

СЛАВА УКРАЇНІ! ГЕРОЯМ СЛАВА!

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ЕКОНОМІКА ФІНАНСИ ПРАВО

ЩОМІСЯЧНИЙ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 11'2024

(видається з 1994 року)

ISSN 2786-5517 (Online), ISSN 2409-1944 (Print)

<https://doi.org/10.37634/efp.2024.11>

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата з економічних і юридичних наук

Наказ Міністерства освіти і науки України від 02 липня 2020 р. № 886 (економічні науки).

Наказ Міністерства освіти і науки України від 24 вересня 2020 р. № 1188 (юридичні науки).

Рішення Аудиторської палати України від 21.12.2017 р. № 353/10 (облік та аудит).

Реєстраційне свідоцтво КВ № 21620-11520ПР від 12 жовтня 2015 р.

Журналу присвоєно міжнародний ідентифікаційний номер ISSN 2409-1944 та включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus.

Префікс doi журналу: 10.37634/efp.

Засновники:

Аудиторська фірма "Аналітик" спільно з Національною академією внутрішніх справ України

Статті обов'язково проходять

відбір, внутрішнє і зовнішнє рецензування

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Національної академії внутрішніх справ України (Протокол № 11 від 20 листопада 2024 р.).

Повний або частковий передрук матеріалів журналу допускається лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Підписано до друку 29.11.2024

Формат 60×84/8

Наклад – 250 прим.

Адреса редакції: вул. Хрещатик, 44, м. Київ, 01001

Телефони: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Факс: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Сайт: www.efp.in.ua

Суб'єкт видавничої справи

© "Аналітик", 2024
© "Економіка. Фінанси. Право",
2024

Типографія: ТОВ "Міжнародний бізнес центр"

GLORY TO UKRAINE! GLORY TO THE HEROES!

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ECONOMICS FINANCES LAW

MONTHLY INFORMATIONAL AND ANALYTICAL JOURNAL

№ 11'2024

(issued from 1994)

ISSN 2786-5517 (Online), ISSN 2409-1944 (Print)

<https://doi.org/10.37634/efp.2024.11>

Journal is included in the list of scientific professional editions of Ukraine, which can be published results of dissertations for the degree of doctor and candidate (PhD).

Order of Ministry of Education and Science of Ukraine № 886 of July 02, 2020 (economic sciences).

Order of Ministry of Education and Science of Ukraine № 1188 on September 24, 2020 (legal sciences).

Order of Audit Chamber of Ukraine № 353/10 on December 21, 2017 (accounting and audit).

Registration Certificate – KV № 21620-11520PR on October 12, 2015.

Journal is awarded the international identification number ISSN 2409-1944 and included in the international Scientometrics base Index Copernicus.

Journal's DOI: 10.37634/efp.

Founders:

Audit firm "Analytik" jointly with the National Academy of Internal Affairs of Ukraine

The papers must pass

selection, internal and external review

Recommended for publication and dissemination through the Internet by the Academic Council of the National Academy of Internal Affairs of Ukraine (Protocol № 11 of November 20, 2024). Full or partial reprint of the

materials of the journal is allowed only with the consent of the editorial office.

The authors are responsible for the selection and presentation of the facts. The content and authenticity of the advertisement is the responsibility of the advertiser.

Signed for print 29.11.2024

Format 60×84/8

Publication – 250 copies

Address of the editorial office:

Khreshchatyk str., 44, Kyiv, 01001

Phones: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Fax: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Web: www.efp.in.ua

*The subject of
publishing*

© "Analytik", 2024
© "Economics. Finances. Law",
2024

Typography: LLC "International Business
Center"

РЕДКОЛЕГІЯ

Головний редактор

Валентина Левченко, д.е.н., член Ради нагляду за аудиторською діяльністю Органу суспільного нагляду за аудиторською діяльністю, директор ВПГО «Спілка аудиторів України» (Україна)

Шеф-редактор

Володимир Головач, к.ю.н., голова правління ПрАТ «Аудиторська фірма "Аналітик"»; Заслужений юрист України (Україна)

Заступник головного редактора

Тетяна Головач, д.е.н., професор, аудитор, заступник директора з наукової роботи Інституту аудиту (Україна)

Учасники редколегії

Антон Бойко, к.е.н., доцент кафедри економічної кібернетики, Сумський державний університет (Україна)

Олена Величко, к.е.н., доцент кафедри міжнародних фінансів, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Анатолій Герасимович, д.е.н., професор, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Тетяна Гільорме, д.е.н., доцент, начальник відділу міжнародних проєктів, професор кафедри економіки, підприємництва та управління підприємствами, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара (Україна)

Любомира Кіндрацька, д.е.н., професор, професор кафедри податкового менеджменту та фінансового моніторингу, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Ірина Криштопа, д.е.н., професор, професор кафедри обліку і оподаткування, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Юрій Манцевич, д.е.н., доцент, вчений секретар, Державне підприємство «Науково-дослідний і проєктний інститут містобудування» (Україна)

Олена Петрик, д.е.н., професор, завідувачка кафедри аудиту, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Петер Плавчин, доктор наук, проф. інж., ректор Академії Данубіус (Словацька Республіка)

Свєтліана Полякова, к.е.н., доцент кафедри фінансів та банківської справи, проректор з науково-педагогічної роботи (навчальний процес). Вищий навчальний заклад «Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка» (Україна)

Олена Попишняк, д.е.н., професор, професор кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка (Україна)

Юлія Слободяник, д.е.н., професор, професор кафедри аудиту, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Евангелос Сіскос, д.е.н., професор, Університет Західної Македонії (Греція)

Сергій Ткаченко, д.е.н., професор, ректор, Вищий навчальний заклад "Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка»"; академік Академії економічних наук України (Україна)

Віктор Тринчук, к.е.н., доцент, професор кафедри фінансових ринків, Університет державної фіскальної служби України (Україна)

Людмила Чижєвська, д.е.н., професор, професор кафедри інформаційних систем в управлінні та обліку, Державний університет «Житомирська політехніка» (Україна)

Гульнара Балгімбаєва, к.ю.н., зав. кафедри конституційного та міжнародного права, Карагандинський державний університет ім. Е.А. Букетова (Казахстан)

Олександр Бригинець, д.ю.н., професор, Хмельницький університет управління та права ім. Леоніда Юзькова; член Союзу юристів України (Україна)

Віктор Василичук, д.ю.н., професор, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності, Національна академія внутрішніх справ; Заслужений юрист України, полковник поліції (Україна)

Сергій Конstantinov, д.ю.н., професор, зав. кафедри адміністративної діяльності, Національна академія внутрішніх справ (Україна)

Ігор Озерський, д.ю.н., професор, професор кафедри цивільного та кримінального права і процесу, Чорноморський національний університет імені Петра Могили; академік Національної академії наук вищої освіти України (Україна)

Малгожата Скоржевська-Амберг, доктор філософії, адвокат, кафедра теорії, філософії та історії права, юридичний коледж, Університет Козмінського (Польща)

Юрій Фрицький, д.ю.н., професор, професор кафедри конституційного, адміністративного права та соціально-гуманітарних дисциплін, Інститут права та суспільних відносин Університету «Україна»; Заслужений юрист України. Член Центральної виборчої комісії (Україна)

Анатолій Яровий, к.ю.н., доцент; суддя у відставці; член міжнародної поліцейської асоціації (українська секція) (Україна)

Комітет консультантів і мовних редакторів

Марі-Франс Кенуй-Казаль, доктор філософії з гуманітарних наук (Франція)

Лєся Поповєцька-Демченко (Україна-Франція) – відповідальний редактор

Анна Туманян (Україна) – випусковий редактор

EDITORIAL BOARD

Editors-in-chief

Valentyna Levchenko, Doctor of Economics, member of the Supervisory Board for audit activity of the Authority public oversight for audit activity, Director of the All-Ukrainian Professional Non-Governmental Organization "Union of Auditors of Ukraine" (Ukraine)

Volodymyr Holovach, PhD in Legal Sciences, Head of the Board of the Audit Firm "Analytik"; Honored Lawyer of Ukraine (Ukraine)

Deputy Editor-in-Chief

Tetiana Holovach, Doctor of Economics, Professor, auditor, deputy director for scientific work of the Institute of Audit (Ukraine)

Members of the editorial board

Anton Boiko, PhD in Economics, Associate Professor of Economic Cybernetics department, Sumy State University (Ukraine)

Olena Velychko, PhD in Economics, Associate Professor of International Finances department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Anatolii Herasymovych, Doctor of Economics, Professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Tetiana Hilorme, Doctor of Economics, Associate Professor, Head of the department of international projects, Professor of the Department of Economics, Entrepreneurship and Enterprise Management, Oles Honchar Dnipro National University (Ukraine)

Liubomyra Kindratska, Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Tax Management and Financial Monitoring, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Iryna Kryshstopa, Doctor of Economics, Professor, Professor of Accounting and Taxation department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Yurii Mantsevych, Doctor of Economics, Associate Professor, Scientific Secretary, State Enterprise "Research and Design Institute of Urban Development" (Ukraine)

Olena Petryk, Doctor of Economics, Professor, Head of the auditing department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Peter Plavcan, Dr.h.c., prof. Ing., Rector, Vysoka skola Danubius (Slovakia)

Yevheniia Poliakova, PhD in Economics, Associate Professor of Finances and Banking department, vice-rector for scientific and pedagogical work, Higher Educational Institution «International Technology University "Mykolaiv Polytechnic"» (Ukraine)

Olena Potyshniak, Doctor of Economics, Professor, Professor of the Organization of Production, Business and Management department, Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture (Ukraine)

Yuliia Slobodnyak, Doctor of Economics, Professor, Professor of the auditing department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Evangelos Siskos, Doctor of Economics, Professor, University of Western Macedonia (Greece)

Serhii Tkachenko, Doctor of Economics, Professor, Rector, Higher Educational Institution «International Technology University "Mykolaiv Polytechnic"»; academician of Academy of Economic Sciences of Ukraine (Ukraine)

Viktor Trynchuk, PhD in Economics, Associate Professor, Professor of Financial Markets department, University of the State Fiscal Service of Ukraine (Ukraine)

Liudmyla Chyzhevska, Doctor of Economics, Professor, Professor of Information Systems in Management and Accounting department, State University "Zhytomyr Polytechnic" (Ukraine)

Gulnara Baigimbekova, PhD in Legal Sciences, Head of the constitutional and international law department, Karagandy State University named after E.A. Buketov (Kazakhstan)

Oleksandr Bryhinets, Doctor of Legal Sciences, Professor, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law; member of the Union of Lawyers of Ukraine (Ukraine)

Viktor Vasylychuk, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Operational and Investigating department, National Academy of Internal Affairs; Honored Lawyer of Ukraine, colonel of the Police (Ukraine)

Serhii Konstantinov, Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Administrative Activity department, National Academy of Internal Affairs (Ukraine)

Ihor Ozerskyi, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Civil and Criminal Law and Process department, Petro Mohyla Black Sea National University; academician of the National Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine (Ukraine)

Malgorzata Skorzevska-Amberg, PhD, DSc, Theory, Philosophy and History of Law department, College of Law, Kozminski University (Poland)

Yurii Frytskyi, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Constitutional, Administrative Law and Social and Humanitarian disciplines department, Law and Public Relations Institute of the "Ukraine" University; Honored Lawyer of Ukraine, member of the Central Election Commission (Ukraine)

Anatolii Yarovyi, PhD in Legal Sciences; retired judge; member of the International Police Association (Ukrainian section) (Ukraine)

Committee of consultants and language editors

Marie-France Quenouille (Cazals), PhD in Human Science (France)

Lesia Popovetska-Demchenko (Ukraine-France) – Managing editor

Anna Tumanian (Ukraine) – Issue Editor

ЗМІСТ

<i>АДАМІВ М.Є., ШВАЛЮК Н.В.</i> Теоретико-прикладні засади побудови системи реінжинірингу на підприємствах	6
<i>БАСІН А.О.</i> Внутрішній аудит ефективності операційного управління підприємств ІТ індустрії в умовах диджиталізації	10
<i>БРИГІНЕЦЬ О.О., БЯНОВ О.О.</i> Еволюція правового регулювання фондового ринку як фактору економічного розвитку України	22
<i>ТОКАР А.М., ГАВРІК Р.О.</i> Адміністративний акт у системі інструментів публічного адміністрування: питання визначення та правової природи	26
<i>ДЯК О.В.</i> Операційна діяльність криптовалютних бірж та особливості її обліку	30
<i>ЗАВ'ЯЛОВ Є.В., КВАСИЛЬЧУК Д.Б., МАЦАК О.А.</i> Принцип обов'язковості рішень Конституційного суду та його дотримання Верховною Радою України	35
<i>КОВТУНЕНКО Н.М.</i> Концептуальна модель системного діджитал підходу до управління конкурентоспроможністю персоналу підприємства	39
<i>ЛОБОДИНА З.М., ГОРИН В.П., ЛОБОДІН Р.М., ЛУШНЕЙ Ю.І.</i> Організаційно-методичні засади вдосконалення управління бюджетом участі як інструментом забезпечення інклюзивного розвитку територіальної громади	43
<i>МОСКАЛЕНКО А.О.</i> Роль та основні характеристики жертв кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, що мають побутовий характер	50
<i>ПЕНЯКОВА Г.Л., ЧИКАЛЮК М.М., КАЛИНОВИЧ А.Р.</i> Ефективність міжнародних фінансових інструментів у підтримці економічної інтеграції для України	55
<i>ПЕТРИШИН Н.Я., ГРИГОР'ЄВ О.Ю., ТУРИЧ Н.О.</i> Особливості міжнародної логістики в умовах воєнного стану в Україні	61
<i>ПЕТРИШИН Н.Я., НОДЖАК Л.С., ДАНИЛИШИН Н.М., КОЛОМІЄЦЬ Т.Л.</i> Проблеми бізнесу в умовах ведення війни	65
<i>ТОДОЩУК А.В., ПЕТРИШИН Н.Я., ПОДОБІНСЬКА В.О.</i> Наслідки впливу на міжнародний бізнес блокади українсько-польського кордону	69
<i>РОНЕ А.</i> Історичний розвиток кримінальної відповідальності за порушення недоторканності житла ...	73
<i>БОНДАРЕНКО Д.В., РУЧКО А.С., САВЧУК М.С.</i> Енергетична незалежність України: роль зеленої енергетики та європейського законодавства	80
<i>ШЕВЧУК М.О.</i> Державне управління як засіб забезпечення інформаційної політики держави	85
<i>ТУМАНЯН А.</i> Поведінкові аспекти виявлення аудитором шахрайства в аудиті фінансової звітності	90
<i>ПАШКОВСЬКИЙ М.І.</i> Роль неурядових організацій у документуванні та розслідуванні воєнних злочинів в Україні	94

CONTENTS

M. ADAMIV, N. SHVALIUK. Theoretical and applied principles of building a reengineering system at enterprises	6
A. BASIN. Internal audit of the effectiveness of operational management of it industry enterprises in the conditions of digitalization	10
O. BRYHINETZ, O. BIANOV. Evolution of legal regulation of the stock market as a factor of economic development of Ukraine	22
A. TOKAR, R. HAVRIK. Administrative act in the system of public administration instruments: issues of definition and legal nature	26
O. DIAK. Operating activities of cryptocurrency exchanges and specifics of their accounting	30
Y. ZAVIALOV, D. KVASYLCHUK, O. MATSAK. The principle of the bindingness of Constitutional court decisions and its compliance by the supreme council of Ukraine	35
N. KOVTUNENKO. Conceptual model of a systemic digital approach to managing the competitiveness of enterprise personnel	39
A. MOSKALENKO. The role and main characteristics of victims of criminal offenses against life and health that have a domestic nature	43
Z. LOBODINA, V. HORYN, R. LOBODIN, Y. LUSHNEI. Organizational and methodological foundations for improving the management of participatory budgeting as a tool for ensuring inclusive development of the territorial community	50
H. PENIAKOVA, M. CHYKALIUK, A. KALYNOVYCH. Effectiveness of international financial instruments in supporting economic integration for Ukraine	55
N. PETRYSHYN, O. HRYHORIEV, N. TURYCH. Features of international logistics under the conditions of martial state in Ukraine	61
N. PETRYSHYN, L. NODZHAK, N. DANYLYSHYN, T. KOLOMIETS. Business problems in the conditions of war	65
A. TODOSHCHUK, N. PETRYSHYN, V. PODOBINSKA. The consequences of the blockade of the Ukrainian-Polish border on international business	69
A. RONE. Historical development of criminal liability for violation of the inviolability of the home	73
D. BONDARENKO, A. RUCHKO, M. SAVCHUK. Energy independence of Ukraine: the role of green energy and European legislation	80
M. SHEVCHUK. Public administration as a means of providing information policy of the state	85
A. TUMANIAN. Behavioral aspects of auditor detection of fraud in financial statement audits	90
M. PASHKOVSKYI. the role of non-governmental organisations in documenting and investigating war crimes in Ukraine	94

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.11.1>
УДК 330.341

Марта Євгенівна АДАМІВ

к. е. н., доцент, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5506-0404>
e-mail: marta.y.adamiv@lpnu.ua

Наталія Володимирівна ШВАЛЮК

студентка, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-6048-100X>
e-mail: nataliia.shvaliuk17@gmail.com

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ПОБУДОВИ СИСТЕМИ РЕІНЖИНІРИНГУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

У статті обґрунтовано актуальність розроблення та використання системи реінжинірингу на підприємствах у сучасних умовах. Розвинуто тлумачення поняття «система реінжинірингу». Виконано структурну декомпозицію системи реінжинірингу на засадах ідентифікування її базових невід'ємних елементів (суб'єктів, об'єктів, мети, цілей, методології, технології, показників та критеріїв ефективності, ресурсного забезпечення). Розкрито змістове наповнення ключових елементів системи реінжинірингу на підприємствах. Охарактеризовано ключові етапи технології реінжинірингу бізнес-процесів підприємства.

Ключові слова: реінжиніринг, бізнес-процеси, система реінжинірингу, технологія реінжинірингу

ВСТУП

На сучасному етапі уникнути впливу несприятливих факторів зовнішнього середовища часто неможливо, тому суб'єкти господарювання змушені пристосовуватись до них. Основною умовою виживання та збереження конкурентоспроможності підприємства на ринку є його гнучкість та готовність до перебудови бізнес-процесів. Саме тому керівники все частіше віддають перевагу не традиційним підходам до управління, а більш радикальним, одним з яких є реінжиніринг. Проте вітчизняні підприємства часто зіштовхуються із проблемами побудови системи реінжинірингу їхніх бізнес-процесів у зв'язку з браком досвіду у цій сфері. Актуальність дослідження полягає у наявній потребі розроблення теоретико-прикладних засад побудови системи реінжинірингу для підприємств, які розкривають усі невід'ємні елементи цієї системи та їхнє уніфіковане змістове наповнення.

Концепція реінжинірингу вважається досить новою у науковому просторі та пов'язана з іменами її засновників – американськими фахівцями М. Хаммером та Дж. Чампі, які на початку 1990-х рр. опублікували книгу [1], в якій визначають реінжиніринг як істотне переосмислення та перепроектування бізнес-процесів, що мають радикальний характер, з метою досягнення суттєвих покращень у ключових показниках результативності бізнесу: витратах, якості, рівні обслуговування та швидкості бізнес-процесів. Одним з основних аспектів реінжинірингу згідно з ідеями М. Хаммера та Дж. Чампі є радикальність перебудови його об'єктів. Він передбачає не лише покращення, модернізацію чи реорганізацію наявних бізнес-процесів, а повну їх перебудову для досягнення істотного покращення ефективності обраних критеріїв. Також, на думку авторів, застосування реінжинірингу є доцільним лише тоді, коли застосування менш радикальних засобів не дає бажаного результату, а керівництво готове до докорінних змін наявних бізнес-процесів, починаючи все «з нуля».

Чимало зарубіжних та вітчизняних науковців продовжили дослідження реінжинірингу, й у своїх працях

висвітлювали трактування цієї категорії. Так, одними з перших категорію «реінжиніринг» досліджували Т. Девенпорт і Дж. Шорт [2]. Автори охарактеризували його як комплекс заходів, що спрямовано на перепроектування та оптимізацію процесів в усіх сферах діяльності підприємства. Дещо пізніше розвинули концепцію реінжинірингу М. Робсон та Ф. Уллах [3]. На думку авторів, реінжиніринг характеризується створенням абсолютно нових процесів без використання попередніх.

Л. Таранюк в [4] звертає увагу на т.зв. Х-інжиніринг. Ця методологія передбачає перебудову не лише внутрішніх, а й зовнішніх процесів компанії. Застосування Х-інжинірингу може підвищити стабільність бізнес-процесів підприємства шляхом коригування процесів постачальників, клієнтів, партнерів тощо. Відповідно до праць В. Білявського [5-6] реінжинірингом бізнес-процесів можна назвати інструмент радикального розвитку підприємства, що спрямовано на організацію діяльності так, щоб застосовувати резерв підвищення його конкурентоспроможності максимально ефективно.

Більшість сучасних авторів пропонують застосовувати реінжиніринг як революційний метод управління в умовах абсолютної неефективності підприємства, що наближене до банкрутства. Проте науковці [2] з більш «поміркованими» поглядами допускають застосування реінжинірингу з метою покращення вже стабільного стану підприємства на ринку.

Відповідно до Академічного тлумачного словника української мови система трактується як «сукупність яких-небудь елементів, одиниць, частин, об'єднаних за спільною ознакою, призначенням» [7]. У наявних наукових працях розкрито переважно лише окремі елементи системи реінжинірингу, однак немає комплексного бачення реінжинірингу як цілісної системи.

МЕТА статті – розробити теоретико-прикладні засади побудови системи реінжинірингу на підприємствах.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Інформаційною базою для статті стали тематичні наукові праці вітчизняних та зарубіжних науковців.

Для досягнення мети роботи застосовано методи аналізу та синтезу, а також системного і послідовного підходу.

РЕЗУЛЬТАТИ

На підставі вивчення літературних джерел [1-11] запропоновано розуміти під системою реінжинірингу підприємства сукупність взаємопов'язаних та взаємодіючих елементів, а саме суб'єктів, об'єктів, мети, цілей, методології, технології, показників та критеріїв ефективності, ресурсного забезпечення для одержання запланованих результатів (рис. 1).

Нині є два ключових підходи до виокремлення об'єкта реінжинірингу [8]. Відповідно до першого підходу об'єктом реінжинірингу слід вважати відділи підприємства або їх окремі функції, тоді як відповідно до другого – бізнес-процеси. Вважаємо за доцільне, що саме бізнес-процеси підприємства, які потребують перепроєктування, є об'єктами системи реінжинірингу.

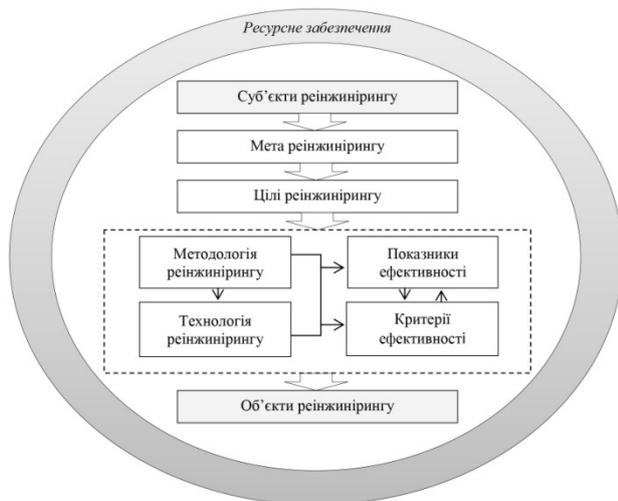

Рис. 1. Структурна декомпозиція системи реінжинірингу на підприємствах

Для реалізації реінжинірингового проекту зазвичай створюють команду, взаємовідносини учасників якої мають тимчасовий характер. Учасниками такої команди є суб'єктами системи реінжинірингу. Це можуть бути як працівники підприємства, так і зовнішні суб'єкти, зазвичай фахівці консалтингової компанії [8].

Мету реінжинірингу доцільно виокремлювати залежно від його виду. Так, наприклад, метою кризового реінжинірингу є забезпечення виживання компанії в екстремальній ситуації. Для реінжинірингу розвитку метою вважається покращення вже стабільного стану підприємства на ринку. Відповідно до мети цілями реінжинірингу підприємство може визначити [9]: значне скорочення тривалості циклу виробництва; радикальне зменшення вартості та кількості процесів; форсоване впровадження нових інформаційних технологій; істотне скорочення чисельності працівників; переорієнтація підприємства на майбутні потреби клієнтів; значне підвищення рівня задоволеності клієнтів; адаптація підприємства до нових умов функціонування тощо.

Для побудови системи реінжинірингу необхідно визначити методологію його проведення, що буде оптимальною для конкретного підприємства. На сьогодні виокремлюють чимало методологій здійснення реінжинірингу, серед яких відомими є методологія Хаммера / Чампі [1], методологія Девенпорта [2] та методологія

Манганеллі/Клайна [10]. Перша з перелічених методологій акцентує на підвищенні ефективності бізнес-процесів, що орієнтовано на формування цінності для клієнта [1]. Натомість підхід Девенпорта пропонує концентруватись на неприв'язаних до клієнта бізнес-процесах [2]. Методологія Манганеллі та Клайна визначає метою проекту реінжинірингу максимальне підвищення конкурентоспроможності компанії, а акцентувати пропонує на тих бізнес-процесах, що безпосередньо пов'язані зі стратегічними цілями підприємства [10].

На підставі обраної методології формується технологія реалізації реінжинірингу бізнес-процесів на підприємстві. До ключових етапів такої технології можна віднести:

- 1) визначення мети та цілей проведення реінжинірингу бізнес-процесів підприємства;
- 2) перегляд його стратегії та траєкторії розвитку;
- 3) ідентифікація та поглиблене вивчення бізнес-процесів підприємства;
- 4) діагностика усіх ідентифікованих бізнес-процесів за ключовими показниками та їх критеріями;
- 5) відбір тих бізнес-процесів підприємства, які потребують перепроєктування відповідно до визначеної мети та цілей реінжинірингу;
- 6) формування майбутнього бачення обраних бізнес-процесів;
- 7) технічне та соціальне переконструювання середовища праці на підприємстві для підтримки нових бізнес-процесів;
- 8) перепроєктування відібраних бізнес-процесів на підприємстві;
- 9) оцінювання ефективності нових бізнес-процесів із застосуванням репрезентативних показників та критеріїв ефективності.

Перші п'ять етапів запропонованої технології реінжинірингу формують фазу підготовки до запровадження відповідних змін на підприємстві. Важливим є коректне визначення мети та цілей реінжинірингу, адже від першого етапу залежить успіх усіх наступних. Другий етап пов'язано з переглядом стратегії та траєкторії розвитку підприємства, оскільки вони є основою подальших заходів реінжинірингу. Третій етап передбачає ідентифікацію основних бізнес-процесів, вивчення їх характеристик та особливостей реалізації. На цьому етапі доцільним також є створення карти бізнес-процесів верхнього рівня. Четвертий етап полягає у діагностиці поточного стану цих процесів, після чого в межах п'ятого етапу здійснюється відбір тих, що потребують перепроєктування.

Шостий та сьомий етапи технології реінжинірингу формують фазу розроблення. Шостий етап є найбільш творчим, адже передбачає формування проектною групою майбутнього бачення обраних бізнес-процесів, так званого «дизайну». Стосовно сьомого етапу, то технічне переконструювання є необхідним для підтримки нових бізнес-процесів, а соціальне переконструювання полягає у створенні для працівників нового середовища праці, їх мотивації та навчанні. Цей етап є важливим для запобігання майбутнього опору змінам серед працівників підприємства.

Останньою є фаза реалізації, якій відповідають восьмий та дев'ятий етапи технології реінжинірингу. Ключовим у цій технології є забезпечення грамотного перепроєктування обраних бізнес-процесів відповідно до

сформованого бачення. Завершальним етапом є ефективності нових бізнес-процесів на підставі обчислення встановлених репрезентативних показників ефективності та зіставлення їхніх значень із критеріями відповідності.

Здійснення реінжинірингу безсумнівно потребує якісного ресурсного забезпечення, – насамперед інформаційного, кадрового, фінансового, програмно-технічного, матеріального тощо. Так, для опису наявного стану компанії, її бізнес-процесів та формування їх нового бачення важливим є забезпечення повноти та якості інформаційних ресурсів. Побудову системи реінжинірингу часто також пов'язано із застосуванням прогресивного програмного забезпечення та нових інформаційних систем [11]. Крім того, ефективність проведення реінжинірингу залежить від рівня компетентності суб'єктів, що його здійснюють. Для формування та функціонування перелічених вище складників ресурсного забезпечення системи реінжинірингу доволі часто потрібно також фінансові ресурси.

ВИСНОВКИ

В умовах зростаючих викликів сучасного бізнес-се-

редовища керівники все частіше вдаються до впровадження радикальних підходів до управління, одним з яких є реінжиніринг. Саме реінжиніринг дає змогу вирішити наявні проблеми підприємства, вивести його на новий рівень розвитку та забезпечити в майбутньому стабільне й ефективне функціонування на ринку на засадах перебудови бізнес-процесів. Для ефективного здійснення реінжинірингу доцільно формувати та застосовувати системний підхід, який дасть змогу врахувати усі невід'ємні елементи цього процесу та забезпечити їхню логічну й послідовну взаємодію. Під системою реінжинірингу підприємства доцільно розуміти сукупність взаємопов'язаних та взаємодіючих елементів, а саме суб'єктів, об'єктів, мети, цілей, методології, технології, показників та критеріїв ефективності, ресурсного забезпечення, для одержання запланованих результатів. Варто врахувати, що реінжиніринг може не принести бажаних результатів та навіть негативно вплинути на стан підприємства. Тому вкрай важливим є забезпечення якості формування й застосування усіх перелічених вище елементів системи реінжинірингу.

Список використаних джерел

1. Hammer M., Champy J. Reengineering the corporation: A manifesto for business revolution. New York, 1993. 223 p.
2. Davenport T.H., Short J.E. The New Industrial Engineering: Information Technology and Business Process Redesign. *Sloan Management Review*. 1990. URL: https://www.academia.edu/96437620/The_new_industrial_engineering_information_technology_and_business_process_redesign?sm=b
3. Robson M., Ullah P. A practical guide to business process re-engineering. United Kingdom : Gower Publishing, 1996. 159 p.
4. Таранюк Л.М. Методологія реінжинірингу бізнес-процесів промислових підприємств. *Механізм регулювання економіки*. 2011. № 1. С. 111–119.
5. Білявський В.М. Реінжиніринг бізнес-процесів як механізм управління міжнародною конкурентоспроможністю організації. *Сучасні проблеми менеджменту: матеріали XII міжнар. наук.-практ. конф. Київ: Нац. авіац. ун-т*, 2016. С. 21–22.
6. Білявський В.М. Реінжиніринг в системі управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Економічна*. 2017. Вип. 93. С. 7–17.
7. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/systema>
8. Жежуха В.Й. Сутність і значення реінжинірингу на підприємствах. *Проблеми економіки*. 2020. № 4. С. 155–163.
9. Розкошна О.А., Гончарова М.Л. Особливості формування системи реінжинірингу бізнес-процесів. *Академічний огляд. Серія: Економіка та підприємництво*. 2011. № 1 (34). С. 102–106.
10. Manganelli R., Klein M. The Reengineering Handbook: A Step-By-Step Guide to Business Transformation. New York, 1994. 320 p.
11. Парій І.В., Гвоздь М.Я. Реінжиніринг бізнес-процесів як засіб підвищення ефективності функціонування виробничих підприємств. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Проблеми економіки та управління*. 2010. № 668. С. 253–257.

References

1. Hammer M., Champy J. Reengineering the corporation: A manifesto for business revolution. New York, 1993. 223 p.
2. Davenport T.H., Short J.E. The New Industrial Engineering: Information Technology and Business Process Redesign. *Sloan Management Review*. 1990. URL: https://www.academia.edu/96437620/The_new_industrial_engineering_information_technology_and_business_process_redesign?sm=b
3. Robson M., Ullah P. A practical guide to business process re-engineering. United Kingdom, 1996. 159 p.
4. Taraniuk L. M. Methodology for reengineering business processes of industrial enterprises. *The mechanism of economic regulation*. 2011. № 1. pp. 111–119.
5. Biliavskiy V. M. Business process reengineering as a mechanism for managing the international competitiveness of an organization. *Modern problems of management: Proceedings of the XII International Scientific and Practical Conference*. Kyiv: National Aviation University, 2016. pp. 21–22.
6. Biliavskiy V. M. Reengineering in the system of international competitiveness management of an enterprise. *Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Economic*. 2017. Issue. 93. pp. 7–17.
7. Academic explanatory dictionary of the Ukrainian language. URL: <http://sum.in.ua/s/systema>
8. Zhezhukha V.Y. The essence and importance of reengineering at enterprises. *Problems of the economy*. 2020. № 4. pp. 155–163.
9. Rozkoshna O.A., Honcharova M.L. Features of forming a business process reengineering system. *Academic review. Series: Economics and entrepreneurship*. 2011. № 1 (34). pp. 102–106.
10. Manganelli R., Klein M. The Reengineering Handbook: A Step-By-Step Guide to Business Transformation. New York, 1994. 320 p.
11. Parii I.V., Hvozdy M.Y. Business process reengineering as a means of improving the efficiency of manufacturing enterprises. *Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series: Problems of Economics and Management*. 2010. № 668. pp. 253–257.

Marta ADAMIV

PhD in Economics, Associate Professor, Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5506-0404>

e-mail: marta.y.adamiv@lpnu.ua

Nataliia SHVALIUK

student, Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-6048-100X>

e-mail: nataliia.shvaliuk17@gmail.com

THEORETICAL AND APPLIED PRINCIPLES OF BUILDING A REENGINEERING SYSTEM AT ENTERPRISES

Introduction. At the present stage, the primary condition for a company to survive and remain competitive in the market is its flexibility and readiness to restructure business processes. As a result, managers increasingly prefer more radical management approaches, such as reengineering, to traditional ones. However, domestic enterprises often face challenges in building a system for reengineering their business processes due to a lack of experience in this area. The study's relevance lies in the need to develop the theoretical and applied foundations for building a reengineering system for enterprises, which will reveal all the integral elements of this system and their unified content.

The purpose of the paper is to develop the theoretical and applied principles of building a reengineering system in enterprises.

Results. Reengineering helps solve the enterprise's existing problems, bring it to a new level of development, and ensure its stable and efficient functioning in the market in the future, based on the restructuring of business processes. Based on the literature study, it is proposed to understand the enterprise reengineering system as a set of interrelated and interacting elements, namely, subjects, objects, goals, objectives, methodology, technology, performance indicators and criteria, and resource provision, to achieve the planned results. The technology of enterprise business process reengineering includes preparation, development, and implementation phases based on the respective stages. Reengineering implementation requires high-quality resource provision, mainly information, personnel, financial, software and hardware, and material.

Conclusions. To meet the growing challenges of the modern business environment, managers are increasingly turning to radical management approaches, one of which is reengineering. To effectively implement reengineering, developing and using a systematic approach that considers all the integral elements of this process and ensures their logical and consistent interaction is advisable.

Keywords: reengineering, business processes, reengineering system, reengineering technology

Артем Олександрович БАСІН

аспірант, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9579-8198>

e-mail: art.basin.itvm@gmail.com

ВНУТРІШНІЙ АУДИТ ЕФЕКТИВНОСТІ ОПЕРАЦІЙНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВ ІТ ІНДУСТРІЇ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ

Дослідження присвячено комплексному аналізу внутрішнього аудиту ефективності операційного управління, зі спеціальним акцентом на його особливості та вплив на діяльність ІТ компаній. Визначено специфічні для ІТ індустрії точки контролю та метрики оцінювання ефективності операційного управління. Ідентифіковано ключові показники ефективності (KPI). Розглянуто сучасні цифрові інструменти аудиту. Встановлено, що внутрішній аудит ефективності операційного управління є невід'ємною частиною успішного функціонування ІТ компаній, сприяє підвищенню якості прийняття управлінських рішень, оптимізації бізнес-процесів та досягненню стратегічних цілей підприємства.

Ключові слова: внутрішній аудит, операційне управління, ІТ індустрія, діджиталізація, ефективність управління

ВСТУП

Сучасний бізнес, особливо у сфері інформаційних технологій (ІТ), переживає безпрецедентні зміни, спричинені стрімким розвитком цифрових технологій. Діджиталізація проникає у всі сфери діяльності підприємств, трансформуючи бізнес-процеси, моделі взаємодії з клієнтами та створюючи нові можливості для зростання. У цих умовах зростає роль ефективного управління операційною діяльністю, спрямованої на оптимізацію ресурсів, підвищення продуктивності та забезпечення сталого розвитку бізнесу.

Постановка проблеми

Це дослідження присвячено комплексному аналізу внутрішнього аудиту ефективності операційного управління, зі спеціальним акцентом на його особливості, зокрема і в частині аналізу якості управління проектами як основної організаційної форми діяльності ІТ компаній та їх впливу на конкурентоспроможність компаній ІТ індустрії для досягнення поставлених цілей.

Тема дослідження є надзвичайно актуальною з декількох причин. Це швидкі темпи розвитку технологій, ІТ індустрія характеризується постійними інноваціями та змінами, що створює як нові можливості, так і значні ризики для бізнесу. Внутрішній аудит допомагає забезпечити компанії можливість адаптування до цих змін, надаючи необхідну інформацію, аналітичні матеріали та рекомендації для потреб всіх рівнів управління, зокрема операційного, мінімізуючи можливі негативні наслідки розриву між змінами зовнішнього бізнес-середовища і бізнес-моделлю підприємства.

Іншою вагомою причиною вибору теми дослідження є збільшення кількості кібератак що робить питання інформаційної безпеки одним з найактуальніших для ІТ компаній. Внутрішній аудит допомагає виявити слабкі місця в системах безпеки та розробити заходи для їх усунення на операційному рівні. Виходячи з необхідності всебічного захисту даних, постійно збільшуються регуляторні вимоги, що вимагає від компаній ІТ індустрії постійно підтверджувати наявність ефективних систем контролю. Внутрішній аудит допомагає забезпечити відповідність компанії цим вимогам. Що, зі свого боку, дає змогу запобігати репутаційним втратам.

Аналіз досліджень і публікацій

У дослідженні проаналізовано сучасну наукову літературу, як вітчизняну, так і закордонну, яку присвячено питанням аудиту ефективності управління загалом та операційного управління, зокрема. Розглянуто праці науковців: М.Т. Білухи, А.В. Бодюк, Ф.Ф. Бутинця, Л.П. Кулаковської, Т.О. Каменської, В.П. Пантелєєва, О.А. Петрик, А.Ж. Пшеничної, Ю.Б. Слободяник, Дж.К. Робертсона. На основі проведеного аналізу визначено низку ключових аспектів, що потребують детального розгляду, це необхідність урахування специфіки внутрішнього аудиту в ІТ компаніях, визначення особливих точок контролю, метрик та показників ефективності, які найбільш релевантні для ІТ бізнесу.

Методику дослідження оснований на комплексному застосуванні загальнонаукових і специфічних методів, зокрема аналізу, синтезу, порівняння, теоретичного узагальнення, критичного оцінювання наукових праць. Основними джерелами інформації стали законодавчі та нормативні акти, наукові праці вітчизняних та зарубіжних авторів, інтернет-ресурси.

МЕТА дослідження полягає у виявленні ключових аспектів, які забезпечують ефективність операційного управління підприємств ІТ індустрії та у визначенні ролі внутрішнього аудиту як інструменту підвищення якості управлінських рішень, виявленні наявних проблем та розробленні рекомендацій з його вдосконалення з урахуванням викликів цифрової трансформації.

Теоретичне підґрунтя дослідження

В сучасних умовах стрімкого розвитку технологій та нових засобів виробництва, у стані посилення економічної нестабільності, значного загострення конкуренції на ринку ІТ, впровадження в усі економічні процеси передових технологій діджиталізації зростає необхідність постійного контролю ефективності операційного управління.

Цифрові технології, що широко застосовуються в різноманітних галузях бізнесу, надають нові можливості, а й водночас формують виклики для внутрішнього аудиту. Застосування цифрових інструментів та аналітики дозволяє збирати, обробляти та аналізувати великі обсяги даних, що, зі свого боку, сприяє більш

точному та об'єктивному оцінюванню ефективності бізнес-процесів [1].

Процес загострення конкуренції за споживача товарів і послуг, особливо у високотехнологічних галузях, вимагає постійного контролю за ефективністю операційного управління. Виробнича діяльність повинна бути планованою і керованою, управління та контроль за нею забезпечується передусім на рівні операційного менеджменту, яке, зі свого боку, залежить від якості інформації. Джерелом цієї інформації виступає система обліку, а внутрішній аудит забезпечує контроль за її якістю та формує аналітичні висновки та рекомендації з її застосування. Якщо система обліку формує первинну базу даних, то система внутрішнього аудиту проводить комплекс заходів з її перевірки на відповідність первинній та обліковій документації, нормативній базі, на наявність похибок і внесення свідомих неточностей.

Для встановлення взаємовідносин системи внутрішнього аудиту та операційного управління необхідно встановити основні поняття внутрішнього аудиту, його визначення, цілі, принципи та стандарти. А також розглянути суть, функції та завдання операційного управління та зупинитися на його особливостях в ІТ індустрії, якій притаманно швидкі зміни технологій, глобалізація та високий рівень конкуренції.

Вивченням внутрішнього аудиту займалися провідні українські вчені М.Т. Білуха, А.В. Бодюк, Ф.Ф. Бутинець, Л.П. Кулаковська, Т.О. Каменська, В.П. Пантелєєв, О.А. Петрик, А.Ж. Пшенична, Ю.Б. Слободяник та ін.

А.Ж. Пшенична визначала внутрішній аудит як форму внутрішнього контролю за фінансово-господарською діяльністю підприємства, яку проводять штатні працівники, щоб допомогти керівникам ефективно виконувати свої функції [2].

В.П. Пантелєєв, зі свого боку, надав таке визначення «Внутрішній аудит – це діяльність з оцінювання, яка організована у межах суб'єкта господарювання і яку виконує окремий його підрозділ» [3].

О.А. Петрик стверджує, що «внутрішній аудит – це незалежна діяльність в організації (на підприємстві) з перевірки й оцінювання її роботи в її інтересах, тобто це діяльність з надання незалежних та об'єктивних гарантій і консультацій, спрямованих на удосконалення господарської діяльності організації» [4].

Бюджетний кодекс України визначає внутрішній аудит як діяльність, яку спрямовано на вдосконалення системи управління, внутрішнього контролю, запобігання фактам незаконного, неефективного та нерезультативного використання бюджетних коштів, виникненню помилок чи інших недоліків у діяльності розпорядника бюджетних коштів і підприємств, установ та організацій, що належать до сфери його управління, та яка передбачає надання незалежних висновків і рекомендацій [5].

Вимоги *Стандартів внутрішнього аудиту* конкретизують, що внутрішній аудит ефективності – це оцінювання діяльності установи стосовно ефективності функціонування системи внутрішнього контролю, ступеня виконання і досягнення цілей, визначених у стратегічних і річних планах, ефективності планування і виконання бюджетних програм та результатів їх виконання, якості надання адміністративних послуг та виконання контрольно-наглядових функцій, завдань, виз-

начених актами законодавства, а також ризиків, що негативно впливають на виконання функцій і завдань установи [6].

Міжнародний Інститут Внутрішніх Аудиторів, відомий англійською як The Institute of Internal Auditors (ІІА), визначає внутрішній аудит як незалежну, об'єктивну діяльність з надання впевненості та консультацій, спрямовану на підвищення цінності та вдосконалення операцій організації. Внутрішній аудит допомагає організації досягати своїх цілей, застосовуючи систематичний, дисциплінований підхід до оцінювання та підвищення ефективності процесів управління ризиками, контролю та корпоративного управління [7].

Окремо варто зазначити, що наведене визначення зазнало незначних змін у нових стандартах «Глобальні стандарти внутрішнього аудиту», опублікованих 9 січня 2024 р., які набудуть чинності 9 січня 2025 р. У порівняльній таблиці термінів до них вказано ці зміни з коментарем про виокремлення терміну його незначних змін [8].

Виходячи із вищенаведених визначень внутрішнього аудиту, розглянемо один з його складників, оцінювання ефективності операційного управління підприємств загалом, і зокрема підприємств ІТ-індустрії в умовах діджиталізації.

Для повного розуміння внутрішнього аудиту ефективності операційного управління необхідно розглянути його зміст, суть, функції в широкому розумінні та особливості в ІТ-індустрії.

Операційний менеджмент – це управлінські дії, спрямовані на забезпечення ефективного функціонування операційної системи організації та на досягнення цілей, поставлених перед нею, а також процес прийняття та контролювання реалізації управлінських рішень, що забезпечують успішне здійснення операційної функції організації [9].

Детально операційне управління (менеджмент) розглянуто багатьма закордонними науковцями, це зокрема W.J. Stevenson, N. Slack, S. Chambers, R. Johnston, R.B. Chase, N.J. Aquilano та R.F. Jacobs, які є найавторитетнішими і всесвітньо визнаними авторами підручників з операційного менеджменту.

Українські вчені, безумовно, також детально розглядали операційне управління, Серед них можна відзначити таких, як В.О. Василенко, В.М. Білявський, І.Б. Гевко, А.С. Курочкин, Г.І. Капінос, О.М. Гірняк та ін.

Офіційне визначення операційного менеджменту може дещо відрізнитися залежно від джерела, але основна суть залишається незмінною. Цю підсистему управління спрямовано на підвищення ефективності та продуктивності організацій шляхом оптимізації їхніх операцій.

Дослідженню цього терміну присвячено комплексну роботу О.М. Сумця, яка розкриває його зміст і походження, аналізуючи велику кількість джерел. Там же автор виділяє предмет операційного менеджменту як закономірності планування, організації й управління операціями, процесами й операційними системами, а основним завданням операційного менеджменту – побудову раціональних і водночас ефективних управлінських систем, що забезпечують виконання необхідних дій і процедур для одержання ринкового результату від функціонування операційної системи [10].

Основні функції операційного управління:

Планування охоплює визначення цілей, розроблення стратегій, розроблення бюджетів та графіків.

Організація направлена на створення структури організації, делегування повноважень, координацію роботи підрозділів.

Підбір персоналу: набір, навчання та розвиток співробітників.

Контроль якості: забезпечення відповідності продукції та послуг встановленим стандартам.

Управління запасами забезпечує оптимізацію рівня виробничих запасів для забезпечення безперебійного виробництва або надання послуг.

Операційне управління тісно пов'язане та взаємодіє з іншими видами управління: стратегічним, тактичним, функціональним, однак саме від його ефективності залежить працездатність операційної системи підприємства і відповідно можливість досягнення його цілей.

Незважаючи на загальні принципи та функції операційного управління, які застосовуються у різних галузях господарства, операційне управління в ІТ індустрії має деякі особливості, пов'язані з тим, що ІТ індустрія характеризується динамічними внутрішнім і зовнішнім бізнес-середовищами з високим рівнем інтенсивності багатьох виробничих процесів, що вимагає від операційного управління особливого підходу з урахуванням швидких змін технологій і, як наслідок, необхідністю постійного оновлення обладнання, програмного забезпечення та розширення навичок персоналу. Зі свого боку, глобалізація призвела до роботи з клієнтами та партнерами з різних країн, що вимагає гнучкості та адаптації системи операційного управління до різних культурних особливостей залучених працівників та замовників, і водночас конкуренція в ІТ-індустрії вимагає від операційного управління постійного пошуку нових рішень для підвищення його ефективності.

Окремо необхідно зупинитися на впливі широко-масштабної війни в Україні на організацію операційного управління співробітниками та проектними командами, які працюють віддалено не тільки в інших регіонах країни, а й за її межами. Виходячи з цього, ключовими завданнями операційного управління в ІТ індустрії є необхідність розроблення та впровадження автоматизованих та дистанційних систем моніторингу і контролю виконання операцій та проектів, створення гнучкої організаційної структури, яка здатна швидко реагувати на зміни ринку. Постійно проводити оптимізацію процесів шляхом впровадження та застосування сучасних технологій для автоматизації, спрощення та підвищення якості процесів. Забезпечувати управління проектами, впроваджуючи їх ефективне планування та виконання, враховуючи вимоги інформаційної безпеки та захисту даних від несанкціонованого доступу.

Так, ефективне операційне управління будь-якої організації, особливо в динамічному середовищі ІТ індустрії, дає змогу підвищити продуктивність, знизити витрати та забезпечити конкурентоспроможність. Водночас постійне аудиторське дослідження та аналіз операційного управління в контексті забезпечення безперервного процесу виробництва продукції та послуг високої якості забезпечує досягнення цілей організації.

РЕЗУЛЬТАТИ

Інформаційне забезпечення операційного управ-

ління повинно відбуватися безперервно і постійно вдосконалюватися одночасно з розвитком підприємства. Забезпечувати якісні інформаційні потоки в реальному часі здатна система обліку та внутрішнього аудиту, а також передусім операційний повинен здійснювати не тільки фінансовий та економічний контроль, а й контроль ефективності управління. Якщо ми спостерігаємо широке впровадження процесів діджиталізації у всі ланки виробництва та управління, то відповідно такі ж процеси відбуваються і в системі внутрішнього аудиту.

Сучасні внутрішні аудиторі застосовують передові технології, зокрема аналіз даних, для надання аудиторських та консалтингових послуг, спрямованих на оцінювання та вдосконалення корпоративного управління, управління ризиками та внутрішнім контролем на підприємствах. Застосування методології безперервного аудиту стає ключовою тенденцією розвитку внутрішнього аудиту, що передбачає перехід від традиційних практик до застосування автоматизованих процесів для збільшення ефективності та економії ресурсів [11].

Дослідженнями внутрішнього аудиту ефективності операційного управління підприємств займалися вітчизняні вчені та фахівці. Наприклад, Л.М. Полякова дає таке визначення: «Аудит ефективності – це незалежна, конфіденційна, платна форма фінансового контролю, яка спрямована на оцінювання результативності самої системи управління суб'єкта господарювання та практичної його діяльності незалежними спеціалістами на договірних засадах» [12].

Також вивчення процесу аудиту, його змісту та особливостей не пройшло повз уваги інших вітчизняних вчених, таких як: О.В. Адамик, С.І. Саченко [13], Т.О. Каменська [14], В.Я. Савченко [15], Ю.Б. Слободяник [16]. У працях цих науковців викладено теоретичні засади внутрішнього аудиту, організація роботи аудиторських служб підприємств, практичні рекомендації з проведення аудиту.

Аналіз наукових джерел показав, що у науковому середовищі та серед практикуючих аудиторів немає одностайної думки про сутність та методіку проведення аудиту ефективності операційного управління підприємств, а питання аудиту ефективності операційного управління підприємств ІТ-індустрії в умовах діджиталізації взагалі залишилися поза їх увагою, що й стало підставою розгляду цього питання.

Науковці по-різному визначають поняття аудиту ефективності операційного управління. У нормативно-правових документах також немає точного формулювання аудиту управлінської діяльності, й зовсім немає дефініції аудиту операційного управління, не сформульовано сфери та методологію його застосування. Професор В. Рудницький зазначає, що доцільніше застосувати термін «управлінський аудит», мотивуючи це тим, що аудиторський контроль є невід'ємною функцією управління, і споживачами інформації постає керівний склад підприємства; функцією управлінського аудиту є як поточний контроль над господарськими операціями, так і прогнозування, аналіз інших функцій управління господарською діяльністю. Також автор підкреслює ототожнення термінів «управлінський аудит» і «операційний аудит», американським вченим Дж.К. Робертсоном [17]. На початку впровадження аудит менеджменту застосовувався для цілей державного контролю за діяль-

ністю господарських одиниць, але з плином часу та в умовах глобалізації також й Четвертої Індустріальної Революції, розгляд управлінського аудиту з цього погляду втратив свою доцільність.

На відміну від фінансового та економічного аудитів, управлінський аудит переважно вивчає нефінансові дані для аудиту ефективності діяльності керівництва. В.С. Адамовська визначає управлінський аудит так: процес вивчення та оцінювання господарських явищ і фактів з метою надання рекомендацій управлінській ланці суб'єкта господарювання з питань ефективності діяльності підприємства, досягнення кінцевого результату і програмних цілей, а також контролю відповідності якості управлінського персоналу та ефективності перерозподілу і виконання ним своїх повноважень [18].

О.О. Олійник надає визначення: управлінський аудит – це процес вивчення та оцінювання господарських явищ і фактів з метою надання рекомендацій організації з ефективного використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, досягнення кінцевого результату та програмних цілей; оцінювання рівня готовності організації та її працівників до ефективної роботи в ринкових умовах. Основними завданнями управлінського аудиту є: 1) перевірка та вдосконалення організації та управління суб'єктом господарювання, якісних сторін господарської діяльності; 2) оцінювання ефективності виробництва та фінансових вкладень, продуктивності, раціонального використання ресурсів та їх економії [19].

О.В. Артюх також зазначає, що аудит ефективності є безперервним процесом моніторингу та звітності про виконання програми, а саме ходу її виконання з метою досягнення намічених цілей. Оцінювання ефективності ґрунтується на контролі за виконанням цілі або вимог програми. Це може слугувати попереджувальним сигналом для керівництва і засобом покращання підзвітності для громадськості [20]. Розглядаючи таке оцінювання аудиту ефективності в загальному його розумінні, безумовно, можна розповсюдити й на аудит ефективності операційного управління, як складника та невіддільної частини системи управління підприємством в широкому сенсі, так і відносно управління підприємствами ІТ індустрії. Окремо необхідно звернути увагу на оцінювання ефективності управління програмами, що найбільш широко притаманно роботі ІТ галузі, в якій поняття програми еквівалентно проєкту, застосовуючи його ж визначення аудиту програми, – це індивідуальне систематичне дослідження її ефективності з вивченням ширшого спектра інформації про умови реалізації програми порівняно з інформацією, яка дає змогу здійснювати поточний контроль. Глибше оцінювання програми дає змогу визначити її ефективність, а також з'ясувати, що можна зробити для покращення її результатів. Оцінювання програми – це лише один з напрямів аудиту господарської діяльності [18].

Розглядаючи питання управлінського аудиту як складника внутрішнього аудиту, окремо виділимо операційний аудит, який найбільш повно дає можливість оцінити ефективність операційного управління підприємств. У нашому дослідженні ми робимо наголос на організацію цієї роботи на підприємствах ІТ-індустрії в умовах діджиталізації.

Призначення внутрішнього аудиту ефективності операційного управління спрямовано на пошук причин та

надання рекомендацій з усунення помилок у прийнятті управлінських рішень та їх невідповідностей поставленим цілям, і водночас у забезпеченні операційного керівництва зворотним зв'язком між аудитором, керівником та виконавцем для оперативного корегування, безперервного вдосконалення наявної системи операційного управління.

Аудит ефективності операційного управління складається з багатьох точок контролю, виходячи з визначення операції в контексті операційного управління. Точки контролю це ключові показники, які дають змогу оцінити, наскільки ефективно працює система операційного управління. Вони допомагають виявити «вузькі» місця, оптимізувати процеси та досягти поставлених цілей. Вибір точок контролю залежить від специфіки бізнесу, однак є загальні показники, які корисні в аналізі ефективності операційного управління для більшості організацій зокрема й для ІТ-підприємств, це фінансові показники: чистий прибуток, маржа прибутку, рентабельність інвестицій. Витрати, оборотні кошти, виробництво, його обсяг, час циклу, ефективність застосування обладнання. Якість – це не тільки кількість дефектів або відсоток повернення продукції, а й задоволеність клієнтів. Час виконання замовлень, точність прогнозування попиту. Показники персоналу, такі як продуктивність праці, якість роботи та плінність кадрів. І специфічні для ІТ-індустрії точки контролю: якість управління проєктами, застосування ліцензійних продуктів, інновації, якість та сучасність базових програмних продуктів для написання кодів, ефективність виявлення помилок та час їх усунення, наявність ускладнень у врахуванні національних традицій та часових поясів під час роботи з віддаленими командами та співробітниками, забезпечення конфіденційності інформації та її захисту, робота серверного обладнання та мереж передачі даних, застосування хмарних обчислень та блокейну, задоволеність клієнтів (NPS) та їх відгуки, інновації та здатність швидко адаптуватися до змін ринку.

Слід зауважити, що практика аудиторської діяльності в умовах діджиталізації потребує вивчення та розвитку його нових форм та засобів, застосуванню досягнень комп'ютерних технологій, штучного інтелекту, вивчення ролі і місця операційного аудиту в системі внутрішнього аудиту та його в покращенні системи операційного управління, особливо в високотехнологічних підприємствах.

Аудиторська діяльність у професійному плані має в своєму арсеналі багато методів та інструментів. Розглянемо основні методи аудиту ефективності операційного управління ІТ підприємства, вважаючи, що аудит ефективності операційного управління ІТ підприємства – це систематичний процес оцінювання того, наскільки ефективно компанія використовує свої ресурси для досягнення бізнес-цілей. Цей процес дає змогу виявити слабкі місця, оптимізувати витрати та підвищити загальну ефективність підприємства. Одним з основних методів є аналіз показників ефективності (Key Performance Indicators, KPI) – «ключові показники ефективності». Аналіз KPI – це систематичний процес збору, оброблення та інтерпретації даних про ключові показники ефективності для оцінювання результатів діяльності компанії або окремих її підрозділів та стан окремих операцій. Він дає змогу виявити сильні та слабкі

сторони бізнесу, приймати обґрунтовані рішення та оптимізувати процеси. Для ефективного застосування цього методу необхідно здійснити правильний вибір ключових показників. У разі проведення аудиту ефективності операційного управління підприємств ІТ галузі це можуть бути, крім загально визначених, специфічні для індустрії KPI, які найбільш точно відображають ефективність ІТ процесів (наприклад, час реагування на інциденти, доступність систем, продуктивність серверів, використання обчислювальних ресурсів, задоволення клієнтів NPS (Net Promoter Score) відгуки клієнтів, збереження клієнтів, придбання нових клієнтів, вартість придбання клієнта CAC (Customer Acquisition Cost), показники інновацій, кількість патентів, поданих і отриманих, витрати на дослідження та розроблення R&D (Research and Development), кількість нових продуктів. Окрім KPI, притаманних для всіх видів підприємств ІТ-індустрії, застосовуються й специфічні, зокрема це: для ІТ компаній, що розробляють програмне забезпечення – швидкість розроблення, кількість дефектів, задоволеність клієнтів, вартість розроблення одного рядка коду, для компаній, що надають послуги хмарних обчислень – час відгуку сервера, доступність сервісу, вартість даних, для компаній кібербезпеки – кількість виявлених загроз, час реагування на інциденти, рівень захищеності даних. Нижче наведемо основні KPI, важливі для оцінювання внутрішніми аудитором ефективності операційного управління ІТ підприємств (табл. 1).

У подальшому необхідно забезпечити збір даних, який проводиться за допомогою систем моніторингу, логів та інших джерел. Після отримання необхідної інформації в достатньому обсязі проводиться порівняння фактичних значень KPI з плановими, а також визначення відхилень. Під час проведення аналізу трендів необхідно виявити тенденції динаміки KPI.

Під час проведення аудиту ефективності операційного управління необхідно разом з KPI застосовувати метрики. Якщо KPI показує ефективність бізнес-процесів і завжди відображається у відсотках, то метрика – це показник, що обчислюється у числах, наприклад кількість реєстрацій чи користувачів. Вірний вибір метрик для аудиту в ІТ індустрії є критично важливим, деякі з найважливіших для підприємств розробників продуктів наведено у табл. 2.

Операційні керівники та аудиторів у своїй діяльності можуть застосовувати інструменти відстеження метрик, приклад деяких таких інструментів наведено у табл. 3.

Окремо треба зупинитися на аудитах повноважень, оскільки у великій кількості організацій право прийняття рішень навіть операційного рівня управління зосереджено у найвищих рівнях управління. В такій побудові системи управління знижується відповідальність операційних керівників всіх рівнів за прийняття рішень та оперативність управління, що в кінцевому підсумку впливає на ефективність роботи підприємства загалом. Тому у формуванні операційної системи підприємства та проведенні аудиту ефективності операційного управління необхідно приділяти увагу формуванню та стану рівня делегування повноважень та обов'язків, у збереженні відповідальності за керівником.

Водночас необхідно провести перевірку відповідності правочинності делегування та відповідність виконуваних обов'язків обсягу наданих уповноваженій особі повноважень інакше виникає загроза безконтрольності та безвідповідальності. Необхідно також провести аудит системи стимулювання персоналу.

Особливе значення для підприємств ІТ індустрії має аудит ефективності застосування ліцензованого програмного продукту. Загалом ефективність операційного управління здебільшого залежить від професійного рівня управлінського персоналу операційного рівня. Питання аудиту цього напрямку вже сформовано достатньо широко і включає такі основні напрями: оцінювання організаційної культури управлінців, якості їхнього професійного спілкування, а також оцінювання порядку прийняття і реалізації управлінських рішень.

Наступним кроком проводиться оцінювання відповідності ІТ процесів і систем міжнародним стандартам (ISO 27001, ITIL) та внутрішнім політикам компанії. Як і в загальному процесі, здійснюється аудит документації, тобто перевірка повноти та актуальності документації, що описує ІТ процеси. Надалі процес аудиту ефективності передбачає аналіз процесів, їх фіксацію та візуалізацію ІТ процесів за допомогою діаграм (BPMN). Відбувається ідентифікація вузьких місць, тобто виявлення етапів процесів, які займають найбільше часу або мають найвищу ймовірність помилок з оцінюванням ефективності, визначенням, наскільки ефективно кожен процес досягає поставлених цілей. У комплексі оцінювання загальної ефективності здійснюється: аналіз документів, вивчення політик, процедур, договорів, звітів та іншої документації для оцінювання відповідності стандартів та виявлення потенційних проблем, оцінювання використання ресурсів та обладнання – визначення рівня завантаження серверів, мережевого обладнання та іншої техніки, аналіз та оцінювання ефективності застосування ліцензійного програмного забезпечення, витрат на ІТ та пошук можливостей для оптимізації. У проведенні аудиту для оцінювання ефективності операційного управління особливо необхідно запланувати постійний контроль за дотриманням вимог безпеки та попередженням виникнення ризиків, які можуть вплинути на їхній бізнес. Серед найпоширеніших можна виділити ризики, пов'язані з безпекою інформації, кібератаки, втрата даних, несанкціонований доступ, збої в роботі систем, відмови обладнання. Ризики, пов'язані з якістю послуг – це недотримання SLA (Service Level Agreement), низька якість продуктів та послуг.

Одним з ефективних та найпоширеніших методів оцінювання ефективності є опитування співробітників для забезпечення збору інформації про стан зворотного зв'язку, під час якого оцінюється задоволеність співробітників робочими процесами, наявністю необхідних інструментів та підтримкою.

Ще одним відомим методом проведення аудиту ефективності операційного управління є бенчмаркінг (від англ. benchmark – критерій, орієнтир) – процес порівняння та аналізу продуктивності, практик чи результатів бізнесу з метою визначення найкращих стандартів у галузі. Він дає змогу компаніям оцінити свої процеси, продукти чи послуги щодо конкурентів.

Таблиця 1 – Перелік основних КРІ для оцінювання внутрішніми аудиторами ефективності операційного управління ІТ підприємств (авторська розробка)

Категорія КРІ	Опис (Показник)	Що вимірює	Тип компанії
Фінансові	Місячний повторюваний дохід (MRR (Monthly Recurring Revenue))	Розмір щомісячного доходу від активних підписок	Стартап
	Річний повторюваний дохід (ARR (Annual Recurring Revenue))	Розмір річного доходу від активних підписок	Стартап
	Вартість придбання клієнта (CAC (Customer Acquisition Cost))	Середні витрати на залучення одного нового клієнта	Стартап
	Пожиттєва цінність клієнта (LTV (Lifetime Value))	Очікуваний дохід від одного клієнта за весь період його взаємодії з компанією	Стартап
	Швидкість вигорання коштів (Burn rate)	Темп, з яким компанія витрачає свої кошти	Стартап
	Прибуток від продажу товарів/послуг за вирахуванням прямих витрат (Маржинальна прибутковість за продуктами/послугами)	Прибутковість окремих напрямків бізнесу	Стартап/Зріла компанія
	Повернення інвестицій в ІТ-проекти (ROI від ІТ-проектів)	Ефективність застосування ІТ-бюджету	Стартап/Зріла компанія
	Відношення операційних витрат до виручки (Операційні витрати як % від виручки)	Ефективність управління витратами	Зріла Компанія
	Різниця між оборотними активами та оборотними зобов'язаннями (Чистий працюючий капітал)	Ліквідність компанії	Зріла Компанія
	Прибутковість, отримана на інвестований власний капітал (Рентабельність власного капіталу (ROE))	Ефективність використання власних коштів	Зріла Компанія
Клієнти	Індекс лояльності клієнтів (NPS (Net Promoter Score))	Готовність клієнтів рекомендувати продукт іншим	Стартап/Зріла компанія
	Протягом якого часу користувач залишається активним (Середній час життя користувача)	Стабільність користувацької бази	Стартап/Зріла компанія
	Кількість повторних покупок одного клієнта (Частота повторних покупок)	Лояльність клієнтів	Стартап/Зріла компанія
Продуктові	Кількість користувачів, які активно застосовують продукт (Кількість активних користувачів)	Популярність продукту	Стартап/Зріла компанія
	Кількість сеансів на користувача (Частота застосування продукту)	Залученість користувачів	Стартап/Зріла компанія
	Відсоток користувачів, які виконали цільову дію (Конверсія користувачів)	Ефективність маркетингових кампаній	Стартап/Зріла компанія
Операційні	Співвідношення випуску продукції до спожитих ресурсів (Ефективність використання ресурсів (енергії, матеріалів))	Ефективність виробництва	Виробнича компанія
	Швидкість реалізації проектів (Час виконання проектів)	Ефективність управління проектами	Стартап/Зріла компанія
	Обсяг виробленої продукції на одного працівника (Продуктивність праці)	Ефективність використання трудових ресурсів	Виробнича компанія
	Якість продукції (Кількість дефектів продукції)	Ефективність системи контролю якості	Всі види
	Надійність обладнання (Середній час простою обладнання)	Ефективність застосування обладнання	Виробнича компанія
Стратегічні	Відсоток ринку, який займає компанія (Частка ринку)	Конкурентна позиція компанії	Всі види
	Відсоток виконаних стратегічних ініціатив (Рівень виконання стратегічних ініціатив)	Ефективність стратегічного управління	Всі види
	Кількість нових продуктів/послуг, кількість патентів тощо (Індекс інноваційності)	Здатність компанії до розроблення нових технологій	Всі види
HR	Відсоток співробітників, які звільнилися за певний період (Оборот кадрів)	Стабільність кадрового складу	Зріла Компанія
	Результати опитувань співробітників (Задоволеність співробітників)	Мотивація та лояльність співробітників	Всі види
Корпоративна соціальна відповідальність	Вклад компанії у розвиток суспільства (Витрати на соціальні проекти)	Соціальна відповідальність компанії	Зріла Компанія

Таблиця 2 – Перелік основних метрик для внутрішнього аудиту ефективності операційного управління ІТ підприємств (авторська розробка)

Категорія	Метрика	Опис	Що вимірює
Продукт	Частота релізів	Як часто випускаються нові версії продукту або оновлення	Швидкість розроблення, адаптація до змін ринку
	Час виходу на ринок	Скільки часу потрібно для того, щоб нова функція або продукт потрапив до користувача	Швидкість розроблення, ефективність процесів
	Якість коду	Покриття коду тестами, кількість багів, технічний борг, цикломатична складність, індекс коментарів	Якість розроблення, стійкість продукту, підтримуваність коду
	Задоволеність клієнтів	NPS, кількість відгуків, рейтинги, задоволеність функціоналом, дизайном, підтримкою	Рівень задоволеності користувачів продуктом
	Кількість користувачів	Активні користувачі, нові користувачі, рівень утримання користувачів	Популярність продукту, зростання, лояльність користувачів
	Середній дохід на користувача ARPU (Average Revenue Per User)	Дохід на користувача	Монетизація продукту
	Вартість придбання клієнта CAC (Customer Acquisition Cost)	Вартість придбання користувача	Ефективність маркетингових кампаній
	Пожиттєва цінність клієнта LTV (Customer Lifetime Value)	Пожиттєва цінність клієнта	Довгострокова цінність користувача
Процес розроблення	Швидкість розроблення	Кількість нових функцій або продуктів за певний період	Ефективність команди
	Ефективність тестування	Час тестування, відсоток успішних тестів, автоматизація тестування, час виявлення дефектів	Якість тестування, виявлення дефектів
	Використання ресурсів	Витрати на розробку, ефективність використання ресурсів, витрати на сервери, ліцензії, енергоспоживання	Економічна ефективність
	Відхилення від плану	Частота відхилень, причини відхилень	Точність планування
	Цикл розроблення	Час від ідеї до релізу	Ефективність процесів розроблення
Команда	Вигорання	Оцінки задоволеності роботою, кількість днів відпустки	Мотивація команди
	Задоволеність роботою	Оцінки задоволеності різними аспектами роботи	Моральний клімат в команді
	Ефективність комунікації	Кількість зустрічей, застосування інструментів для спілкування	Ефективність взаємодії в команді
Безпека	Кількість виявлених вразливостей	Рівень загроз	Безпека системи
	Час реагування на інциденти	Швидкість усунення вразливостей	Ефективність системи безпеки
	Дотримання нормативних вимог	Відповідність продукту вимогам безпеки (PCI DSS, GDPR)	Юридична безпека
Інноваційність	Кількість патентів, нових ідей	Здатність до інновацій	Конкурентоспроможність
Екологічність	Енергоспоживання, викиди CO ₂ , використання відновлюваних джерел енергії	Екологічна відповідальність	
Навчання і розвиток	Кількість годин навчання на співробітника, кількість сертифікатів	Рівень компетентності співробітників	
Інфраструктура	Надійність серверів, час відгуку системи, використання дискового простору	Стабільність роботи системи	

Таблиця 3 – Інструменти відстеження метрик для внутрішнього аудиту ефективності операційного управління ІТ-підприємств (авторська розробка)

Категорія	Інструменти	Основні функції	Приклади метрик
Веб-аналітика	Google Analytics, Mixpanel, Adobe Analytics	Аналіз вебсайтів та додатків, відстеження поведінки користувачів, конверсії	Трафік, джерела залучення, час на сайті, коефіцієнт відмов, конверсія, цільові дії
Моніторинг систем	Prometheus, Grafana, ELK Stack	Моніторинг продуктивності систем, аналіз логів, виявлення аномалій	Використання процесора, пам'яті, дискового простору, час відгуку сервера, помилки системи
Фінансовий аналіз	Excel, Google Sheets, Power BI, Tableau	Створення фінансових звітів, аналіз трендів, бюджетування, прогнозування	Прибуток, витрати, ROI, рентабельність інвестицій, вартість придбання клієнта (CAC)
HR-аналітика	Workday, BambooHR, Gusto	Управління персоналом, аналіз продуктивності співробітників, облік робочого часу	Оборот кадрів, задоволеність співробітників, час на заповнення вакансії, вартість найму
Аналіз клієнтів	Salesforce, HubSpot, Zendesk	Управління взаємовідносинами з клієнтами (CRM), аналіз продажів, обслуговування клієнтів	Середній чек, частота покупок, тривалість життєвого циклу клієнта, Net Promoter Score (NPS)

Визначимо основні елементи бенчмаркінгу: визначення ключових показників продуктивності або метрик, які будуть вимірюватися та порівнюватися; вибір об'єктів порівняння: компаній, продуктів, послуг або процесів, з якими порівнюватиметься продуктивність; збір даних про продуктивність вашої фірми та об'єктів порівняння; аналіз зібраних даних виявлення відмінностей; процес проведення аудиту вимагає не тільки наявності методів, а й інструментів, які дозволять їх застосування.

Під час проведення аудиту ефективності операційного управління в умовах діджиталізації доцільно застосовувати сучасні ІТ інструменти, найпоширеніші з яких наведено у табл. 4.

Для аудиту ефективності операційного управління віддалених команд також доцільно застосовувати додаткові інструменти, деякі з них наведено у табл. 5.

Розроблення плану аудиторської перевірки ефективності операційного управління повинна проводитися не тільки з визначенням точок перевірки, а й з урахуванням стандартів міжнародних, національних, галузевих, підприємств, що регламентують виробничу діяльність та вимоги до продукції, та, безумовно, й Міжнародних стандартів аудиту, згідно з вимогами яких буде здійснюватися контроль. Це зокрема: МСА 210 «Узгодження умов завдань з аудиту», МСА 250 «Розгляд законодавчих та нормативних актів в аудиті фінансової звітності», МСА 315 «Ідентифікація та оцінювання ризиків суттєвого викривлення через розуміння суб'єкта господарювання і його середовища», МСА 620 «Використання роботи експерта аудитора».

ISO/IEC 27001. Найвідоміший стандарт, що встановлює вимоги до системи управління інформаційною безпекою. Він охоплює широкий спектр аспектів ІБ, від політики та організації до технічних заходів захисту.

ISO 20000. Стандарт, що визначає вимоги до системи управління ІТ послугами. Він фокусується на забезпеченні ефективного та стабільного функціонування ІТ інфраструктури.

COBIT (Control Objectives for Information and related Technology). Фреймворк, що надає комплексну модель управління та контролю ІТ. Він допомагає організаціям вимірювати та покращувати ефективність ІТ.

ITIL (Information Technology Infrastructure Library). Набір найкращих практик для управління ІТ послугами. Він охоплює широкий спектр процесів, від управління інцидентами до управління змінами.

Галузеві стандарти:

PCI DSS (Payment Card Industry Data Security Standard). Стандарт для організацій, які обробляють дані платіжних карт. Він встановлює вимоги до захисту даних власників карт.

HIPAA (Health Insurance Portability and Accountability Act). Американський закон, який встановлює національні стандарти для захисту медичної інформації.

GDPR (General Data Protection Regulation). Європейський регламент, що регулює збір та оброблення персональних даних. Ми зробили посилання на основні міжнародні стандарти, оскільки Українські національні стандарти верифікуються з міжнародними, і здебільшого українські підприємства ІТ-індустрії виробляють продукти для іноземних замовників, або замовники працюють на міжнародних ринках товарів та послуг.

Важливість оцінювання дотримання вимог стандартів під час проведення аудиторських перевірок обумовлена тим, що забезпечує загальноприйнятий підхід до оцінювання підприємства, та полегшує порівняння результатів аудиту різних організацій, стандарти структурують процес аудиту, допомагаючи охопити всі важливі аспекти. Крім того, відповідність стандартам підвищує довіру до якості продукту та послуг з боку клієнтів, партнерів та регуляторних органів. Вибір конкретних стандартів залежить не тільки від вимог до розроблення ІТ-продуктів, а й від галузі діяльності замовника. Як приклад такого вибору для банківських установ найбільш актуальними будуть PCI DSS та GDPR, а для підприємств ІТ-індустрії залежно від розміру організації доцільно застосовувати різні групи стандартів; для великих можуть застосовуватись стандарти ISO, а для малих підприємств може бути достатньо загальних принципів COBIT (з англ. Control Objectives for Information and Related Technologies – Задачі управління для інформаційних і суміжних технологій).

Враховуючи специфіку об'єктів аудиту в ІТ індустрії, внутрішній аудит ефективності операційного управління має свої унікальні особливості, зумовлені швидкими

Таблиця 4 – Найпоширеніші IT-інструменти які використовуються під час проведення аудиту ефективності операційного управління в умовах діджиталізації (авторська розробка)

Категорія	Інструменти	Основні функції
Моніторинг	Zabbix, Nagios, Prometheus	Збір та аналіз даних про стан систем, виявлення аномалій, сповіщення
Управління інцидентами	ServiceNow, Jira Service Management	Реєстрація, обробка та вирішення інцидентів, відстеження статусу завдань
Управління конфігураціями	CMDB (ServiceNow, BMC Remedy)	Зберігання інформації про IT-активи, відстеження змін конфігурації
Аналіз даних	Power BI, Tableau, Google Analytics	Візуалізація даних, аналіз трендів, побудова прогнозів
Моделювання процесів	BPMN-інструменти (Camunda, Bizagi)	Моделювання бізнес-процесів, аналіз ефективності, оптимізація
Опитування та збір відгуків	SurveyMonkey, Google Forms	Створення опитувань, збір та аналіз даних
Аналіз логів	Splunk, ELK Stack	Збір, індексація та аналіз логів систем
Управління проєктами	Azure DevOps, GitLab	Планування, відстеження та управління проєктами, контроль версій коду
Автоматизація тестів	Selenium, Cypress	Автоматизація тестування веб-додатків
Безпека інформації	Nessus, OpenVAS, SIEM	Сканування вразливостей, управління доступом, моніторинг загроз
Хмарні технології	AWS Management Console, Azure Portal	Управління хмарними ресурсами, оркестрація контейнерів

Таблиця 5 – Додаткові інструменти для аудиту ефективності операційного управління для віддалених команд (авторська розробка)

Категорія	Інструменти	Основні функції
Відстеження часу	Toggl Track, Harvest, Timely	Відстеження часу, створення звітів
Управління проєктами	Asana, Trello, Jira, ClickUp, Monday.com	Планування, відстеження, управління проєктами
Спілкування та співпраця	Slack, Microsoft Teams, Google Workspace, Miro	Командний чат, відеоконференції, спільна робота над документами
Аналіз даних	Google Analytics, Mixpanel, Power BI, Tableau, Looker, Sisense	Аналіз веб-сайтів, мобільних додатків, створення дашбордів
Опитування та зворотний зв'язок	SurveyMonkey, Google Forms, Typeform	Створення опитувань, збір відгуків
Управління знаннями	Notion, Confluence, SharePoint	Створення баз знань, організація інформації
Автоматизація	Zapier, Make.com	Автоматизація рутинних завдань
Спеціалізовані	HubSpot, GitHub, Figma, MindMeister, Coggle, XMind, VPN, системи автентифікації	Маркетинг, розробка, дизайн, ментальні карти, кібербезпека

темпами розвитку технологій, постійними змінами в законодавстві та регулюваннях, а також високою вартістю IT активів. Одним з ключових аспектів такого аудиту є специфіка об'єктів перевірки.

Це стосується перевірки стану управління проєктами. Необхідно передбачити перевірку відповідності проєктів стратегічним цілям компанії, ефективність управління проєктами, дотримання бюджетів і термінів. Особливу увагу необхідно приділити вірогідним ризикам це: недостиження очікуваних результатів, перевищення бюджету, затримки у впровадженні, неякісну документацію. Водночас застосовуються загальні аудиторські процедури, інтерв'ю з учасниками проєкту, моніторинг виконання робіт, та специфічні, притаманні тільки для проведення аудиту ефективності операційного управління підприємствами IT індустрії: аналіз проєктної документації, оцінювання ефективності застосовуваних методологій розроблення. Для виконання цих специ-

фічних процедур зазвичай залучаються галузеві фахівці підприємства, на якому проводиться аудит, з дотриманням вимог етики, або стороні фахівці.

Аудит розробки програмного забезпечення (ПЗ). Оцінювання якості розробленого ПЗ, відповідність його функціоналу вимогам користувачів та стандартів, безпека та стабільність роботи. Розглядаються можливі ризики, такі як дефекти ПЗ, вразливості до кібератак, несанкціонований доступ, втрата даних. В цьому разі застосовуються специфічні аудиторські процедури: тестування ПЗ, аналіз коду, перевірка документації, оцінювання рівня кібербезпеки.

Аудит стану бази даних. Оцінка цілісності, доступності та конфіденційності даних, ефективність систем управління базами даних, дотримання правил резервного копіювання. Застосовувані аудиторські процедури. Перевірка процедур резервного копіювання, аналіз журналів подій, оцінювання ефективності систем

контролю доступу, тестування відновлення даних.

Аудит стану мережі. Оцінювання безпеки мережі, надійності роботи, відповідності стандартам, ефективність управління мережевими ресурсами.

Застосовуються специфічні аудиторські процедури. Сканування мережі на вразливості, перевірка налаштувань брандмауерів, аналіз логів систем, оцінювання ефективності систем виявлення вторгнень.

Аудит нематеріальних активів. Оцінювання вартості, надійності та захисту нематеріальних активів (ліцензії, патенти, ноу-хау), відповідність обліку нормативним вимогам.

Виходячи з особливості діяльності підприємств ІТ індустрії, під час проведення внутрішнього аудиту ефективності операційного управління необхідно враховувати:

Динамічність. Постійна зміна технологій, що вимагає від аудитора постійного оновлення знань і методів роботи.

Комплексність. Об'єкти аудиту в ІТ індустрії тісно взаємопов'язані, що ускладнює процес аудиту і вимагає системного підходу.

Високий рівень спеціалізації. Для проведення ефективного аудиту необхідні фахівці з різними компетенціями (програмування, мережі, безпека інформації тощо).

Так, можна зробити висновок, що внутрішній аудит взагалі й операційний, зокрема, в ІТ індустрії є важливим інструментом для забезпечення та контролю ефективності операційного управління, безпеки та відповідності операційної систем компанії її стратегічному призначенню, досягненню високої конкурентоспроможності на ринку.

Аудит ефективності операційного управління ІТ підприємства є важливим інструментом для забезпечення конкурентоспроможності бізнесу. Він дає змогу виявити слабкі місця, оптимізувати витрати та підвищити якість ІТ-послуг.

Регулярне проведення таких аудитів дає змогу виявити й усунути потенційні проблеми, знизити ризики та підвищити довіру до підприємства.

Підготовку до проведення та сам аудит ефективності операційного управління ІТ-підприємства необхідно проводити відповідно до Міжнародних стандартів аудиту, зокрема МСА 210 «Узгодження умов завдань з аудиту», МСА 250 «Розгляд законодавчих та нормативних актів під час аудиту фінансової звітності», МСА 315 «Ідентифікація та оцінювання ризиків суттєвого викривлення через розуміння суб'єкта господарювання і його середовища», МСА 620 «Використання роботи експерта аудитора» та стандарту, що безпосередньо відноситься до підприємств ІТ-індустрії ISO 19011: «Настанови з проведення аудитів систем управління». Це міжнародний стандарт, який надає загальні настанови з проведення аудитів систем управління. Він слугує універсальним посібником для організацій, які бажають здійснювати внутрішні аудити або залучати зовнішніх аудиторів для оцінювання своїх систем управління. При цьому необхідно враховувати особливості діяльності підприємств ІТ індустрії та їх специфіку.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дало змогу сформулювати низку висновків, які розширюють розуміння ролі внутрішнього аудиту в забезпеченні ефективності операційного управління сучасних ІТ підприємств.

Доведено, що ІТ індустрія має специфічні характеристики, які вимагають розроблення індивідуальних точок контролю та метрик для оцінювання ефективності операційного управління. Ці показники повинні враховувати динамічний характер ІТ середовища, високий рівень технологічної складності та постійні зміни бізнес-моделей.

Ідентифіковано КРІ, особливо для ІТ стартапів, які дають змогу виміряти ефективність різних аспектів діяльності компанії, таких як розроблення продуктів, вихід на ринок, залучення інвестицій та масштабування бізнесу.

Дослідження підтвердило, що для проєктної форми організації, яка є домінуючою в ІТ компаніях, необхідне розроблення спеціальних підходів до аудиту проєктів, які дають змогу оцінити їх ефективність, виявити ризики та забезпечити досягнення поставлених цілей.

Застосування цифрових інструментів дає змогу автоматизувати багато рутинних операцій, що супроводжують процес внутрішнього аудиту, підвищити його ефективність та забезпечити більш об'єктивний аналіз даних.

Внутрішній аудит ефективності операційного управління є не просто контрольною функцією, а стратегічним інструментом, який дає змогу ІТ компаніям підвищити свою конкурентоспроможність, знизити ризики та забезпечити стійкий розвиток. Враховуючи, що ІТ індустрія характеризується високою динамічністю, системи внутрішнього контролю та аудиту повинні постійно адаптуватися до нових умов і викликів, і тому ефективність внутрішнього аудиту значно залежить від його інтеграції в загальну систему управління компанією. Для забезпечення ефективного функціонування підприємств ІТ-індустрії необхідно проводити регулярні, всебічні та об'єктивні аудиторські перевірки всіх ланок операційної діяльності і оперативну реакцію на результати аудиторських перевірок шляхом внесення необхідних коректив у процеси операційного управління.

Спираючись на результати проведеного дослідження, можна надати такі рекомендації:

- кожна ІТ-компанія повинна розробити свою систему внутрішнього контролю, яка відповідає її специфіці та бізнес-моделі;
- для проведення ефективного внутрішнього аудиту необхідно залучати фахівців, які мають глибокі знання як в області аудиту, так і в галузі ІТ;
- аудитори повинні постійно підвищувати свою кваліфікацію, щоб розуміти останні тенденції та технології в ІТ сфері;
- активне застосування цифрових інструментів дає змогу автоматизувати рутинні завдання, підвищити точність аналізу даних та забезпечити більш об'єктивне оцінювання ефективності операційного управління.

Перспективи подальших досліджень:

- розробити детальні методики для проведення внутрішнього аудиту різних аспектів операційної діяльності в ІТ-компаніях, таких як управління проєктами, розроблення програмного забезпечення, управління базами даних та мережами;
- створення спеціального програмного забезпечення та інструментів для автоматизації процесів внутрішнього аудиту та аналізу даних;
- розробка галузевих стандартів та рекомендацій для проведення внутрішнього аудиту в ІТ індустрії.

Список використаних джерел

1. Дорош Н. Використання інформаційних технологій у внутрішньому аудиті. *Соціально-економічні проблеми і держава* 2021. Вип. 2 (25). С. 193-201. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2021/21dniuva.pdf>
2. Пшенична А.Ж. Аудит. Київ, 2008. 320 с.
3. Пантелєєв В.П. Аудит. Київ, 2008. 400 с.
4. Петрик О.А., Савченко В.Я., Свідерський Д.С. Організація та методика аудиту підприємницької діяльності: навч. посіб. / За заг. ред. О.А. Петрик. Київ, 2008. 472 с.
5. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. №2456-VI. Редакція від 21.09.2024. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 50-51. Ст.572.
6. Міністерство Фінансів України. Внутрішній аудит ефективності: методичні засади та практичні аспекти. Київ, 2018.
7. The Definition of Internal Auditing. *The Institute of Internal Auditors*. URL: <https://www.theiia.org/en/standards/what-are-the-standards/definition-of-internal-audit/>
8. Glossary Comparison: 2024 Global Internal Audit Standards to 2017 Standards. *The Institute of Internal Auditors*. URL: <https://www.theiia.org/globalassets/site/standards/glossary-comparison-2024-global-internal-audit-standards-to-2017-standards.pdf>
9. Омеляненко Т.В., Задорожна Н.В. Операційний менеджмент: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. Київ, 2003. 236 с.
10. Сумець О. Ключові аспекти сучасної парадигми операційного менеджменту. *Agricultural and resource economics: international scientific e-journal*. 2018. Vol. 4, № 3. С. 129–147.
11. Булкот Г.В. Внутрішній аудит сучасного підприємства: застосування цифрових технологій. *Облік, аналіз, аудит, оподаткування та фінансовий моніторинг в умовах повоєнного відновлення України*: зб. матеріалів ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. 8 груд. 2023 р. Київ, 2023.
12. Полякова Л.М. Методика аудиту: конспект лекцій з курсу «Організація і методика аудиту» для студ. базового напрямку 60501 «Економіка та підприємництво» спеціальності 7.050106 «Облік і аудит». Львів, 2009. Ч. 2. 120 с.
13. Адамик О.В., Саченко С.І. Аудит функціональної частини програмного забезпечення КСБО. *Бізнес Інформ*. 2017. №11. С. 293-299. URL: http://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2017-11_0-pages293_299.pdf
14. Каменська Т.О. Внутрішній аудит. Сучасний погляд: монографія. Київ, 2010. 499 с.
15. Савченко В.Я. Аудит. Київ, 2011. 546 с.
16. Слободяник Ю.Б., Зварич Л.В. Внутрішній аудит / за ред. Ю.Б. Слободяник. Суми, 2018. 248 с.
17. Рудницький В.С. Методологія і організація аудиту. Тернопіль, 2013. 196 с.
18. Адамівська В.С. Аудит ефективності управлінської діяльності. *Ефективна економіка*. 2014. № 4.
19. Олійник О.О. Аудит персоналу: навч. посіб. Рівне, 2016. 290 с.
20. Артиух О.В. Концептуальні напрямки аудиту управлінської діяльності. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2012. Вип. 3 (46). ч. 2. С. 7–13.

References

1. Dorosh N. The Use of Information Technology in Internal Audit. *Socio-Economic Problems and the State*. 2021. Vol. 2 (25). pp. 193-201. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2021/21dniuva.pdf> (in Ukrainian).
2. Pshenychna A.Zh. Audit. Kyiv, 2008. 320 p. (in Ukrainian).
3. Panteleiev V.P. Audit. Kyiv, 2008. 400 p. (in Ukrainian).
4. Petryk O.A., Savchenko V.Ya., Sviderskyi D.Ye. Organization and Methodology of Auditing Entrepreneurial Activity / ed. by O.A. Petryk. Kyiv, 2008. 472 p. (in Ukrainian).
5. Budget Code of Ukraine: Law of Ukraine dated July 8, 2010, No. 2456-VI. Revision as of September 21, 2024. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2010. № 50-51. Art. 572. (in Ukrainian).
6. Ministry of Finance of Ukraine. Internal Performance Audit: Methodological Foundations and Practical Aspects: Methodological Guide. Kyiv, 2018. (in Ukrainian).
7. The Definition of Internal Auditing. *The Institute of Internal Auditors*. URL: <https://www.theiia.org/en/standards/what-are-the-standards/definition-of-internal-audit/>
8. Glossary Comparison: 2024 Global Internal Audit Standards to 2017 Standards. *The Institute of Internal Auditors*. URL: <https://www.theiia.org/globalassets/site/standards/glossary-comparison-2024-global-internal-audit-standards-to-2017-standards.pdf>
9. Omelianenko T.V., Zadorozhna N.V. Operational Management: Study Guide for Self-Study of the Discipline. Kyiv, 2003. 236 p. (in Ukrainian).
10. Sumets O. Key Aspects of the Modern Paradigm of Operations Management. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific e-Journal*. 2018. Vol. 4, № 3. pp. 129–147. (in Ukrainian).
11. Bulkot H.V. Internal Audit of a Modern Enterprise: Application of Digital Technologies. *Accounting, Analysis, Auditing, Taxation, and Financial Monitoring in the Context of Ukraine's Post-War Recovery*: Collected materials of the IX International Scientific and Practical Conference, December 8, 2023. Kyiv, 2023. (in Ukrainian).
12. Poliakova L.M. Audit Methodology: Lecture Notes for the Course "Organization and Audit Methodology" for Students of Major 60501 "Economics and Entrepreneurship," Specialty 7.050106 "Accounting and Audit". Lviv, 2009. Part 2. 120 p. (in Ukrainian).
13. Adamyk O.V., Sachenko S.I. Audit of the Functional Part of ERP Software. *Business Inform*. 2017. № 11. pp. 293-299. URL: http://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2017-11_0-pages293_299.pdf (in Ukrainian).
14. Kamenska T.O. Internal Audit. Modern Perspective: Monograph. Kyiv, 2010. 499 p. (in Ukrainian).
15. Savchenko V.Ya. Audit: Textbook. Kyiv, 2011. 546 p. (in Ukrainian).
16. Slobodianyuk Yu.B., Zvarych L.V. Internal Audit / ed. by Yu.B. Slobodianyuk. Sumy, 2018. 248 p. (in Ukrainian).
17. Rudnytskyi V.S. Methodology and Organization of Audit. Ternopil, 2013. 196 p. (in Ukrainian).
18. Adamovska V.S. Audit of Management Efficiency. *Effective Economy*. 2014. № 4. (in Ukrainian).
19. Oliinyk O.O. Personnel Audit: Textbook. Rivne, 2016. 290 p. (in Ukrainian).
20. Artiukh O.V. Conceptual Directions of Audit of Managerial Activity. *Bulletin of Socio-Economic Research*. 2012. Vol. 3 (46). Part 2. pp. 7–13. (in Ukrainian).

Artem BASIN

postgraduate student, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9579-8198>

e-mail: art.basin.itvm@gmail.com

INTERNAL AUDIT OF THE EFFECTIVENESS OF OPERATIONAL MANAGEMENT OF IT INDUSTRY ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION

The paper is devoted to a comprehensive analysis of internal audit of operational management efficiency, with a particular emphasis on its characteristics and influence on the activities of IT companies. The purpose of the paper is to identify the key factors that contribute to the efficiency of operational management in IT industry enterprises and to define the role of internal audit as a tool for enhancing the quality of managerial decisions. The analysis of the current scientific works of domestic and foreign authors dedicated to the issues of auditing management efficiency in general and operational management in particular has been conducted. Based on the conducted analysis, a number of key aspects have been identified that require detailed consideration: the need to account for the specifics of internal auditing in IT companies, the determination of specific control points, metrics, and performance indicators that are most relevant to the IT business. Particular attention is paid to the role of project management, the analysis of the effectiveness of project management as the primary organizational form of activity in IT companies, and their impact on operational management efficiency. Key performance indicators (KPIs) have been identified, especially for IT startups. The use of modern digital tools for conducting internal audits of operational management efficiency in IT companies has been analyzed and explored. The relationship between internal management audit and operational audit has been examined as sources of information for assessing operational management efficiency. It is concluded that internal auditing of operational management efficiency is an integral part of the successful operation of IT companies. By timely identifying and eliminating shortcomings, internal auditing contributes to improving the quality of management decision-making, optimizing business processes, and achieving the company's strategic goals.

Keywords: internal audit, operational management, IT industry, digitalization, management efficiency

Олександр Олександрович БРИГІНЕЦЬ

д.ю.н., професор, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4058-7566>

e-mail: BriginetsO@meta.ua

Олег Олегович БЯНОВ

аспірант, Київський університет права НАН України

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-0540-9819>

e-mail: olehitmanstyle@gmail.com

ЕВОЛЮЦІЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФОНДОВОГО РИНКУ ЯК ФАКТОРУ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

У статті досліджено еволюцію правового регулювання фондового ринку України та його вплив на економічний розвиток держави. Авторами підкреслено ключову роль фондового ринку у мобілізації капіталу для корпоративного сектора та створенні інвестиційних можливостей для різних категорій інвесторів. Однак ефективність і стабільність ринку значно залежать від рівня його правового регулювання, особливо в умовах перехідної економіки та необхідності адаптації до міжнародних стандартів. Методологія дослідження базується на аналізі та узагальненні результатів сучасних досліджень, нормативно-правових актів, а також статистичних даних. Вивчено ключові етапи реформування законодавчої бази фондового ринку, зокрема прийняття законів «Про цінні папери та фондовий ринок», «Про акціонерні товариства» та законодавчі ініціативи 2023-2024 рр.

Ключові слова: фондовий ринок, Національний банк України, віртуальний актив, криптовалюта, банк, акції, цінні папери, біржа, інвестиційний фонд, фінансові послуги

ВСТУП

Розвиток фондового ринку є ключовим фактором економічного зростання будь-якої держави, включаючи Україну. Фондовий ринок відіграє вирішальну роль у мобілізації капіталу для корпоративного сектора, а також забезпечує інвестиційні можливості для приватних та інституційних інвесторів. Водночас ефективність і стабільність фондового ринку залежать від рівня його правового регулювання. У контексті України еволюція правового регулювання фондового ринку набуває особливого значення, враховуючи перехідний характер економіки та необхідність адаптації до міжнародних стандартів. Правове регулювання в Україні стикається з низкою викликів, зокрема з потребою вдосконалення законодавчої бази, забезпечення прозорості та захисту прав інвесторів. Попри значні зусилля, спрямовані на реформування та модернізацію законодавства, фондовий ринок України досі зазнає впливу недосконалостей правового поля, що стримує його розвиток та інтеграцію в глобальні фінансові системи. Вищезгадане, зі свого боку, має вплив на загальну економічну динаміку та здатність країни залучати іноземні інвестиції. Так, актуальність теми дослідження обумовлено необхідністю аналізу еволюції правового регулювання фондового ринку в Україні та його впливу на економічний розвиток країни. Визначення проблематичних аспектів цього процесу та шляхів їх подолання має стати фундаментом для подальших реформ та покращення інвестиційного клімату.

МЕТА статті – комплексний аналіз еволюції правового регулювання фондового ринку України та його значення для економічного розвитку країни. Особливу увагу приділено визначенню ключових етапів реформування законодавства у цій сфері, аналізу впроваджених змін та їх впливу на динаміку та стабільність фондового ринку. Мета статті також включає в себе ідентифікацію проблем та викликів, які залишаються актуаль-

ними для подальшого розвитку і інтеграції українського фондового ринку у світові фінансові процеси.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття базується на працях вітчизняних і зарубіжних вчених, а також на матеріалах періодичних видань, статистичних збірниках. У дослідженні застосовано методи аналізу і синтезу, порівняння та узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Аналіз сучасних досліджень та публікацій з еволюції правового регулювання фондового ринку в Україні виявляє зростаючий інтерес науковців та експертів до цієї тематики. Спектр досліджень охоплює широкий діапазон питань, починаючи від аналізу конкретних законодавчих актів, що регулюють фондовий ринок, до оцінювання їх впливу на економічне зростання країни. Однією з ключових тем є дослідження ефективності новітніх законодавчих ініціатив, спрямованих на гармонізацію українського законодавства з європейськими стандартами. Такі ініціативи включають впровадження норм з корпоративного управління, захисту прав міноритарних акціонерів, а також вдосконалення механізмів прозорості та відповідальності на ринку цінних паперів. Іншим важливим аспектом є аналіз впровадження міжнародних стандартів фінансової звітності та їх впливу на прозорість та ефективність фондового ринку. Дослідження в цій сфері зазвичай вказують на позитивний вплив таких стандартів на довіру інвесторів та залучення іноземних інвестицій. Також велику увагу приділяють дослідженням проблематики внутрішнього регулювання ринку, зокрема в частині боротьби з недобросовісними практиками, як-от маніпулювання ринком та внутрішня торгівля. Ці дослідження підкреслюють важливість створення ефективних механізмів регулювання та нагляду, які здатні забезпечити високий рівень захисту інвесторів та довіри до ринку. Окрему групу становлять праці, що

оцінюють вплив глобальних економічних тенденцій та міжнародних фінансових криз на український фондовий ринок. В цьому контексті вивчаються стратегії адаптації ринку та його стійкість до зовнішніх шоків. Загалом аналіз останніх досліджень та публікацій підкреслює важливість подальшого вдосконалення правового регулювання фондового ринку в Україні. Вчені та експерти наголошують на необхідності постійної адаптації національного законодавства до мінливих умов глобального економічного середовища та впровадження найкращих міжнародних практик. Особливу увагу приділено аналізу ролі державного регулювання та нагляду за фондовим ринком, включаючи діяльність таких органів як Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Досліджуються питання ефективності законодавчих ініціатив, спрямованих на підвищення прозорості операцій на ринку цінних паперів, захист прав інвесторів, а також запобігання конфліктам інтересів. Важливим напрямом досліджень є вивчення інноваційних фінансових інструментів та технологій, таких як фінтех рішення та блокчейн, і їх впливу на розвиток та регулювання фондового ринку. Аналіз цих аспектів демонструє потенціал для зростання та інновацій на українському фондовому ринку, але також висвітлює потребу в адаптації законодавчої бази до нових реалій цифрової економіки. Нарешті, велику частину досліджень присвячено аналізу впливу макроекономічних та політичних факторів на стан та розвиток фондового ринку в Україні. Ці роботи зосереджено на вивченні зв'язку між економічною стабільністю, інвестиційним кліматом країни та ефективністю фондового ринку. Загалом аналіз сучасних досліджень та публікацій вказує на комплексний підхід до вивчення проблем та перспектив правового регулювання фондового ринку в Україні. Це відкриває шлях для подальших досліджень та розроблення рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності та конкурентоспроможності українського фондового ринку на міжнародній арені.

Варто відзначити, що розвиток правового регулювання фондового ринку в Україні почався з моменту здобуття незалежності. Перші роки характеризувалися становленням основних принципів ринкової економіки та формуванням законодавчої бази для регулювання фондового ринку. Однак цей період також ознаменовано значними труднощами через відсутність досвіду та інституційної підтримки. Протягом 1990-х – на початку 2000-х рр. Україна прийняла низку важливих законів, спрямованих на розвиток та регулювання фондового ринку, таких як Закон «Про цінні папери та фондовий ринок». Ці кроки були спрямовані на створення правової основи для діяльності фондового ринку, встановлення правил для емітентів цінних паперів та захисту прав інвесторів. На початку 2000-х рр. Україна зробила значний прогрес у реформуванні фондового ринку, що включало гармонізацію національного законодавства з міжнародними стандартами. Цей період також ознаменовано зростанням активності на фондовому ринку та залученням іноземних інвестицій. Останні роки (2023-2024 рр.) стали свідками продовження реформ, спрямованих на подальше вдосконалення регуляторного середовища фондового ринку в Україні. Серед ключових напрямів – адаптація до швидкозмінних умов глобального фінансового ринку, впровадження новітніх фінтех-рішень

та підвищення прозорості та безпеки операцій на ринку. Особливу увагу приділено інтеграції блокчейн-технологій, регулюванню криптовалют та розвитку цифрових активів, що відкриває нові перспективи для українського фондового ринку. Ключовими законодавчими актами, що мали істотний вплив на розвиток фондового ринку, стали:

1. Закон «Про цінні папери та фондовий ринок» (1996 р.) став основоположним у створенні нормативної бази фондового ринку в Україні. Ним визначено основні поняття та принципи діяльності на ринку цінних паперів, права та обов'язки учасників ринку, а також закладено основу для регулювання та нагляду за фондовим ринком.

2. Закон «Про акціонерні товариства» (2008 р.) вніс значні зміни в регулювання діяльності акціонерних товариств в Україні, що сприяло зростанню прозорості та захисту прав акціонерів. Введення сучасних стандартів корпоративного управління та вимог до розкриття інформації підвищило довіру інвесторів до українського фондового ринку.

3. Закон «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» уточнив роль та повноваження державних органів у сфері регулювання фондового ринку, зокрема Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР). Зміцнення регуляторної бази та впровадження чітких правил нагляду сприяли підвищенню стабільності та прозорості ринку.

4. Законодавчі ініціативи 2023-2024 рр. В останні роки Україна продовжила адаптацію свого законодавства до міжнародних стандартів, зокрема у відповідності до директив ЄС. Особливу увагу приділено регулюванню нових фінансових інструментів, таких як криптовалюти та інші цифрові активи, а також впровадженню інноваційних фінтех-рішень для розвитку фондового ринку. Вищезгадані та інші законодавчі акти створили фундамент для формування сучасного фондового ринку в Україні, забезпечили захист прав інвесторів та сприяли створенню конкурентного та ефективного ринкового середовища. Завдяки таким законодавчим ініціативам Україна змогла залучити більше іноземних інвестицій, підвищити рівень довіри до фондового ринку, а також сприяти розвитку внутрішнього інвестиційного клімату. Впровадження міжнародних стандартів та практик, особливо в контексті корпоративного управління та розкриття інформації, зробило українські компанії більш привабливими для інвестицій, зокрема для інституційних інвесторів з-за кордону. Однак, незважаючи на значний прогрес, фондовий ринок України продовжує зіштовхуватися з низкою викликів, зокрема потребою у подальшому вдосконаленні регуляторного середовища та адаптації до швидко змінюваних глобальних тенденцій. Зокрема, викликом залишається необхідність адаптації законодавства до нових фінансових інструментів і технологій, таких як криптовалюти та блокчейн, що вимагають нового підходу в регулюванні та нагляді. Також важливим аспектом є підвищення рівня фінансової грамотності населення та формування культури інвестування, що дасть змогу залучити більше приватних інвесторів на ринок. Загалом законодавчими змінами останніх десятиліть сформовано міцну основу для розвитку фондового ринку в Україні, проте для досягнення його повного потенціалу необхідно продовжувати роботу над усуненням наявних бар'єрів та викликів.

Для подолання зазначених викликів та стимулювання подальшого розвитку фондового ринку України, можна визначити такі пріоритетні напрями:

1. *Розвиток нормативної бази для нових фінансових інструментів.* Важливим кроком є розроблення та впровадження чітких нормативно-правових актів, що регулюватимуть обіг криптовалют, застосування блокчейн-технологій та інших цифрових активів. Це допоможе не лише захистити інвесторів від потенційних ризиків, а й відкриє нові можливості для зростання ринку.

2. *Зміцнення інституційної бази фондового ринку.* Подальше зміцнення інституцій, що здійснюють регулювання та нагляд за фондовим ринком, є ключовим для підвищення довіри інвесторів. Це включає покращення механізмів контролю за діяльністю емітентів цінних паперів, брокерсько-дилерських компаній, фондових бірж та інших учасників ринку.

3. *Підвищення фінансової грамотності населення.* Інформаційні кампанії, освітні програми та інші ініціативи, спрямовані на підвищення рівня фінансової грамотності населення, можуть значно сприяти розвитку культури інвестування. Це, зі свого боку, допоможе залучити більше приватних інвесторів на фондовий ринок.

4. *Формування сприятливого інвестиційного клімату.* Створення привабливого інвестиційного середовища, що включає як законодавчу підтримку, так і фіскальні стимули, може сприяти залученню іноземних інвестицій на фондовий ринок України. Важливо також працювати над зниженням адміністративних бар'єрів та спрощенням процедур виходу на фондовий ринок для нових компаній. Реалізація цих заходів вимагатиме спільних зусиль уряду, регуляторних органів, учасників ринку та інших зацікавлених сторін. Для подальшого розвитку фондового ринку України важливим є також зосередження уваги на міжнародній інтеграції та співпраці. Адаптація до європейських стандартів, активна участь в міжнародних фінансових організаціях та розвиток двосторонніх відносин з іноземними ринками капіталу може значно посилити позиції України на світовій фінансовій арені. Загальна стратегія повинна бути спрямована на забезпечення балансу між інноваціями, залученням інвестицій та забезпеченням стабільності та безпеки ринку, що дасть Україні змогу реалізувати потенціал свого фондового ринку в найближчому майбутньому.

Список використаних джерел

1. Лаповський Д.М. Фондовий ринок як фактор зростання економіки. *Репортер Приазовського Державного Технічного Університету*. 2015. № 29. С. 318-324.
2. Прімерова О. К. Особливості розвитку фондового ринку в Україні. *Ефективна економіка*. 2016. № 5. С. 123-132.
3. Кицюк І. В. Шудрук Т. М. Розвиток фондового ринку в Україні в контексті євроінтеграційних процесів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. № 6. С. 158-161.
4. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні: Закон України № 448/96-ВР від 30.10.1996. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/448/96-вр>
5. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України № 3480-IV від 29.05.2006. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3480-15/print1491296480899025>
6. Про акціонерне товариство: Закон України №18-19-ВР від 19.10.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#Text>
7. Бригінець О.О., Василюк Д.В. Інструментарій фінансово-правового регулювання діяльності кредитних організацій Європейських держав. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки»*. 2024. № 2. С. 11-16. <https://www.inter-nauka.com/issues/law2024/2/9685>
8. Бянов О.О. Правове регулювання фондового ринку в умовах фінансової кризи в Україні. *Юридичний журнал «Часопис кийського університету права»*. 2023. №1. С. 79-82. https://kup.edu.ua/doc/chasopis/chasopis_2023_1_87-116-pb.pdf

References

1. Lapovsky D.M. Stock market as a factor of economic growth. *Reporter of Priazovskyi State Technical University*. 2015. No. 29.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного аналізу еволюції правового регулювання фондового ринку в Україні та його впливу на економічний розвиток можна зробити кілька важливих висновків. Україна досягла значного прогресу у реформуванні законодавчої бази, яка регулює діяльність фондового ринку. Прийняття таких ключових нормативно-правових актів, як Закон «Про цінні папери та фондовий ринок» і Закон «Про акціонерні товариства», стало важливим кроком у створенні сучасної інфраструктури для функціонування ринку. Ці реформи сприяли підвищенню прозорості та стабільності фінансового середовища, а також заклали основу для залучення інвестицій. Поступова гармонізація українського законодавства з європейськими стандартами стала визначальним чинником для інтеграції України у світову фінансову систему. Це допомогло зміцнити довіру інвесторів, збільшити обсяги іноземних інвестицій та сприяло адаптації до умов глобалізованого ринку. Водночас запровадження сучасних технологій, таких як блокчейн і криптовалюти, створило нові можливості для розвитку фондового ринку.

Інтеграція фінансових інновацій у правове поле залишається важливим викликом, який потребує подальшої уваги. Проте, незважаючи на досягнення, український фондовий ринок стикається з низкою проблем. Серед них – необхідність удосконалення регуляторної системи, адаптація до сучасних фінансових інструментів і технологій, забезпечення високого рівня захисту прав інвесторів та підвищення фінансової грамотності населення. Ці проблеми обмежують можливості ринку, знижуючи його конкурентоспроможність на міжнародному рівні. Водночас є й чіткі перспективи для покращення ситуації. Подальший розвиток правової бази, орієнтованої на підтримку інновацій, є ключем до стимулювання інвестиційної активності. Продовження реформ, впровадження інноваційних технологій, підвищення довіри населення до ринку та його повна інтеграція у світову економіку залишаються ключовими завданнями для формування конкурентоспроможної фінансової системи. Україна має всі можливості для зміцнення свого фондового ринку як важливого елемента національної економіки, здатного реагувати на виклики глобального середовища та забезпечувати довгострокове зростання.

pp. 318-324. (in Ukrainian).

2. Primierova O.K. Features of the development of the stock market in Ukraine. *Effective economy*. 2016. No. 5. pp. 123–132. (in Ukrainian).

3. Kytsiuk I. V. Shudruk T. M. Development of the stock market in Ukraine in the context of European integration processes. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*. 2016. No. 6. pp. 158–161. (in Ukrainian).

4. On state regulation of the securities market in Ukraine: Law of Ukraine No. 448/96-VR of 30.10.1996. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/448/96-вр> (in Ukrainian).

5. On securities and stock market: Law of Ukraine No. 3480-IV of 29.05.2006. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3480-15/print1491296480899025> (in Ukrainian).

6. On a joint-stock company: Law of Ukraine No. 18-19-VR of 19.10.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#Text> (in Ukrainian).

7. Bryhinets O.O., Vasyliuk D.V. Toolkit of financial and legal regulation of activities of credit organizations of European states. *International scientific journal "Internauka". Series: "Legal Sciences"*. 2024. No. 2. P. 11-16. <https://www.inter-nauka.com/issues/law2024/2/9685> (in Ukrainian).

8. Bianov O.O., Legal regulation of the stock market in the context of the financial crisis in Ukraine. *Legal Journal "Journal of Kyiv University of Law"*. 2023. № 1. pp. 79-82. https://kup.edu.ua/doc/chasopis/chasopis_2023_1_87-116-pb.pdf (in Ukrainian).

Oleksandr BRYHINETS

Doctor of Legal Sciences, Professor, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4058-7566>

e-mail: BriginetsO@meta.ua

Oleh BIANOV

postgraduate student, Kyiv University of Law of NAS of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-0540-9819>

e-mail: olehitmanstyle@gmail.com

EVOLUTION OF LEGAL REGULATION OF THE STOCK MARKET AS A FACTOR OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE

The paper thoroughly examines the evolution of the legal regulation of Ukraine's stock market and its profound impact on the country's economic development and investment climate. It underscores the significant role of the stock market as a pivotal mechanism for mobilizing capital in the corporate sector, fostering entrepreneurship, and creating diverse investment opportunities for institutional and individual investors. The authors emphasize that the effective functioning of the stock market is essential for economic growth, but its efficiency and stability are largely contingent upon the robustness and adaptability of its legal framework. This becomes particularly critical in a transitional economy like Ukraine, which faces the dual challenges of overcoming domestic structural inefficiencies and aligning its market regulations with international standards. The research methodology applied in the study integrates a comprehensive analysis and synthesis of contemporary academic works, legal and regulatory acts, and statistical data. In addition to the use of traditional scientific methods such as analysis, synthesis, comparison, and generalization, the authors adopt a multidisciplinary approach to explore the interplay between legislative reforms and market performance. This approach enables a deeper understanding of how the legal environment shapes investor behavior, market liquidity, and overall financial stability. The study traces the historical trajectory of reforms in the legislative framework governing Ukraine's stock market, highlighting key milestones such as the adoption of the foundational laws «On Securities and the Stock Market» and «On Joint Stock Companies.» The paper also addresses legislative initiatives implemented in recent years, including reforms introduced between 2023 and 2024, which aim to modernize the regulatory infrastructure in response to evolving market demands and technological advancements. The authors also stress the importance of fostering international cooperation and actively participating in global economic and financial initiatives to ensure the continued integration of Ukraine's stock market into the global financial ecosystem. In conclusion, the paper highlights the critical role of well-designed legal reforms in fostering a resilient and dynamic stock market capable of driving Ukraine's economic modernization. The proposed recommendations offer a practical roadmap for addressing current shortcomings and unlocking the stock market's potential as a key driver of sustainable economic growth. By adopting these measures, Ukraine can not only attract greater domestic and foreign investment but also establish itself as a competitive and innovative player in the global financial markets.

Keywords: stock market, National Bank of Ukraine, virtual asset, cryptocurrency, bank, shares, securities, exchange, investment fund, financial services

Алла Миколаївна ТОКАР

к.ю.н., доцент кафедри, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7877-5613>
e-mail: tokaram75@gmail.com

Роман Олександрович ГАВРІК

к.ю.н., доцент, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1557-0594>
e-mail: gavrik.roman@gmail.com

АДМІНІСТРАТИВНИЙ АКТ У СИСТЕМІ ІНСТРУМЕНТІВ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ: ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ТА ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ

У статті досліджено правову природу адміністративного акту в системі інструментів публічного адміністрування. Зазначено, що адміністративні акти – це індивідуальні правові акти та акти-дії органів публічної адміністрації, якими завершуються адміністративно-сервісні, адміністративно-деліктні провадження і реалізуються або створюються умови для реалізації прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, інтересів держави; нормативно-правові акти та адміністративні договори є самостійними інструментами діяльності органів публічної адміністрації.

Ключові слова: адміністративний акт, орган публічної адміністрації, адміністративна процедура, адміністративне провадження, адміністративно-процесуальні правовідносини, нормативно-правовий акт, адміністративний договір, адміністративно-правова дія

ВСТУП

Адміністративний акт є ключовим інструментом діяльності загальнодержавних та місцевих органів публічної адміністрації, що забезпечує ефективне їх функціонування та реалізацію ними публічно-владних повноважень, захист прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб – заявників у адміністративно-сервісних провадженнях, захист інтересів держави в адміністративно-деліктних провадженнях. Значення адміністративного акта полягає не лише в тому, що він є формою правового впливу, через яку органи влади здійснюють регулювання суспільних відносин та реалізують покладені на них функції, застосовуючи правові приписи, що містяться у нормативно-правових актах, а й у здатності впливати на суспільні процеси, сприяючи досягненню суспільно значущих результатів. У сучасних умовах реформування публічного управління в Україні, формування європейських підходів до адміністративної процедури та адміністративних проваджень питання визначення правової природи адміністративного акта, розкриття прикладних аспектів його застосування набуває особливої актуальності.

Питання правової природи адміністративного акта стало предметом наукових досліджень таких науковців, як Ю.М. Кириченко, М.В. Коваль, О.О. Мандюк, О.О. Маркова, Б.Б. Мельниченко, І.В. Патерило, М.М. Руденко, А.М. Турчак. Водночас нині замало комплексних наукових досліджень тематики адміністративних актів, національного та зарубіжного правового регулювання особливостей застосування адміністративних актів органами публічної адміністрації.

МЕТА статті – дослідження правової природи адміністративного акта в системі інструментів публічного адміністрування та змісту цього поняття в адміністративно-правовій доктрині та законодавстві про адміністративну процедуру.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття базується на працях вітчизняних вчених, чинному законодавстві, а також на матеріалах періодичних видань. У дослідженні застосовано методи аналізу і синтезу, порівняння та узагальнення, а також низку інших методів.

РЕЗУЛЬТАТИ

Поняття адміністративного акта у законодавстві можна простежити, звернувшись до тексту Закону України «Про адміністративну процедуру». Відповідно до ст. 2 цього Закону адміністративний акт – це рішення або юридично значуща дія індивідуального характеру, прийняте (вчинена) адміністративним органом (органом виконавчої влади, органом влади Автономної Республіки Крим, органом місцевого самоврядування, їх посадовою особою, іншим суб'єктом, якого відповідно до Закону вповноважено здійснювати функції публічної адміністрації) для вирішення конкретної справи та спрямоване (спрямована) на набуття, зміну, припинення чи реалізацію прав та/або обов'язків окремої особи (осіб) [1]. Тобто законодавство України про адміністративну процедуру відносить до адміністративних актів індивідуальні правові акти та адміністративно-правові дії (але не адміністративно-правову бездіяльність чи адміністративні договори, які також віднесені до правових актів публічної адміністрації поряд з нормативно-правовими та адміністративними актами [2, с. 145]).

Втім, право ЄС та законодавство окремих держав ЄС має різні підходи до визначення змісту поняття «адміністративний акт». Так, правові акти ЄС розглядають зміст поняття адміністративного акта досить звужено, відносячи до нього лише індивідуальні рішення, прийняті під час здійснення публічної влади та безпосередньо стосуються прав та законних інтересів фізичних осіб, водночас не будучи актами судової влади; німецьке законодавство про адміністративну процедуру також

звужено підходить до визначення поняття адміністративного акта – це лише рішення органу публічної адміністрації, спрямоване на врегулювання окремого випадку у сфері публічно-правових відносин. З іншого боку, польське законодавство про адміністративну процедуру визначає адміністративний акт через категорію владної юридичної дії, естонське – через категорії правового акта та адміністративного договору, а французьке – відносить до адміністративних актів і рішення, і дії органів публічної адміністрації, й адміністративні договори [3, с. 126; 4, с. 41; 5, с. 83]. Отже, право ЄС та законодавство окремих держав ЄС визначає адміністративний акт через категорії індивідуальних правових актів, адміністративно-правових рішень органів публічної адміністрації та адміністративних договорів за їх участю, тобто через інструменти діяльності органів публічної адміністрації, тобто ті дії, які вчиняються цими органами з метою правового регулювання правовідносин за їх участю з метою їх впорядкування або впливу на учасників таких правовідносин, забезпечення дотримання прав та інтересів учасників правовідносин та держави (іншого публічного утворення) [6, с. 65-66]. Водночас відповідно до Рекомендації R (84) 15 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам стосовно публічно-правової відповідальності за спричинену шкоду до адміністративних актів органів публічної адміністрації віднесені й нормативно-правові акти, тобто розуміння поняття «адміністративний акт» у документах Ради Європи є більш ширшою за французький підхід до визначення цього поняття.

В адміністративно-правовій доктрині України зазвичай адміністративний акт визначається саме через категорії рішень та дій органів публічної адміністрації, тобто так, як це визначено у Законі України «Про адміністративну процедуру».

Зокрема, І.В. Патерило зазначає, що адміністративний акт як юридичний акт, що є результатом розгляду адміністративної справи, що приймається адміністративним органом у процедурному порядку і спрямований на створення, зміну або припинення прав та обов'язків фізичних та юридичних осіб, є саме індивідуальним правовим актом; на думку науковця, до нього неможна віднести акти-дії органів публічної адміністрації, адміністративні договори, оскільки вони є самостійними інструментами діяльності органів публічної адміністрації, а також проміжні рішення, що приймаються в адміністративному провадженні, але його не завершують [7, с. 11-12]. Цим самим науковець розуміє адміністративний акт як індивідуальний правовий акт, яким завершується адміністративне провадження (передусім адміністративно-сервісного типу), реалізуються права та законні інтереси заявників як учасників відповідного адміністративного провадження або створюються умови для такої реалізації. Тієї ж думки притримується Т.О. Мачелих [8, с. 282; 9, с. 302].

Інакше визначає поняття адміністративного акта М.В. Коваль. На його думку, адміністративний акт – це інструмент, за допомогою якого реалізовується завдання органу публічної адміністрації шляхом розроблення, ухвалення й нормативно-правового закріплення публічно-управлінського рішення, що, зі свого боку, пов'язане з виникненням, зміною, припиненням певних правовідносин з метою забезпеченням прав і свобод людини та

громадянина [10, с. 55]. Таки, науковець ототожнює адміністративний акт органу публічної адміністрації із категорією нормативно-правового акта. Тієї ж думки (про віднесення до адміністративних актів публічної адміністрації нормативно-правових актів, що прийняті цими органами) притримується й І.А. Артеменко (автор застосовує поняття «нормативні адміністративні акти») [11, с. 249] та Ю. М. Кириченко [4, с. 43]. Водночас ці науковці відносять до адміністративних актів органів публічної адміністрації й індивідуальні акти, прийняті цими органами, а не тільки нормативно-правові акти.

А.М. Школик застосовує поняття «індивідуальний адміністративний акт» для позначення тих рішень публічної адміністрації, якими спричиняються правові наслідки для фізичних та юридичних осіб, однак без в'язки саме до адміністративно-процедурних проваджень, тобто адміністративними актами можуть бути й акти, якими завершуються адміністративно-деліктні провадження [12]. Аналогічно М.М. Руденко, досліджуючи поняття адміністративного акта як інструмента адміністративно-правового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ, визначає його як індивідуальний інструмент публічного адміністрування, що видається з метою забезпечення задач і функцій органів внутрішніх справ, тобто не тільки в адміністративно-процедурному, а й в адміністративно-деліктному сенсі [13, с. 46]. Схожим способом визначає адміністративний акт (але як будь-яке одностороннє волевиявлення адміністративного органу, яке безпосередньо впливає на права, свободи та інтереси конкретних осіб та стосується конкретної ситуації) й О. О. Мандюк [14, с. 197], тобто визначає адміністративний акт також через категорію адміністративно-правових дій. Цієї ж думки притримується О.О. Михайлов [15, с. 127-128]. На думку ж Б.Б. Мельниченка, до адміністративних актів відносяться й адміністративні договори [16, с. 61].

На нашу думку, слід віднести до адміністративних актів саме індивідуальні правові акти та акти-дії органів публічної адміністрації, якими завершуються адміністративно-сервісні, адміністративно-деліктні провадження і реалізуються або створюються умови для реалізації прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, інтересів держави. Нормативно-правові акти цих органів неможна віднести до адміністративних актів, оскільки останні є передусім правозастосовчими, а не праворегулюючими актами, ними здійснюється застосування відповідних правових приписів до суб'єктів адміністративно-процесуальних відносин, а не їх встановлення. Адміністративні договори є самостійними інструментами діяльності органів публічної адміністрації, оскільки на відміну від адміністративних актів, що є односторонніми рішеннями чи діями, адміністративний договір є двостороннім. В цьому аспекті показовим є підхід польського законодавця, який визначає адміністративний акт як акт органу публічної адміністрації, а адміністративний договір – як акт сторін публічно-правових відносин.

ВИСНОВКИ

Отже, на підставі проведеного наукового дослідження правової природи адміністративного акта в системі інструментів публічного адміністрування та змісту цього поняття у адміністративно-правовій доктрині та

законодавстві про адміністративну процедуру можемо дійти висновків, що адміністративний акт – це індивідуальні правові акти та акти-дії органів публічної адміністрації, якими завершуються адміністративно-сервісні, адміністративно-деліктні провадження і реалізуються або створюються умови для реалізації прав та

законних інтересів фізичних та юридичних осіб, інтересів держави. Нормативно-правові акти та адміністративні договори не відносяться до адміністративних актів та є самостійними інструментами діяльності органів публічної адміністрації.

Список використаних джерел

1. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17 лютого 2022 року. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>
2. Біла Л.Р. Правові акти публічної адміністрації: теоретико-правове дослідження. *Право і суспільство*. 2019. № 4. С. 140-145.
3. Маркова О.О. Щодо поняття «адміністративний акт»: порівняльно-правовий підхід. *Юридичний бюлетень*. 2020. Вип. 13. С. 124-130.
4. Кириченко Ю.М. Адміністративні акти органів місцевого самоврядування: проблеми визначення й реалізації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція*. 2020. № 43. С. 40-43.
5. Маркова О. О. Французький підхід до адміністративного акту. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. Вип. 5. С. 82-85.
6. Мороз В.О. Вдосконалення інструментів діяльності місцевих органів публічної адміністрації в контексті європейської інтеграції. *Економіка. Фінанси. Право*. 2023. № 10. С. 65-68.
7. Патеріло І.В. Сутність та особливості адміністративних актів як основних інструментів діяльності публічної адміністрації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2015. Вип. 31. Т. 3. С. 10-14.
8. Галуцько В. та ін. Адміністративне право та адміністративний процес України в умовах воєнного стану: колективна монографія. Київ, 2023. 704 с.
9. Адміністративне право та адміністративний процес в умовах воєнного стану в Україні: у 2-х т. Т. 1. Загальне адміністративне право. Особливе адміністративне право / В. Галуцько та ін. Одеса, 2024. 622 с.
10. Коваль М., Ковбас І. Понятійно-сутнісний аналіз адміністративного акта в теоретико-правових розробках і під час застосування в законодавстві України. *Jurnalul juridic național: Teorie și practică*. 2019. Martie. С. 51-56.
11. Артеменко І.А. Органи публічної адміністрації як суб'єкти адміністративно-процесуального права: теорія та практика: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 2017. 433 с.
12. Школик А.М. Індивідуальні адміністративні акти як основна форма діяльності публічної адміністрації. *Вісник Запорізького національного університету. Серія Юридичні науки*. 2012. № 1. Ч. 1. С. 329-334.
13. Руденко М.М. Адміністративний акт як інструмент адміністративно-правового забезпечення організації та діяльності МВС України. *Право та державне управління*. 2023. № 1. С. 43-47.
14. Мандюк О. О. Загальна характеристика способів припинення дії індивідуальних адміністративних актів. *Право і суспільство*. 2018. № 3. С. 196-201.
15. Михайлов О.О. Судовий контроль адміністративних судів за діяльністю публічної адміністрації в Україні: дис. ... докт. філ.: 081. Хмельницький, 2024. 204 с.
16. Мельниченко Б.Б. Адміністративний акт як основна форма публічного управління. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія юридичні науки*. 2021. Т. 32 (71). № 1. С. 57-62.

References

1. On Administrative Procedure: Law of Ukraine of February 17, 2022. *Legislation of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text> (in Ukrainian).
2. Bila L.R. Legal acts of public administration: theoretical and legal research. *Law and Society*. 2019. No. 4. pp. 140-145 (in Ukrainian).
3. Markova O.O. On the concept of "administrative act": a comparative legal approach. *Legal Bulletin*. 2020. Issue 13. pp. 124-130 (in Ukrainian).
4. Kyrychenko Yu.M. Administrative acts of local self-government bodies: problems of definition and implementation. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Jurisprudence Series*. 2020. No. 43. pp. 40-43. (in Ukrainian).
5. Markova O.O. French approach to administrative act. *Dnipro scientific journal of public administration, psychology, law*. 2022. Issue 5. pp. 82-85. (in Ukrainian).
6. Moroz V.O. Improvement of instruments of activity of local bodies of public administration in the context of European integration. *Economics. Finance. Law*. 2023. No. 10. pp. 65-68 (in Ukrainian).
7. Paterylo I.V. Essence and peculiarities of administrative acts as the main instruments of activity of public administration. *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Law Series*. 2015. Issue 31. Vol. 3. pp. 10-14 (in Ukrainian).
8. Halunko V. et al. Administrative law and administrative process of Ukraine under martial law: collective monograph. Kyiv, 2023. 704 p. (in Ukrainian).
9. Administrative law and administrative process under martial law in Ukraine: in 2 vol. Vol. 1. General administrative law. Special administrative law / V. Halunko et al. Odessa, 2024. 622 p. (in Ukrainian).
10. Koval M., Kovbas I. Conceptual and substantive analysis of an administrative act in theoretical and legal developments and during application in the legislation of Ukraine. *Jurnalul juridic național: Teorie și practică*. 2019. March. P. 51-56 (in Ukrainian).
11. Artemenko I.A. Public administration bodies as subjects of administrative procedural law: theory and practice: dissertation ... Doctor of legal sciences: 12.00.07. Odessa, 2017. 433 p. (in Ukrainian).
12. Shkolyk A.M. Individual Administrative Acts as the Main Form of Public Administration Activity. *Bulletin of Zaporizhia National University. Legal Sciences Series*. 2012. No. 1. Part 1. pp. 329-334. (in Ukrainian).
13. Rudenko M.M. Administrative Act as a Tool for Administrative and Legal Support of the Organization and Activities of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. *Law and Public Administration*. 2023. No. 1. pp. 43-47. (in Ukrainian).
14. Mandiuk O.O. General Characteristics of Methods of Termination of Individual Administrative Acts. *Law and Society*. 2018. No. 3. pp. 196-201. (in Ukrainian).

15. Mykhailov O.O. Judicial control of administrative courts over the activities of public administration in Ukraine: dissertation ... PhD in legal sciences: 081. Khmelnytskyi, 2024. 204 p. (in Ukrainian).

16. Melnychenko B.B. Administrative act as the main form of public administration. *Scholarly notes of V.I. Vernadskyi TNU. Series of legal sciences*. 2021. Vol. 32 (71). No. 1. pp. 57-62. (in Ukrainian).

Alla TOKAR

PhD in Legal Sciences, Associate Professor of department, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7877-5613>

e-mail: tokaram75@gmail.com

Roman HAVRIK

PhD in Legal Sciences, Associate Professor, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1557-0594>

e-mail: gavrik.roman@gmail.com

ADMINISTRATIVE ACT IN THE SYSTEM OF PUBLIC ADMINISTRATION INSTRUMENTS: ISSUES OF DEFINITION AND LEGAL NATURE

In the paper, the authors conducted a study of the legal nature of an administrative act in the system of public administration instruments and the content of this concept in the administrative-legal doctrine and legislation on administrative procedure. It is noted that the law of the European Union and the legislation of individual European Union states defines an administrative act through the categories of individual legal acts, administrative-legal decisions of public administration bodies and administrative contracts with their participation, that is, through the instruments of activity of public administration bodies. On the other hand, the legal acts of the Council of Europe include regulatory legal acts as administrative acts of public administration bodies. In the administrative-legal doctrine of Ukraine, as a rule, an administrative act is defined precisely through the categories of decisions and actions of public administration bodies, that is, as defined in the Law of Ukraine "On Administrative Procedure". However, there are approaches to defining the concept of an administrative act as only an individual legal act that completes administrative proceedings (primarily of the administrative-service type); as an act that also completes administrative-delict proceedings; as individual acts and acts-actions of public administration bodies; as regulatory, individual legal acts, actions of public administration bodies and administrative acts with their participation. The key to defining the concept of an administrative act is the realization of the rights and legitimate interests of participants in administrative-procedural legal relations or the creation of conditions for such realization. The paper concludes that an administrative act is individual legal acts and acts-actions of public administration bodies, which complete administrative-service, administrative-delict proceedings and implement or create conditions for the realization of the rights and legitimate interests of individuals and legal entities, the interests of the state. Regulatory and legal acts and administrative agreements do not belong to administrative acts and are independent instruments of the activities of public administration bodies.

Keywords: *administrative act, public administration body, administrative procedure, administrative proceedings, administrative-procedural legal relations, regulatory legal act, administrative contract, administrative-legal action*

Олег Вікторович ДЯК

аспірант, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0249-924X>

e-mail: olegd1997@gmail.com

ОПЕРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ КРИПТОВАЛЮТНИХ БІРЖ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ОБЛІКУ

У статті розглянуто основні аспекти операційної діяльності криптовалютних бірж, які виступають посередником на криптовалютному ринку. Криптовалютні біржі, на відміну від традиційних бірж, працюють у децентралізованому та високо волатильному середовищі. В результаті облік діяльності криптобірж має свої особливості та потребує вирішення низки специфічних завдань. У статті описано основні операції криптобірж, такі як спотова та маржинальна торгівля, депозити та виведення фіатних валют та криптоактивів. Досліджено питання стягування комісій, управління ліквідністю, роботу з гаманцями та депозитарні послуги, стейкінг та кредитування. Розглянуто облікову практику криптовалютних бірж, включаючи визнання доходів, оцінку активів, і дотримання нормативних вимог, що є важливими у зв'язку зі специфікою криптовалютних операцій. Операційна діяльність криптобірж вимагає високого рівня безпеки та дотримання регуляторних стандартів для захисту активів клієнтів та стабільного функціонування біржі.

Ключові слова: криптовалюта, криптовалютна біржа, торгівля, комісії, депозитарні послуги, оцінка криптовалют, доходи, стейкінг, облік, бухгалтерські записи

ВСТУП

Операційна діяльність криптовалютних бірж є складним процесом через специфіку цифрових активів та децентралізоване середовище їхнього функціонування. На відміну від традиційних фінансових інститутів, криптовалютні біржі мають справу з активами, що не підпадають під єдині регуляторні стандарти, а також зі значною волатильністю, що створює ризики для фінансової стабільності. Ключовим аспектом функціонування біржі є коректне визнання доходів від криптовалютних операцій та управління коштами користувачів.

Біржі стикаються з такими проблемами, як забезпечення коректного відображення фінансових показників у звітності, оскільки криптовалюти не класифікуються за традиційними стандартами бухгалтерського обліку. Криптобіржі повинні розв'язати питання відповідності нормативним вимогам, що стосуються систем AML і KYC, що постійно змінюються у різних юрисдикціях. Постає також питання стандартизації облікових практик для коректного відображення діяльності бірж.

Криптовалютні біржі, які сприяють торгівлі цифровими активами, працюють в унікальному фінансовому середовищі. На відміну від традиційних бірж, де торгують такими активами, як акції та облігації, криптовалютні біржі мають справу з децентралізованими, високо волатильними цифровими валютами.

У наукових дослідженнях на тематику криптовалютних бірж значну увагу приділено операційним та регуляторним аспектам їхньої діяльності. Наприклад, Лі [1] досліджував питання волатильності цифрових активів та їхній вплив на функціонування криптобірж. Він підкреслює, що нестабільність цін на криптовалюти створює ризики для управління ліквідністю та безпеки активів користувачів. У своїх роботах Джонсон [2] акцентував на проблемах нормативного регулювання криптовалютних бірж у контексті різних юрисдикцій. Він зазначає, що відсутність єдиних міжнародних стандартів ускладнює роботу криптобірж на глобальному рівні, створюючи додаткові труднощі у дотриманні вимог.

Водночас Клоппер та Брінк [3] досліджували спе-

цифіку бухгалтерського обліку криптовалютних операцій, підкреслюючи потребу в нових стандартах фінансової звітності, які могли б враховувати децентралізовану природу цифрових активів. Автори зазначають, що традиційні стандарти, такі як МСФЗ, не повністю відображають особливості обліку криптовалют, що потребує адаптації існуючих підходів.

МЕТА статті – дослідження особливостей операційної діяльності криптовалютних бірж та визначення специфічних аспектів бухгалтерського обліку їхніх операцій, що включає аналіз принципів обліку транзакцій з цифровими активами.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У дослідженні операційної діяльності криптовалютних бірж та особливостей її обліку застосовано аналіз та синтез для вивчення основних елементів операцій криптовалютних бірж, таких як торгівля, депозитарні послуги, управління ліквідністю та стейкінг, з подальшою інтеграцією цих знань у цілісну картину операційної діяльності бірж. Проведено порівняння для визначення відмінностей між традиційними фінансовими біржами та криптовалютними біржами, зокрема в контексті облікових принципів і регуляторних вимог. Застосовано метод моделювання для розроблення схематичних відображень облікових операцій, пов'язаних з торгівлею, обробленням комісій, стейкінгом і кредитуванням, що сприяє більш точному розумінню облікових процесів на криптовалютних біржах. Також застосовано методи індукції та дедукції, які дали змогу сформулювати висновки стосовно бухгалтерських аспектів операцій криптовалютних бірж, базуючись на загальних принципах обліку та специфічних прикладах застосування криптовалют у фінансових транзакціях.

Ці методи дали змогу всебічно дослідити специфіку операційної діяльності криптовалютних бірж та їх обліку, що забезпечило обґрунтованість висновків та рекомендацій, поданих у статті.

РЕЗУЛЬТАТИ

Операційна діяльність криптовалютної біржі включає

різні основні функції, пов'язані з купівлею, продажем, зберіганням і управлінням криптовалютами, а також взаємодією з клієнтами та регуляторними органами. Вона слугує посередником, який полегшує обмін однієї криптовалюти на іншу або на фіатну валюту (традиційну валюту, таку як долар США, Євро тощо), даючи користувачам змогу брати участь у крипторинку. Перелік операцій на криптобіржах продовжує розширюватись відповідно до потреб користувачів, та до бажання постачальників даних послуг отримати прибутки за це.

Оскільки операції на криптовалютній біржі мають свою специфіку, важливим аспектом є коректний їх облік. Облікова практика криптовалютних бірж повинна вирішувати кілька нових питань, включаючи оцінювання активів, визнання доходів і дотримання нормативних вимог. Облік операцій на криптовалютній біржі передбачає відстеження та звітування про різні аспекти діяльності бізнесу. Розглянемо детально кожен з них:

1. Визнання доходів. Одним з основних джерел доходу для криптовалютних бірж є комісія за транзакції. Ці комісії зазвичай стягуються у формі криптовалют і становлять певний відсоток від кожної транзакції, що оброблюються на платформі. Процес визнання доходу повинен відповідати встановленим стандартам бухгалтерського обліку, а також відображати коливання цін на криптовалюту. Точне визнання доходу в момент здійснення транзакції або в міру надання послуг має ключове значення.

Дохід від комісії за депозити та виведення: Компанія стягує фіксовану суму грошей або відсоток від загальної вартості операції за депозити та виведення фіатних валют та криптоактивів. Дохід, пов'язаний з депозитами та виведеннями, визнається біржею одночасно з виконанням депозитів фіатних валют та виплат фіатних та криптовалют на торговій платформі. Приклад записів для комісій за депозити/виведення у журналі бухгалтерських проводок для фіату:

Дебет: Грошові кошти та їх еквіваленти у власності біржі (Актив) – \$ 100.

Кредит: Дохід від комісії за депозити/виведення (Дохід) – \$ 100.

Дебет: Кошти клієнтів у фіаті (Пасив) – \$ 1000.

Кредит: Грошові кошти та їх еквіваленти, що утримуються від імені клієнтів (Актив) – \$1000.

Приклад записів для комісій за депозити/виведення у журналі проводок для криптовалют:

Дебет: Утримувані криптоактиви біржею – Нематеріальні активи (Актив) – \$100 (0.002 BTC за курсом \$50000 за 1 BTC).

Кредит: Дохід від комісії за депозити/виведення (Дохід) – \$ 100 (0.002 BTC за курсом \$ 50000 за 1 BTC).

У цій ситуації не зменшується баланс рахунку нематеріальних активів, на якому обліковуються криптовалюти, оскільки криптоактиви користувачів, які зберігаються від імені біржі, не відображаються у балансі.

Дохід від торгових транзакцій являє собою комісійні збори, отримані від клієнтів. Зазвичай розраховується як відсоток від загальної вартості транзакції і часто сплачується в тій же валюті, якою торгують або у фіаті. Щоб визнати дохід, біржа повинна оцінити справедливую ринкову вартість криптовалюти на момент отримання комісії. Криптобіржа надає пос-

лугу, яка складається з одного зобов'язання з виконання – забезпечення сервісу зіставлення криптоактивів, коли клієнти купують, продають або конвертують криптоактиви, або торгують деривативами. Тобто біржа постає агентом у транзакціях між клієнтами та являє дохід за комісійні збори на чистій основі. Біржа вважає своє зобов'язання виконаним і визнає дохід у момент оброблення транзакції Криптобіржа стягує комісію на рівні транзакцій, де ціна транзакції, подана комісійним збором, розраховується на основі обсягу і варіюється залежно від типу платежу та вартості транзакції. Приклад записів для комісій за торгові транзакції у журналі проводок для фіату:

Дебет: Грошові кошти та їх еквіваленти у власності біржі (Актив) – \$ 100.

Кредит: Дохід від комісії за торгові транзакції (Дохід) – \$ 100.

Дебет: Кошти клієнтів у фіаті (Пасив) – \$ 100.

Кредит: Грошові кошти та їх еквіваленти, що утримуються від імені клієнтів (Актив) – \$ 100.

Приклад записів для комісій за депозити/виведення у журналі проведення для криптовалют:

Дебет: Утримувані криптоактиви біржею – Нематеріальні активи (Актив) – \$ 100 (0.002 BTC за курсом \$50000 за 1 BTC).

Кредит: Дохід від комісії за торгові транзакції (Дохід) – \$ 100 (0.002 BTC за курсом \$50000 за 1 BTC).

Аналогічно до доходів від комісій за депозити/виведення баланс рахунку нематеріальних активів під час зняття комісії з клієнта у криптовалюті баланс рахунку нематеріальних активів не змінюється.

Дохід отриманий від стейкінгу криптовалют: Криптобіржі дають можливість клієнтам заробляти додаткову криптовалюту як винагороду за підтримку операцій та безпеки мережі блокчейну Proof-of-Stake (PoS). За участь клієнти отримують криптовинагороди, які визначаються та розподіляються основним протоколом PoS, оскільки біржа не має контролю над протоколами або винагородами. Криптобіржа за надання цих послуг діє виключно як постачальник послуг, що з'єднує клієнтів, валідаторів та протокол. Біржа в цій ситуації отримує криптовинагороди від основного протоколу та передає будь-які винагороди, зароблені від стейкінгу, клієнтам, за вирахуванням комісії. Бухгалтерські проводки з відкриття стейкінгу у криптовалюті у журналі проведення пропонуємо такі:

Дебет: Криптоактиви біржі у стейкінгу – Нематеріальні активи (Актив) – \$1000 (0.02 BTC за курсом \$50000 за 1 BTC).

Кредит: Утримувані криптоактиви біржею – Нематеріальні активи (Актив) – \$1000 (0.02 BTC за курсом \$50000 за 1 BTC).

Приклад записів після закриття стейкінгу у криптовалюті з отриманням доходу у журналі проведення:

Дебет: Утримувані криптоактиви біржею – Нематеріальні активи (Актив) – \$1200 (0.02 BTC за курсом \$50000 за 1 BTC).

Кредит: Криптоактиви біржі у стейкінгу – Нематеріальні активи (Актив) – \$1000 (0.02 BTC за курсом \$50000 за 1 BTC).

Кредит: Дохід від результатів стейкінгу (Дохід) – \$200 (0.004 BTC за курсом \$50000 за 1 BTC).

Дохід від кредитування. Криптовалютні біржі пе-

ретворилися з базових платформ для торгівлі цифровими активами на складні фінансові екосистеми, що пропонують широкий спектр послуг, включаючи торгівлю деривативами та маржинальне кредитування. За маржинальної торгівлі користувачі позичають кошти у біржі, щоб збільшити свою купівельну спроможність, що дає їм змогу відкривати більші позиції на ринку, ніж вони могли б з власним капіталом. Позичені кошти забезпечуються заставою, як правило, криптовалютою, а біржа нараховує відсотки на позичену суму.

Торгівля деривативами. Торговля криптовалютними деривативами включає контракти, вартість яких залежить від базового цифрового активу (наприклад, ф'ючерси або опціони на Bitcoin). Дохід, отриманий від кредитної діяльності криптовалютних бірж, зокрема через деривативи та маржинальну торгівлю, є багатограним. Він може включати процентний дохід від позик, комісійні за торгівлю позиціями з кредитним плечем і прибуток від ліквідації застави в разі дефолту. Процентний дохід від маржинального кредитування визнається протягом періоду, коли він зароблений, що відповідає принципу нарахування. Дохід від комісій за додаткове фінансування визнається на основі процентної ставки, яка задана в умовах кредитування.

Отримання комісій за кредитування у криптовалюті у журналі проведення слід відображати проводкою:

Дебет: Утримувані криптоактиви біржею – Нематеріальні активи (Актив) – \$ 100 (0.002 BTC за курсом \$50000 за 1 BTC).

Кредит: Дохід від комісії за кредитування (Дохід) – \$100 (0.002 BTC за курсом \$50000 за 1 BTC).

У разі, коли клієнт не виконує зобов'язання за маржинальним кредитом або позицією по деривативах, біржа має право ліквідувати заставу (завичай криптовалюту), щоб покрити непогашений борг. Облік ліквідації застави передбачає визнання ринкової вартості криптовалюти на момент ліквідації. Приклад обліку отриманих комісій за ліквідацію у криптовалюті у журналі проведення:

Дебет: Утримувані криптоактиви біржею – Нематеріальні активи (Актив) – \$100 (0.002 BTC за курсом \$50000 за 1 BTC).

Кредит: Дохід від комісії за ліквідацію (Дохід) – \$100 (0.002 BTC за курсом \$50000 за 1 BTC).

2. Визнання активу. Криптовалютні біржі діють як зберігачі цифрових активів користувачів. Це означає, що вони управляють і захищають активи користувачів, які зберігаються або в гарячих гаманцях (онлайн-сховищах), або в холодних гаманцях (офлайн-сховищах). Криптовалюти не класифікуються як традиційні фінансові активи в більшості систем бухгалтерського обліку (наприклад, МСФЗ, GAAP). Натомість їх часто розглядають як нематеріальні активи. Це означає, що вони обліковуються за собівартістю або справедливою вартістю, залежно від облікової політики.

Криптовалюти, що на відповідальному зберіганні для користувачів, зазвичай не відображаються на балансі біржі. Замість цього вони визнаються як позабалансові зобов'язання, що відображає той факт, що біржа не має прямого права власності або контролю над цими активами. Для забезпечення точності фінансової звітності необхідно ретельно розмежовувати депозитарні та власні активи.

Біржі визнають свої власні криптовалюти як нематеріальні активи з необмеженим терміном корисного використання за справедливою вартістю на момент покупки, оскільки вони не мають дати закінчення терміну дії та не мають передбачуваної межі періоду, протягом якого вони будуть обмінюватися з клієнтами на готівку або товари та послуги. Під час покупки та продажу криптоактивів криптобіржею можуть бути додаткові транзакційні витрати, пов'язані зі сплатою комісій в мережі блокчейн. Приклад обліку з купівлі криптовалюти біржею у журналі проводок:

Дебет: Утримувані криптоактиви біржею – Нематеріальні активи (Актив) – \$900 (0.018 BTC за курсом \$50000 за 1 BTC)

Дебет: Транзакційні витрати (Витрати) – \$ 100 (0.002 BTC за курсом \$ 50000 за 1 BTC)

Кредит: Грошові кошти та їх еквіваленти у власності біржі (Актив) – \$ 1000 (0.02 BTC за курсом \$50000 за 1 BTC)

Продажі криптовалюти біржею з реалізованим прибутком у журналі проводок відображають так:

Дебет: Грошові кошти та їх еквіваленти у власності біржі (Актив) – \$1260 (0.018 BTC за курсом \$ 70000 за 1 BTC).

Кредит: Утримувані криптоактиви біржею – Нематеріальні активи (Актив) – \$ 900 (0.018 BTC за курсом \$50000 за 1 BTC).

Кредит: Прибуток від продажу криптовалюти – Інші операційні доходи (Доходи) – \$ 360 (різниця за курсом \$20000 для 0.18 BTC).

Приклад обліку з продажу криптовалюти біржею з реалізованим збитком у журналі проведення:

Дебет: Грошові кошти та їх еквіваленти у власності біржі (Актив) – \$ 720 (0.018 BTC за курсом \$ 40000 за 1 BTC).

Дебет: Збиток від продажу криптовалюти – Інші операційні витрати (Витрати) – \$ 180 (різниця за курсом – \$ 10000 для 0.18 BTC).

Кредит: Утримувані криптоактиви біржею – Нематеріальні активи (Актив) – \$ 900 (0.018 BTC за курсом \$50000 за 1 BTC).

3. Оцінювання криптовалют. Біржі переважно вважають за краще оцінювати криптовалюти за їхньою справедливою ринковою вартістю, застосовуючи авторитетні обмінні курси на світовому ринку. Однак цю справедливу вартість необхідно періодично переоцінювати, враховуючи волатильність цифрових валют. Зменшення у вартості криптовалют, якими володіє біржа, повинні відображатися у звітності як збитки, з коригуванням справедливої вартості між звітними періодами. Прибутки від збільшення вартості криптовалют не визнаються на кінець звітного періоду, якщо криптоактив не вибув. Дохід від збільшення вартості криптовалют визнається лише під час продажу або вибуття за методом FIFO (перший прийшов, перший пішов). Ці прибутки та збитки можуть значно коливатися через притаманну криптовалютам волатильність, що впливає на фінансові показники біржі.

Приклад обліку з переоцінки криптовалюти біржею на звітну дату з реалізованим збитком у журналі проводок:

Дебет: Збиток від переоцінки криптовалюти – Інші операційні витрати (Витрати) – \$200 (різниця за курсом – \$10000 для 0.2 BTC).

Кредит: Утримувані криптоактиви біржею – Нематеріальні активи (Актив) – \$200 (різниця за курсом – \$ 10000 для 0.2 BTC).

4. Конвертація та переоцінка іноземних валют. У багатьох випадках криптовалютні біржі мають справу з багатьма фіатними. Коли користувачі конвертують одну валюту в іншу, біржа наражається на валютний ризик. Коли біржа пропонує торгові пари між різними криптовалютами та фіатними валютами (наприклад, BTC/USD або ETH/EUR), вона повинна враховувати прибутки або збитки, що виникають внаслідок курсових різниць. Згідно зі стандартами МСФЗ такі операції повинні відображатися у валюті, яка є функціональною валютою компанії, а будь-які прибутки або збитки, пов'язані з конвертацією, повинні бути включені у фінансову звітність.

Біржі можуть зазнавати прибутків або збитків, пов'язаних з конвертацією криптовалют у різні фіатні валюти. Ці прибутки або збитки необхідно визнавати, коли відбувається транзакція, а суми повинні бути відображені із застосуванням справедливої вартості валюти на момент здійснення транзакції.

5. Дотримання регуляторних вимог та бухгалтерський облік. Криптовалютні біржі стикаються з регуляторними вимогами, що постійно змінюються, особливо до протидії відмиванню грошей (AML) та правил «знай свого клієнта» (KYC). Дотримання цих стандартів є важливим не тільки з юридичних причин, але й для точної фінансової звітності.

Впровадження систем AML і KYC вимагає значних інвестицій в технології, персонал і аудит. Біржі повинні враховувати ці витрати на комплаєнс, гарантуючи, що вони будуть визнані як операційні витрати.

Оподаткування криптовалютних активів і транзакцій залежить від юрисдикції. Біржі повинні відстежувати та звітувати про податки на прибуток або збитки від торгівлі криптовалютою, а також забезпечувати дотримання місцевого податкового законодавства.

З огляду на регуляторну невизначеність у криптовалютному секторі, біржам може знадобитися нараховувати потенційні зобов'язання, що виникають у результаті юридичних суперечок, штрафів регулятора або судових розглядів. Ці непередбачені зобов'язання повинні бути розкриті у фінансовій звітності, якщо ймовірність їх виникнення є достатньо визначеною.

6. Витрати, пов'язані з технологіями та безпекою. Функціонування криптовалютної біржі передбачає значні інвестиції в технологічну інфраструктуру, кібербезпеку та захист даних. З огляду на ризики злому, шахрайства та витоку даних біржі повинні впроваджувати надійний внутрішній контроль і виділяти достатні ресурси для захисту активів та особистої інформації користувачів. Криптовалютні біржі інвестують у високопродуктивні сервери, системи інтеграції з блокчейном та заходи безпеки, щоб забезпечити стабільність платформи та цілісність даних. Ці інвестиції часто капіталізуються як активи і з часом амортизуються.

З огляду на високий ризик кібератак криптовалютні біржі повинні розкривати ризики кібербезпеки у своїх фінансових звітах. Залежно від рівня ризику та попередніх інцидентів може також знадобитися створення резервів на покриття потенційних збитків, пов'язаних з порушенням безпеки.

7. Облік транзакційних та інших операційних витрат криптовалютою біржі. Транзакційні витрати включають витрати, понесені на експлуатацію платформи біржі, оброблення транзакцій з криптовалютами та обслуговування гаманців. Ці витрати включають комісію за верифікацію облікового запису, комісію за оброблення транзакцій в мережі блокчейн, комісію, сплачену платіжним системам та іншим фінансовим установам за транзакції клієнтів.

До інших операційних витрат належать послуги для клієнтів, коли біржа виконує транзакції клієнтів, використовуючи власні криптоактиви. Інші операційні витрати також включають знецінення та реалізовані прибутки від продажу криптоактивів, реалізовані прибутки та збитки від розрахунків за похідними інструментами, а також прибутки та збитки від зміни справедливої вартості, пов'язані з похідними інструментами та деривативами.

Операційна діяльність криптовалютних бірж включає в себе широкий спектр завдань, від торгівлі та зберігання активів до дотримання регуляторних стандартів і протоколів безпеки. Безперерйне управління цією діяльністю має важливе значення для успіху і стабільності біржі. Крім того, ефективне управління ліквідністю, стратегії маркет-мейкінгу та надійні заходи безпеки є ключовими компонентами, які сприяють загальному функціонуванню бірж.

ВИСНОВКИ

Облік на криптовалютних біржах створює унікальні виклики через децентралізовану та волатильну природу цифрових активів. Облікові операції криптовалютних бірж є складними і включають поєднання традиційних принципів бухгалтерського обліку та адаптацій для врахування унікальних властивостей цифрових активів. Визнання доходів, оцінка криптовалют, депозитарні активи, дотримання нормативних вимог та інвестиції в технології – все це сфери, які потребують спеціалізованої уваги. Надійна система фінансового обліку для криптовалютної біржі необхідна не тільки для внутрішнього управління, але й для підтримки довіри серед користувачів, дотримання регуляторних вимог, а також для забезпечення стійкості та зростання бізнесу. Нестабільна природа криптовалют і мінливе регулювання вимагають частих коригувань оцінки та надійного внутрішнього контролю. Оскільки регулювання криптовалют продовжує розвиватися, стандарти бухгалтерського обліку, ймовірно, потребуватимуть подальших коригувань, щоб відповідати цим унікальним потребам.

Облік операцій криптовалютних бірж є складним і потребує адаптації до специфіки цифрових активів, включаючи волатильність криптовалют і відсутність чітких регуляторних стандартів у багатьох юрисдикціях. Визнання доходів від транзакцій, управління ліквідністю, забезпечення безпеки активів та відповідність регуляторним вимогам – усе це ключові аспекти діяльності криптовалютних бірж. Операційна діяльність бірж вимагає запровадження нових облікових стандартів для адекватного відображення їхньої фінансової діяльності та підтримки довіри серед користувачів і регуляторів. Стандартизація бухгалтерського обліку та подальший розвиток регуляторної бази є необхідними для забезпечення стабільності та прозорості роботи криптовалютних бірж у глобальному масштабі.

References

1. Namryoung L. Joint Impact of Market Volatility and Cryptocurrency Holdings on Corporate Liquidity: A Comparative Analysis of Cryptocurrency Exchanges and Other Firms. *J. Risk Financial Manag.* 2024. Issue 17(9). URL: <https://www.mdpi.com/1911-8074/17/9/406>
2. Johnson K. Decentralized Finance: Regulating Cryptocurrency Exchanges. *William & Mary Law Review.* 2021. Vol. 62. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3831439
3. Klopper N. Determining the Appropriate Accounting Treatment of Cryptocurrencies Based on Accounting Theory. *J. Risk Financial Manag.* 2023. Issue 16(9). URL: <https://www.mdpi.com/1911-8074/16/9/379>
4. Mayangsari S. Accounting analysis for crypto-assets based on IFRS. URL: <https://e-journal.trisakti.ac.id/index.php/jmat/article/download/9637/9479/55918>
5. Accounting for cryptocurrencies. URL: <https://www.accaglobal.com/uk/en/technical-activities/uk-tech/in-practice/2022/september/accounting-for-cryptocurrencies.html>
6. Applying IFRS Accounting by holders of crypto assets. URL: https://assets.ey.com/content/dam/ey-sites/ey-com/en_gl/topics/ifrs/ey-apply-ifrs-crypto-assets-update-october2021.pdf
7. Cryptoassets – Accounting and tax. URL: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/xx/pdf/2019/04/cryptoassets-accounting-tax.pdf>
8. Lazea G.-I. Cryptocurrencies' Impact on Accounting: Bibliometric Review. *Risks.* 2024. Issue 12(6). URL: <https://www.mdpi.com/2227-9091/12/6/94>
9. Crypto assets guide PWC. URL: https://viewpoint.pwc.com/dt/us/en/pwc/accounting_guides/crypto-assets-guide/assets/pwccryptoassetsguide1223.pdf
10. Accounting for cryptocurrencies. URL: <https://kpmg.com/ie/en/home/insights/2023/03/accounting-for-cryptocurrencies.html>
11. Applying IFRS Accounting by holders of crypto assets. URL: https://assets.ey.com/content/dam/ey-sites/ey-com/en_gl/topics/ifrs/ey-apply-ifrs-crypto-assets-update-october2021.pdf?download
12. Alsalmi N. Accounting for digital currencies. *Research in International Business and Finance.* 2023. Vol. 64. URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0275531923000235?ref=pdf_download&fr=RR-2&rr=85cbf579c90b24a1
13. Cryptographic assets and related transactions: accounting considerations under IFRS. URL: <https://www.pwc.com/gx/en/audit-services/ifrs/publications/ifrs-16/cryptographic-assets-related-transactions-accounting-considerations-ifrs-pwc-in-depth.pdf>
14. Centralised Exchange Benchmark. URL: <https://www.cryptocompare.com/external/research/exchange-ranking/>
15. Crypto assets: Market structures and EU relevance. URL: https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/2024-04/ESMA50-524821-3153_risk_article_crypto_assets_market_structures_and_eu_relevance.pdf
16. Ozeran A. Gura N. Audit and accounting considerations on cryptoassets and related transactions. *Economic Annals-XXI.* 2020. Vol.184, Issue (7-8). URL: <http://ea21journal.world/wp-content/uploads/2022/01/ea-V184-11.pdf>
17. Bitstamp Annual report and Financial Statement. URL: <https://find-and-update.company-information.service.gov.uk/company/08157033/filing-history>
18. Etoro Annual report and statutory financial statements. URL: <https://find-and-update.company-information.service.gov.uk/company/07973792/filing-history>

Oleh DIAK

postgraduate student, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0249-924X>

e-mail: olegd1997@gmail.com

OPERATING ACTIVITIES OF CRYPTOCURRENCY EXCHANGES AND SPECIFICS OF THEIR ACCOUNTING

This paper examines the operational activities of cryptocurrency exchanges and the distinctive challenges associated with their accounting practices. Unlike traditional exchanges, cryptocurrency exchanges operate within a decentralized and highly volatile environment, which presents unique accounting and regulatory challenges. The paper explores various operational aspects of these exchanges, such as spot and margin trading, deposits and withdrawals, commission structures, liquidity management, and wallet services. Additionally, it analyzes the practices related to staking and lending services, highlighting the specific accounting issues faced in revenue recognition, asset valuation, and compliance with evolving regulatory requirements. Given the absence of uniform international accounting standards for digital assets, cryptocurrency exchanges must address several critical accounting issues. These include accurate revenue recognition from transactions, handling of client assets, and establishing robust security measures to protect client funds. The study discusses the implications of accounting for transaction fees and staking rewards, emphasizing the need for reliable revenue recognition methods aligned with existing accounting standards while also accommodating price volatility in digital assets. Furthermore, the paper addresses the unique nature of cryptocurrencies as intangible assets that require special handling in financial reporting. It examines the implications of recording cryptocurrencies held on behalf of clients versus those owned by the exchange, considering the regulatory uncertainties and market volatility inherent in this sector. The discussion extends to compliance with Anti-Money Laundering (AML) and Know Your Customer (KYC) requirements, which add to the operational and accounting complexities faced by these platforms. The paper concludes by highlighting the importance of developing new accounting frameworks and standards tailored to the unique characteristics of cryptocurrency exchanges. Such frameworks would support more accurate financial reporting, enhance user trust, and ensure regulatory compliance in a rapidly evolving financial landscape. The findings of this study provide practical recommendations for adapting existing accounting standards to meet the operational needs of cryptocurrency exchanges and underline the role of robust internal controls in mitigating risks associated with decentralized digital finance.

Keywords: cryptocurrency, cryptocurrency exchange, trading, commissions, custodial services, cryptocurrency valuation, income, staking, accounting, accounting records

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.11.6>
УДК 342

Єгор Володимирович ЗАВ'ЯЛОВ

студент, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-2081-2634>
e-mail: zavialov00002@gmail.com

Дмитро Борисович КВАСИЛЬЧУК

студент, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7780-7484>
e-mail: dmytrokvass200386@gmail.com

Олександр Анатолійович МАЦАК

студент, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1328-9734>
e-mail: Mr.DanSkyu@gmail.com

ПРИНЦИП ОБОВ'ЯЗКОВОСТІ РІШЕНЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ ТА ЙОГО ДОТРИМАННЯ ВЕРХОВНОЮ РАДОЮ УКРАЇНИ

У статті детально проаналізовано основні рішення Конституційного суду України (КСУ), які детально тлумачать принцип обов'язковості рішення КСУ. В цих рішеннях детально описано, що недопустимим будуть ситуації, коли Верховна Рада України як єдиний законодавчий орган влади буде повторно запроваджувати закони, які вже втратили чинність, або аналогічні таким законам нормативно-правові акти. Також у статті вироблено позиції та висновки, за допомогою яких у майбутньому можна буде уникати таких протиправних дій законодавця, та наведено чіткий алгоритм дій, які варто вчинити з вже прийнятими ймовірно неконституційними законами.

Ключові слова: обов'язковість, конституційність, чинність закону

ВСТУП

Конституційний Суд України (КСУ) є ключовим органом, що забезпечує верховенство Конституції у правовій системі країни. Завдяки його діяльності громадяни мають впевненість в тому, що їхні права та свободи буде захищено на найвищому рівні. КСУ має виняткове право тлумачити Конституцію, що є важливим для єдиного розуміння і застосування її норм. Його рішення мають обов'язкову силу для всіх органів державної влади та громадян, що підтверджує значущість суду для правопорядку в Україні. Робота КСУ допомагає уникнути політичних криз, адже він розглядає питання, які можуть мати значні наслідки для всієї країни. Його діяльність сприяє стабільності політичної системи та підвищує довіру громадян до державних інституцій. КСУ також є інструментом для захисту від можливих порушень прав людини з боку держави; є не лише юридичним інструментом, але й гарантом демократичного розвитку України, захисту прав людини та стабільності держави.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Методологічну основу статті становить комплекс загальнофілософських, загальнонаукових, спеціальнонаукових і власне правових методів. Так, емпіричні методи, а саме методи опису та аналізу, застосовано у дослідженні рішень КСУ, які тлумачили не допустимість повторного запровадження неконституційних законів, рішень КСУ з визнання неконституційними окремих законів, закони, які визнано неконституційними тощо; формально-юридичний метод застосовано в аналізі чинного законодавства, а такі загальнонаукові методи, як аналіз та синтез – для систематизації правових норм стосовно порушеної проблеми, а індукція та абдукція – для узагальнення інформаційної бази дослідження

та розроблення результатів дослідження.

МЕТА статті – всебічний аналіз позицій Конституційного суду України стосовно недопустимості повторного прийняття законів та інших нормативно-правових актів, які визнано неконституційними. Також на основі конкретного прикладу важливим завданням є вироблення висновків та алгоритмів дій, які в майбутньому б не допустили повторення нехтування законодавцем принципу обов'язковості рішення Конституційного Суду України.

РЕЗУЛЬТАТИ

Ми живемо в часи, коли конституційне судочинство в обличчі органу конституційної юрисдикції КСУ відіграє дуже важливу роль. Саме КСУ є елементом системи стримувань та противаг в нашій державі. Такий спосіб розбудови держави має на меті протидію узурпації влади. У разі нашої держави це має на меті також можливість «впливу» на прийняті рішення Верховної Ради України (ВРУ) та інших органів, що приймають нормативно-правові документи, а саме вирішення питання про їх конституційність та дію у часі. Актуальність цього дослідження підтверджується тим, що, враховуючи особливості військового стану, на КСУ покладається через вирішення питання про конституційність того чи іншого нормативно-правового акту, непрямий захист конституційних прав та свобод людей. Тому нагальним завданням сьогодення є правильне, чітке, однозначне регулювання правовідносин, пов'язаних з діяльністю КСУ, а також реальна та фактична можливість реалізації та виконання рішень КСУ.

Хочемо зазначити, що КСУ постає «негативним» законодавцем. Про це вказується у роботах В.Я. Тація, О.В. Петришина та Ю.Г. Барабаша [1, с. 1056-1057]. Також у доктрині конституційного права міститься думка про те, що рішення КСУ, якими закони або їх окремі поло-

ження визнаються такими, що не відповідають Конституції України (КУ), хоч і не мають статус нормативно-правового акта, проте набувають відповідної сили. Водночас важливо зазначити, що нормативно-правові акти КСУ є остаточними. Додаткове роз'яснення в рішеннях або висновках КСУ про порядок їх виконання не скасовує і не змінює загальної обов'язковості цих рішень [2].

Цікавим з цього приводу видається рішення КСУ від 8 червня 2016 р. № 4-рп/2016, в якому міститься висновок, що закони, інші нормативно-правові акти або їх окремі положення, які КСУ визнає неконституційними, не можуть знову прийматися в такій самій редакції. Це пояснюється тим, що рішення КСУ є обов'язковими для виконання на всій території України, остаточними та не підлягають оскарженню, що прямо випливає з положень ст.ст. 150, 151-2 КУ. Повторне введення регулювання, яке вже визнане неконституційним, вочевидь є порушенням вимог КУ, згідно з якими всі закони та нормативно-правові акти мають ухвалюватися на основі КУ та відповідати їй (це випливає з суті ст. 8 КУ) [2].

Обов'язковість, остаточність і неможливість оскарження актів, ухвалених КСУ за результатами розгляду справ, обумовлюється особливим статусом суду та його повноваженнями як органу конституційного контролю [4].

Окремо хочемо зауважити, що ми обізнані про наявність дискусії: «Які саме акти КСУ мають на увазі у ст. 151-2 Конституції України?». В КУ не згадуються такі акти КСУ, як постанови, ухвали чи забезпечувальні накази – їх визначено лише в Законі України «Про Конституційний Суд України». Чи можна вважати, що контекст ст. 151-2 КУ поширюється на акти КСУ, які перераховано у попередньому реченні? У разі надання позитивної відповіді, будь-які рішення і висновки КСУ дійсно є обов'язковими, остаточними і не підлягають оскарженню. Якщо ж надається протилежна відповідь, то Закон України «Про Конституційний Суд України» визначає перелік питань, до яких ухвалюються рішення і висновки, а інші акти, перераховані у законі, не мають такого ж статусу. Вважаємо за необхідне оминати окреслену проблему з огляду на тематику нашого дослідження та наголосити на тому, що застосування принципу обов'язковості та остаточності рішень КСУ в цій роботі стосується рішень КСУ [3].

Хочемо звернутися до рішення КСУ у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України стосовно відповідності КУ (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України (ККУ) від 27 жовтня 2020 р. Не дивлячись на усю суперечливість висновків та усю політико-правову дискусію з вирішення питань, що стали предметом цього конституційного провадження, правова система нашої держави отримала новий висновок [5].

Вказаним рішенням визнано неконституційною ст. 366-1 ККУ. Вона передбачала покарання за декларування недостовірної інформації суб'єктом декларування та умисне неподання декларації [6].

Диспозиція цієї норми передбачає, що карається штрафом, громадськими роботами або позбавленням волі, подання суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбаченої Законом України «Про запобігання корупції»,

або умисне неподання суб'єктом декларування зазначеної декларації.

Проаналізувавши цю статтю, КСУ у своєму рішенні від 27 жовтня 2020 р. визначив, що за своєю правовою природою подання суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей у декларації, а також умисне неподання декларації, хоч і свідчать про порушення вимог антикорупційного законодавства, однак такі діяння не здатні заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі в обсягах, необхідних для визнання їх суспільно небезпечними відповідно до вимог ст. 11 ККУ [5].

Тобто ключовим аргументом, чому КСУ вирішив визнати цю статтю неконституційною є те, що сама суть такого протиправного діяння, як недостовірне декларування не містить того рівня суспільної небезпеки, щоб бути кримінально караним.

Законодавцем прийнято рішення про прийняття дуже схожого за своїм змістом Закону, що фактично поновлював зміст більшості статей, які у рішенні від 27 жовтня 2020 р. визнано неконституційними.

Проте, незважаючи на такі висновки КСУ, ВРУ Законом від 04.12.2020 р. додала до ККУ ст. 366-2, яка містила назву «Декларування недостовірної декларації» та ст. 366-3, яка називалась «Неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» [7].

Виходячи виключно з назв цих двох статей, виникає доволі логічне запитання, а в чому різниця цих нововведень та положень ККУ, які визнано не конституційними?

Ст. 366-2 має таку диспозицію: «Умисне внесення суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей до декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбаченої Законом України «Про запобігання корупції», якщо такі відомості відрізняються від достовірних на суму від 500 до 2000 прожиткових мінімумів для працездатних осіб». Тобто кримінально-караним зробили те саме діяння, які КСУ визнав таким, що не має істотної суспільної небезпеки.

Ст. 366-3 має таку диспозицію: «Умисне неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбаченої Законом України «Про запобігання корупції»».

Тому фактично законодавець після визнання неконституційною ст. 366-1 ККУ, розділив її диспозицію та додав нові дві статті: 366-2 та 366-3. Водночас він взагалі не врахував суті рішення КСУ, який стверджував про відсутність суттєвої суспільної небезпеки в такому протиправному діянні.

На фактичну тотожність ст.ст. 366-1 і 366-3 наполягали і судді Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду в ухвалі від 17.10.2023 р. [8]. В цьому рішенні колегія зауважила, що порівняльний аналіз диспозиції ст. 366-1 ККУ, яку рішенням КСУ від 27 жовтня 2020 р. № 13-р/2020 визнано такою, що не відповідає КУ та диспозиції ст. 366-3 ККУ, дає підставу зробити висновок, що в частині викладення диспозиції норми, що встановлює відповідальність за умисне неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місце-

вого самоврядування, вони є ідентичними.

Окрім положень ККУ, КСУ скасував повноваження НАЗК стосовно здійснення перевірки декларацій. Так, скасовано ст.ст. 48-51 Закону України «Про запобігання корупції» [9].

На обґрунтування висновків КСУ посилався на важливість дотримання принципу незалежності судів. НАЗК, перевіряючи декларації суддів, фактично здійснює контроль над судовою гілкою влади, що жодним способом не є виправданим в демократичній країні.

У відповідь на такі дії КСУ ВРУ Законом від 15.12.2020 р. фактично відновила процес перевірки декларацій суб'єктів уповноважених на їх подання.

Серед усього, була додана ст. 52-2, яка ставила за мету забезпечення окремого порядку зі здійснення повної перевірки декларації суддів та суддів КСУ.

Проаналізувавши згадану статтю, дійсно, можна дійти висновку, що законодавець збільшив гарантії суддів про попередження незаконного контролю НАЗК за судовою гілкою влади. Проте КСУ наголошував на іншому: сам собою такий контроль однієї гілки влади над іншою не є нормою. І в такому разі жодні гарантії не можуть змінити цього.

Окрім цього, в ч. 1 ст. 52-2 передбачено, що повинен бути окремий порядок повної перевірки декларації судді, який узгоджується з Вищою радою правосуддя.

Станом на листопад 2024 р. такого порядку немає. Була спроба узгодити такий нормативно-правовий акт ще в 2021 р., але Вища рада правосуддя відмовилась його

приймати. Тому декларації суддів і надалі піддають повній перевірці за загальними порядками всупереч вимогам рішення КСУ.

Такі дії ВРУ є загрозою авторитету КСУ, а також спотворюють уявлення про дію та реалізацію положень КУ. Вважаємо, що наявні підстави для того, щоб критично ставитись до конституційності законів, що відновлювали аналогічні норми, які попередньо визнано неконституційними. Автори цієї статті не вдаються до ретельного аналізу та надання власної оцінки змісту мотивувальної частини рішення КСУ від 27 жовтня 2020 р. Предметом дослідження є виключно резолютивна частина рішення.

ВИСНОВКИ

Отже, ВРУ порушила принцип обов'язковості рішень КСУ та повторно прийняла ідентичні норми, які визнано неконституційними. Звісно, можна стверджувати про недоцільність та необґрунтованість такого рішення КСУ загалом, проте це жодним способом не скасовує принцип обов'язковості.

Виходом з цієї ситуації може бути повторне звернення до КСУ з метою встановлення конституційності або неконституційності зазначених вище положень. Також варто не забувати і про інструмент конституційної скарги, яку може подати кожен громадянин України, якщо ці положення буде застосовано у фінальному рішенні в її справі.

Список використаних джерел

1. Тацій В.Я., Петришин О.В., Барабаш Ю.Г. Конституція України. Науково-практичний коментар. Харків, 2011. 1126 с.
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради України "Про чинність Закону України "Про Рахункову палату", офіційного тлумачення положень частини другої статті 150 Конституції України, а також частини другої статті 70 Закону України "Про Конституційний Суд України": Рішення Конституц. Суду України від 14.12.2000 № 15-рп/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-00#Text>
3. Берченко Г. Обов'язковість, остаточність і неоскаржуваність рішень і висновків конституційного суду України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Т. 1, № 58. С. 67–71.
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статті 151-2 Конституції України: Рішення Конституц. Суду України від 02.12.2019 № 11-р/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-19#Text>
5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України „Про запобігання корупції“, Кримінального кодексу України: Рішення Конституц. Суду України від 27.10.2020 № 13-р/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-20#Text>
6. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III: станом на 12 січня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20200912#n3155>
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення відповідальності за декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування: Закон України від 04.12.2020 № 1074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1074-20#Text>
8. Ухвала Верховного Суду від 17.10.2023 у справі № 991/5479/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114357453>
9. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII: станом на 20 березня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/ed20200320#n507>

References

1. Tatsii V.Ya., Petryshyn O.V., Barabash Yu.H. Constitution of Ukraine. Scientific and practical commentary. Kharkiv, 2011. 1126 p. [In Ukrainian]
2. Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional submission of the President of Ukraine regarding the conformity with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine "On the validity of the Law of Ukraine "On the Accounting Chamber", the official interpretation of the provisions of part two of Article 150 of the Constitution of Ukraine, as well as part of the second article 70 of the Law of Ukraine "On the Constitutional Court of Ukraine": Decision of the Constitutional Court of Ukraine dated 14.12.2000 No. 15-rp/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-00#Text> [In Ukrainian].
3. Berchenko H. Mandatory, finality and non-appealability of decisions and conclusions of the Constitutional Court of Ukraine.

Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. 2019. Vol. 1, No. 58. pp. 67–71. [In Ukrainian]

4. Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case based on the constitutional submission of 49 People's Deputies of Ukraine regarding the official interpretation of the provisions of Article 151-2 of the Constitution of Ukraine: Decision of the Constitution. of the Court of Ukraine dated 02.12.2019 No. 11-r/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-19#Text> [In Ukrainian].

5. Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case of the constitutional submission of 47 People's Deputies of Ukraine regarding the conformity with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of certain provisions of the Law of Ukraine "On Prevention of Corruption", the Criminal Code of Ukraine: Decision of the Constitution. of the Court of Ukraine dated October 27, 2020 No. 13-r/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-20#Text> [In Ukrainian].

6. Criminal Code of Ukraine: Code of Ukraine dated 04/05/2001 No. 2341-III: as of January 12, 2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20200912#n3155> [In Ukrainian].

7. On making changes to some legislative acts of Ukraine regarding the establishment of responsibility for declaring false information and failure to submit a declaration by the subject of the declaration of a person authorized to perform the functions of the state or local self-government: Law of Ukraine dated 04.12.2020 No. 1074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1074-20#Text> [In Ukrainian].

8. Decision of the Supreme Court dated 17.10.2023 in case No. 991/5479/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114357453> [In Ukrainian].

9. On Prevention of Corruption: Law of Ukraine dated 14.10.2014 No. 1700-VII: as of March 20, 2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/ed20200320#n507> [In Ukrainian].

Yehor ZAVIALOV

student, Yaroslav Mudryi National Law University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-2081-2634>
e-mail: zavialov00002@gmail.com

Dmytro KVASYLCHUK

student, Yaroslav Mudryi National Law University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7780-7484>
e-mail: dmytrokvass200386@gmail.com

Oleksandr MATSAK

student, Yaroslav Mudryi National Law University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1328-9734>
e-mail: Mr.DanSkyy@gmail.com

THE PRINCIPLE OF THE BINDINGNESS OF CONSTITUTIONAL COURT DECISIONS AND ITS COMPLIANCE BY THE SUPREME COUNCIL OF UKRAINE

The main regulatory legal act that contains all the defining human rights is the Constitution of Ukraine, which is essentially the guarantor of these rights and the democratic course of our country. The Constitution contains many mechanisms that allow protecting and guaranteeing the inviolability of the person. An example is Art. 64 of the Constitution of Ukraine, which provides a clear list of human rights and freedoms that cannot be limited even in conditions of emergency or martial law.

An additional safeguard is the provisions of the Fundamental Law that regulate the activities of the Constitutional Court of Ukraine, one of the main guarantors of compliance with the Constitution. The decisions made by this special court are binding and cannot be appealed. However, in practice, there are cases when the legislator neglects these principles and reintroduces regulatory legal acts that have already been recognized as unconstitutional.

This paper analyzes in detail the main decisions of the Constitutional Court of Ukraine, which interpret in detail the principle of binding nature of the decision of the Constitutional Court of Ukraine. These decisions describe in detail that situations will be unacceptable when the Verkhovna Rada of Ukraine, as the sole legislative body, will re-introduce laws that have already lost force, or regulatory legal acts similar to such laws.

The paper provides clear examples when the Verkhovna Rada of Ukraine, despite the current decisions of the Constitutional Court of Ukraine, introduced regulatory legal acts that have already lost force.

The paper also develops positions and conclusions that will help to avoid such unlawful actions of the legislator in the future and provides a clear algorithm of actions that should be taken with already adopted, presumably unconstitutional laws.

Keywords: obligation, constitutionality, validity of the law

Наталія Миколаївна **КОВТУНЕНКО**

аспірантка, Національний університет "Одеська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2334-8267>e-mail: natalyfomina20@gmail.com

КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ СИСТЕМНОГО ДІДЖИТАЛ ПІДХОДУ ДО УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

У статті досліджено концептуальну модель системного діджитал підходу до управління конкурентоспроможністю персоналу підприємства. Автором проаналізовано вплив цифрової трансформації на розвиток персоналу та інтеграцію діджитал-інструментів у бізнес-процеси. Особливу увагу приділено створенню системи управління знаннями для ефективної координації навчання і розвитку навичок. Визначено організаційні виклики та шляхи їх подолання через системний підхід, пропонуючи рекомендації для підприємств, що прагнуть підвищити конкурентоспроможність через цифрові технології.

Ключові слова: концептуальна модель, системний підхід, цифрова трансформація, конкурентоспроможність, управління персоналом

ВСТУП

У сучасному бізнес-середовищі, яке характеризується глобалізацією та постійними технологічними змінами, розроблення концептуальних моделей системного діджитал підходу до управління конкурентоспроможністю персоналу стає важливим складником стратегічного управління підприємствами. Останні дослідження та публікації підкреслюють актуальність цієї теми в контексті необхідності інтеграції цифрових технологій у бізнес-процеси. Серед таких робіт варто зазначити дослідження таких науковців, як: В.П. Антонюк [1], С.М. Гончаренко [2], О.В. Зайцева [3], П.О. Мартиненко. [4], та ін. Аналіз наявних підходів не тільки виявляє основні тенденції та рішення, але й створює основу для дослідження невирішених аспектів у сфері управління конкурентоспроможністю персоналу через цифрову трансформацію. Акцент зроблено на визначенні ключових проблем і викликів, що виникають під час впровадження діджитал підходів у практику управління персоналом, а також на обґрунтуванні напрямів подальших наукових пошуків.

МЕТА статті – дослідження особливостей розроблення концептуальної моделі системного діджитал підходу до управління конкурентоспроможністю персоналу підприємства.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття базується на працях вітчизняних та зарубіжних вчених, матеріалах періодичних видань. Застосовано методи аналізу та синтезу, порівняння та узагальнення, системний підхід тощо.

РЕЗУЛЬТАТИ

Особливо важливого значення для управління конкурентоспроможністю персоналу підприємства в умовах глобальної діджиталізації бізнес процесів набуває розроблення нового концептуального діджитал підходу до розуміння сутності та змісту його системи, механізму та інструментарію. На основі проведених досліджень розроблено таку концептуальну модель діджитал підходу до управління конкурентоспроможністю персоналу підприємства (рис. 1).

Концептуальна модель системного діджитал підходу до управління конкурентоспроможністю персоналу підприємства – це структурований інструмент, який поєднує сучасні цифрові технології, стратегії управління персоналом

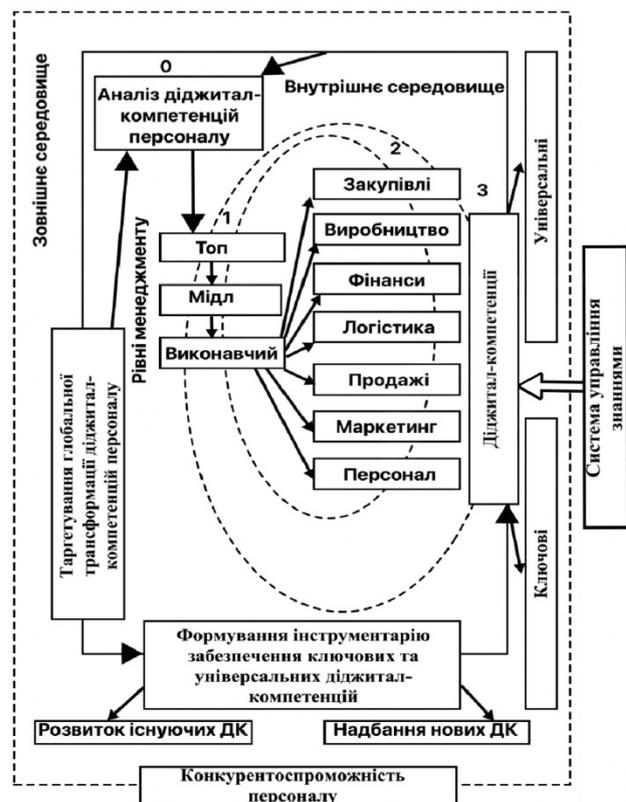

Рис. 1. Системне управління конкурентоспроможністю персоналу підприємства в умовах глобальної діджиталізації бізнес-процесів: концептуальна модель (авторська розробка)

і методи підвищення їхньої конкурентоспроможності. Вона базується на інтеграції діджитал-рішень у бізнес-процеси, забезпечуючи гнучкість, адаптивність і ефективність у розвитку персоналу.

Ця концептуальна модель демонструє системний діджитал підхід до управління конкурентоспроможністю персоналу підприємства, де кожен елемент взаємопов'язано з іншими, створюючи циклічний процес вдосконалення діджитал-компетенцій. Опишемо детально всі компоненти та їхні зв'язки.

Аналіз діджитал-компетенцій персоналу. Цей етап є початковим у моделі. **Мета аналізу** – визначити рівень наявних діджитал-компетенцій серед персоналу підприємства на різних управлінських рівнях (топ, мідл,

виконавчий менеджмент). Аналіз допомагає зрозуміти, які саме ключові та універсальні компетенції є у працівників і які з них потребують розвитку або вдосконалення.

Взаємозв'язок. Аналіз постає основою для всіх наступних процесів. Результати аналізу впливають на рішення з формування інструментарію забезпечення діджитал-компетенцій та визначення пріоритетних напрямів в їхньому розвитку.

Рівні менеджменту: Топ, Мідл, Виконавчий. Персонал поділяється на три рівні менеджменту: топ-менеджмент, середня ланка (мідл) і виконавчий рівень. Ці групи мають різні потреби в діджитал-компетенціях та різний вплив на загальну конкурентоспроможність підприємства. Тут йдеться не лише про різні рівні діджитал-компетенцій, але й про те, що кожен рівень відповідає за різні аспекти впровадження діджитал-трансформацій у бізнес-процеси. Топ-менеджмент формує стратегії і забезпечує інновації, середня ланка керує процесами трансформації, а виконавці реалізують ці зміни на операційному рівні.

Взаємозв'язок. Кожен рівень менеджменту має свої вимоги до компетенцій, що потребує диференційованого підходу у формуванні стратегій розвитку навичок. Наприклад, топ-менеджери потребують стратегічних знань, тоді як виконавці – конкретних навичок роботи з цифровими інструментами. Аналіз на кожному рівні менеджменту дає змогу виявити конкретні потреби в діджитал-компетенціях для кожної групи.

Бізнес-процеси: закупівлі, виробництво, фінанси, логістика, продажі, маркетинг, персонал. Це основні бізнес-процеси підприємства, кожен з яких потребує специфічних діджитал-компетенцій. Наприклад, для логістики важливі навички роботи з програмами управління ланцюгами постачання, для маркетингу – цифрові інструменти для аналізу ринку та реклами. Кожен з цих процесів включає окремі компоненти діджитал-трансформацій. Наприклад, у логістиці це може бути автоматизація управління запасами та трекінг поставок, у маркетингу – робота з великими даними для сегментації ринку, у виробництві – використання IoT і машинного навчання для оптимізації виробничих ліній.

Взаємозв'язок. Бізнес-процеси залежать від рівня діджитал-компетенцій персоналу. Чим вище ці компетенції, тим ефективніше виконуються процеси. На основі аналізу та вимог кожного процесу визначається, які ключові та універсальні компетенції потрібно розвивати для забезпечення ефективної роботи в цих областях.

Діджитал-компетенції: ключові та універсальні. Ключові діджитал-компетенції – це ті, без яких бізнес-процеси не можуть ефективно функціонувати, тоді як універсальні є додатковими, але також важливими для загальної ефективності. Визначення цих компетенцій базується на аналізі потреб як менеджменту, так і окремих бізнес-процесів. Ключові діджитал-компетенції є обов'язковими і можуть включати навички, як-от аналіз даних, кібербезпека, автоматизація процесів та інтеграція нових технологій у бізнес. Універсальні компетенції завжди ключові для управління часом у цифровому середовищі, здатність до ефективної комунікації за допомогою цифрових інструментів і вирішення проблем у швидкозмінному середовищі.

Взаємозв'язок. На основі аналізу та вимог до бізнес-

процесів формується набір необхідних діджитал-компетенцій, як ключових, так і універсальних. Вони слугують основою для подальшого розвитку персоналу і вдосконалення їх навичок.

Формування інструментарію забезпечення ключових та універсальних діджитал-компетенцій. На цьому етапі розробляються інструменти для розвитку і впровадження необхідних діджитал-компетенцій. Це може включати програми навчання, онлайн-курси, тренінги та інші методи підвищення кваліфікації. Цей етап охоплює не тільки розроблення програм навчання, але й інтеграцію новітніх технологій для їхньої реалізації. Це може бути платформи онлайн-навчання, віртуальні тренінги, симуляції бізнес-ситуації або гейміфіковані курси, що дають персоналу змогу взаємодіяти з реалістичними сценаріями впровадження технологій.

Взаємозв'язок. На основі потреб, визначених під час аналізу, підприємство формує інструментарій для розвитку наявних компетенцій та надбання нових. Цей інструментарій допомагає забезпечити безперервний розвиток персоналу.

Розвиток наявних та надбання нових діджитал-компетенцій. Цей етап передбачає реалізацію навчальних програм та заходів для підвищення рівня діджитал-компетенцій персоналу. Це безперервний процес, який забезпечує адаптацію персоналу до нових технологій та змін у бізнес-середовищі. Розвиток компетенцій може відбуватися не лише через формальне навчання, але й через проекти з діджитал-трансформації, які реалізуються на підприємстві. Персонал отримує нові навички шляхом безпосередньої участі в цих проектах, що стимулює зростання їхньої діджитал-грамотності.

Взаємозв'язок. Розвиток і надбання компетенцій є результатом аналізу та формування інструментарію. Ці дії безпосередньо впливають на підвищення конкурентоспроможності персоналу, оскільки дають працівникам змогу краще виконувати свої функції.

Таргетування (відстеження) глобальної трансформації діджитал-компетенцій персоналу. Цей етап передбачає моніторинг і відстеження змін у глобальних тенденціях стосовно діджитал-компетенцій. Це дає змогу підприємству реагувати на зміни в бізнес-середовищі та адаптувати свої стратегії розвитку. Цей процес не обмежується лише відстеженням тенденцій. Важливо також вивчати успішні практики конкурентів та світових лідерів у галузі. Це дає змогу не тільки впроваджувати нові інструменти та методи, але й прогнозувати зміни на ринку, що забезпечує стратегічну перевагу.

Взаємозв'язок. Таргетування глобальних трансформацій дає змогу враховувати зовнішні впливи на діджитал-компетенції персоналу, такі як нові технології, зміни на ринку праці та інновації в бізнес-процесах. Цей етап забезпечує постійний розвиток компетенцій і відповідність сучасним вимогам.

Система управління знаннями (СУЗ). Основними аспектами СУЗ є зберігання та організація знань, доступність для працівників і інтеграція з іншими діджитал-інструментами. Вона включає платформи для обміну досвідом (наприклад, внутрішні форуми або бази даних з кейсами), інструменти автоматизації процесів управління знаннями (наприклад, системи штучного інтелекту для пошуку інформації), а також навчальні платформи, які забезпечують працівників необхідними ре-

сурсами. Така система підтримує безперервний розвиток співробітників, сприяє прийняттю обґрунтованих рішень і зміцнює конкурентоспроможність персоналу в умовах динамічного бізнес-середовища.

Взаємозв'язок. СУЗ у рамках концептуальної моделі системного діджитал-підходу є ключовим елементом, що забезпечує безперервний потік інформації, навчання й обмін досвідом між працівниками. Вона тісно інтегрована з іншими компонентами моделі: цифровими інструментами, навчанням і розвитком персоналу, а також процесами управління змінами. СУЗ дає змогу накопичувати, структурувати й розповсюджувати знання, що сприяє швидкій адаптації співробітників до нових технологій та підвищує їхню ефективність. Наприклад, дані з аналітичних систем можуть зберігатися у сховищі знань, що буде застосовано для розроблення тренінгів і вирішення проблем у реальному часі.

Циклічність системи: повернення до аналізу. Циклічність передбачає періодичний перегляд та коригування не тільки компетенцій, але й цілей підприємства. Це дає змогу налаштувати розвиток персоналу під нові стратегічні плани підприємства та глобальні виклики, такі як нові вимоги до ринку чи регуляторні зміни.

Взаємозв'язок. Циклічність забезпечує безперервний розвиток діджитал-компетенцій і відповідність сучасним вимогам ринку. Після кожного циклу виконуються оновлення стратегій та програм навчання, що дає змогу підприємству залишатися конкурентоспроможним.

Підсумовуючи, слід зазначити, що концепція інтегрує всі ці елементи в єдиний циклічний процес діджитал-трансформації. Кожен компонент доповнює інший, що дозволяє забезпечити безперервний розвиток та адаптацію підприємства до швидкозмінного ринку. Модель є адаптивною, і дає змогу підприємству не тільки залишатися конкурентоспроможним, але й проактивно керувати змінами, реагуючи на виклики майбутнього.

ВИСНОВКИ

У контексті сучасної цифрової трансформації та зростаючої конкуренції розроблення концептуальної моделі системного діджитал підходу до управління конкурентоспроможністю персоналу підприємства є важливим інструментом для забезпечення стійкого розвитку. Ця стаття з'ясувала, що інтеграція цифрових технологій у процеси управління персоналом дає змогу ефективніше адаптуватися до швидких змін ринку, підвищувати продуктивність праці та підтримувати конкурентні переваги. Особливу увагу слід приділяти розробленню інноваційних систем управління знаннями, впровадженню цифрових інструментів для розвитку навичок персоналу та подоланню організаційних бар'єрів. Виявлено, що вирішення невирішених аспектів, таких як адаптація працівників до нових цифрових платформ і забезпечення ефективної комунікації в умовах цифровізації, відкриває нові можливості для підприємств у динамічному бізнес-середовищі.

Список використаних джерел

1. Антонюк В.П. Цифрова трансформація управління персоналом: теоретичні та практичні аспекти. *Економічний вісник*. 2021. № 35. С. 56–68.
2. Гончаренко С.М. Системний підхід до розвитку людських ресурсів у контексті цифрової економіки. *Журнал управлінських інновацій*. 2020. № 11(2). С. 15–29.
3. Зайцева О.В., Клименко І.В. Діджиталізація бізнес-процесів: виклики та можливості для персоналу. *Бізнес Інформ*. 2019. № 7. С. 43–48.
4. Мартиненко П.О. Використання діджитал-інструментів для підвищення конкурентоспроможності персоналу. *Науковий вісник економічного розвитку*. 2022. № 4. С. 87–97.

References

1. Antonuk V.P. Digital transformation of personnel management: theoretical and practical aspects. *Economic Bulletin*. 2021. No. 35. pp. 56–68. [in Ukrainian].
2. Honcharenko S.M. System approach to human resource development in the context of the digital economy. *Journal of Management Innovations*. 2020. No. 11(2). pp. 15–29. [in Ukrainian].
3. Zaitseva O.V., Klymenko I.V. Digitalization of business processes: challenges and opportunities for personnel. *Business Inform*. 2019. No. 7. pp. 43–48. [in Ukrainian].
4. Martynenko P.O. Using digital tools to enhance personnel competitiveness. *Scientific Bulletin of Economic Development*. 2022. No. 4. pp. 87–97. [in Ukrainian].

Nataliia KOVTUNENKO

postgraduate student, Odesa Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2334-8267>

e-mail: natalyfomina20@gmail.com

CONCEPTUAL MODEL OF A SYSTEMIC DIGITAL APPROACH TO MANAGING THE COMPETITIVENESS OF ENTERPRISE PERSONNEL

This paper delves into the contemporary significance of organizational facilitation for international benchmarking within enterprises. It explores strategies and methodologies, shedding light on pivotal aspects of organizing the benchmarking process amidst the evolving demands of the global business environment. The study is driven by a commitment to providing practical insights into fostering effective international benchmarking practices. The core of the paper navigates through the intricacies of international benchmarking for enterprises, particularly within the context of the construction industry. It addresses the dynamic strategies and methodologies integral to the benchmarking process, taking into account the requirements of the global business landscape. The author emphasizes the role of information technologies, reflecting on their influence on the efficiency and accuracy of benchmarking comparisons. Furthermore, the paper scrutinizes the selection of benchmarking partners and the management of data exchange, recognizing their pivotal roles in ensuring the success of international benchmarking endeavors. It explores contemporary trends and challenges, with a keen eye on fostering competitiveness and innovation. The benefits accruing to enterprises through international benchmarking are highlighted, emphasizing the insights gained from external comparisons and their potential to streamline management processes. In conclusion, this paper contributes to the understanding of organizational facilitation for international benchmarking, offering a roadmap for enterprises to navigate the complexities of this process. It combines theoretical insights with practical recommendations, underscoring the importance of strategic international benchmarking for fostering competitiveness and innovation in the contemporary global business landscape. Moreover, it discusses the evolving role of digital tools and platforms in supporting benchmarking activities, providing businesses with more accurate data and analytical capabilities. The integration of these tools is crucial in enhancing the benchmarking process, ensuring that organizations can stay competitive in an ever-changing global market. The paper stresses the importance of continuous adaptation to technological advancements and the evolving business environment. By examining various case studies and benchmarking best practices, the paper further highlights how enterprises can leverage benchmarking as a tool for sustainable growth, efficiency, and competitive advantage. Overall, this research aims to serve as a guide for businesses looking to enhance their strategic decision-making through effective international benchmarking practices.

Keywords: conceptual model, systems approach, digital transformation, competitiveness, human resource management

Зоряна Миколаївна ЛОБОДІНА

д.е.н., професор, Західноукраїнський національний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8536-1440>

e-mail: zoryanamyk@ukr.net

Володимир Петрович ГОРИН

д.е.н., професор, Західноукраїнський національний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6048-8330>

e-mail: v.horyn@wuni.edu.ua

Руслан Миколайович ЛОБОДІН

аспірант, Західноукраїнський національний університет

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-6466-1197>

Юрій Іванович ЛУШНЕЙ

аспірант, Західноукраїнський національний університет

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-3457-4166>

e-mail: lushneyyura@gmail.com

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ БЮДЖЕТОМ УЧАСТІ ЯК ІНСТРУМЕНТОМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

У статті на основі результатів оцінювання вітчизняної практики партиципаторного бюджетування виявлено проблеми функціонування бюджетів участі та обґрунтовано шляхи їх вирішення. Запропоновано алгоритм проведення експертизи та відбору органом місцевого самоврядування проєктів бюджету участі територіальної громади, який дає змогу врахувати основні принципи інклюзивної економіки в цьому процесі та виключити проєкти, суспільна користь яких є сумнівною. За допомогою факторного аналізу (методу головних компонент) отримано двокомпонентну факторну модель, яка відображає вплив факторів інституційного середовища на показники бюджету участі.

Ключові слова: бюджет участі, управління бюджетом участі, бюджети місцевого самоврядування, громадські проєкти, економіко-математична модель, партиципаторне (учасницьке) бюджетування, експертиза проєктів бюджету участі, територіальні громади, технології бюджетування, публічні фінанси, інклюзивний розвиток

ВСТУП

Важливим чинником соціально-економічного поступу відповідно до концепції інклюзивного розвитку є впровадження управлінських інновацій у різних сферах суспільного життя, зокрема й в організації бюджетного процесу. Ці інновації спрямовано на демократизацію технологій бюджетування, посилення транспарентності управління публічними фінансами, залучення громадськості до процедур прийняття рішень у сфері бюджету.

Участь громадськості в управлінні бюджетом може здійснюватись у різних формах. Серед іншого вона виражається через технологію бюджету участі – інструменту формування програмної структури видатків бюджету на основі прямого волевиявлення населення. Ця технологія забезпечує посилення інклюзивного характеру розвитку територіальних громад. Вона передбачає, що мешканці шляхом голосування самостійно вирішують, які проєкти розвитку громади найбільше відповідають їхнім інтересам, а отже, заслуговують на фінансування з місцевого бюджету. У бюджеті участі виявляється розподіл відповідальності за прийняття управлінських бюджетних рішень між владою та громадськістю.

Теоретико-організаційним засадам учасницького бюджетування присвячено праці таких вітчизняних та зарубіжних науковців, як Х. Азіз, Д. Вільямс, М. Віммер, Г. Возняк, О. Дем'ячук, Р. Єфремов, Т. Калабресе, О. Кириленко, Л. Козарезенко, Т. Куценко, Д. Ріос Інсуа, О. Сизоненко, І. Сотник, С. Харью, Н. Шах, С. Шерер та ін.

Незважаючи на потенціал бюджету участі як дієвої

бюджетної технології забезпечення інклюзивності розвитку громад, в його організації є важливі невирішені питання. Так, потребує розвитку методичне забезпечення для об'єктивності оцінювання проєктів розвитку з погляду їх відповідності стратегічним пріоритетам розвитку громади, рівня зацікавленості мешканців у їх реалізації; недостатньо уваги приділено застосуванню економіко-математичного моделювання для аналізу залежності показників бюджету участі від чинників зовнішнього середовища функціонування економічної системи. Ці проблеми пояснюють вибір теми та актуальність дослідження.

МЕТА дослідження – розроблення організаційно-методичних засад вдосконалення управління бюджетом участі як інструментом забезпечення інклюзивного розвитку територіальної громади. Відповідно до мети у статті поставлені завдання: обґрунтувати необхідність корегування процедур експертизи проєктів бюджету участі й запропонувати алгоритм для їх відбору; побудувати факторні моделі, які характеризують вплив внутрішніх та зовнішніх чинників інституційного середовища функціонування економіки на показники бюджету участі; виявити проблеми використання технології бюджету участі та обґрунтувати шляхи їхнього вирішення.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У дослідженні застосовано загальнонаукові методи пізнання (аналізу і синтезу, індукції та дедукції) – в обґрунтуванні залежності бюджету участі від якості пра-

вового середовища та ефективності урядування; метод декомпозиції – у розробленні алгоритму проведення експертизи та відбору проєктів бюджету участі; математичного моделювання – у побудові факторних моделей оцінювання залежності динаміки видатків бюджету участі від чинників інституційного середовища функціонування економіки.

РЕЗУЛЬТАТИ

Учасницьке (партиципаторне) бюджетування – це сукупність управлінських процедур, які суб'єкти публічного управління застосовують стосовно формування, розподілу і використання бюджетних ресурсів, призначених для реалізації ініційованих громадськістю проєктів. Зазначена технологія бюджетування належить до технологій управління публічними фінансами і характеризується частковою передачею права приймати рішення з реалізації інвестиційних проєктів, розподілу і використання частини видатків місцевих бюджетів від органів місцевого самоврядування, місцевих органів державної виконавчої влади до громадян.

Передумовою ефективного впровадження до бюджетної практики технології бюджету участі є її належне методологічне забезпечення, процедурна розробленість, застосуванням діджитал-технологій.

На рівні територіальної громади учасницьке бюджетування здійснюється поетапно:

1) етап прийняття рішень стосовно бюджету участі, в якому реалізують підготовчі заходи з впровадження партиципаторного бюджетування у громаді, формують його інституційне забезпечення, проводять інформаційну кампанію, визначають можливі джерела фінансування, автори розробляють і подають органам місцевого самоврядування проєкти партиципаторного бюджету, проводять експертизу та відбір проєктів, громадське голосування за них та визначення рейтингу проєктів-переможців, затвердження рішенням органу місцевого самоврядування видатків відповідного бюджету на реалізацію проєктів бюджету участі у бюджетному періоді;

2) етап реалізації проєктів бюджету участі, який передбачає визначення виконавців проєктів, розроблення технічної документації, придбання товарів і послуг відповідно до діючих правил публічних закупівель, виконання визначених робіт у межах проєктів партиципаторного бюджету;

3) етап моніторингу реалізації проєктів бюджету участі та оцінювання успішності бюджетування учасницького включає заходи зі спостереження й контролю за процесом реалізації проєктів бюджету участі, їх оцінювання за допомогою визначених індикаторів, складання звітності та презентації результатів у процесі обговорення підсумків виконання бюджетів органів місцевого самоврядування.

Попередній аналіз практики функціонування учасницького бюджетування вказав на низку проблем застосування цієї технології управління публічними фінансами:

– відсутність уніфікованих процедур партиципаторного бюджетування стосовно формування обсягу бюджету участі у місцевому бюджеті, врахування особливостей соціально-економічного розвитку громад та специфіки потреб населення. Особливою проблемою є нерозробленість універсальної методики оцінювання іні-

ційованих громадськістю проєктів, які претендують на отримання бюджетного фінансування. Наслідком цього є відірваність частини проєктів від пріоритетів стратегічного розвитку громад. В більшості громад подання проєктів до бюджету участі не передбачає фінансових зобов'язань для їх ініціаторів. Це стає причиною подання одіозних проєктів, що спричиняють марне витрачання бюджетних коштів;

– проблемним залишається питання вибору напрямів розподілу ресурсів бюджету участі за тематикою і територіальною ознакою, критеріїв їх оптимізації. Окремою проблемою є участь в партиципаторному бюджеті «шкільних» проєктів, які перетворюють процес голосування на змагання між школами. В окремих громадах проєкти, ініційовані закладами освіти, виділяють в окрему групу для зниження конкуренції з іншими проєктними пропозиціями. До того ж участь «шкільних» проєктів, які передбачають проведення ремонтів чи закупівлю обладнання у заклади освіти взагалі не прийнятна, адже суперечить ідеї бюджету участі як технології розподілу бюджетних коштів на проєкти, доступ до яких та користь від яких будуть отримувати усі мешканці громади. Подібна ситуація може спостерігатись і стосовно інших проєктів, ініційованих закладами соціальної сфери. Варіантом вирішення цієї проблеми може бути встановлення норми, що відмежовує в окрему групу подані на конкурс проєкти, які реалізуються в інтересах конкретної установи. Це розширить можливості участі в конкурсі більш креативних, нестандартних проєктів розвитку;

Окремою проблемою є відсутність запобіжників для концентрації проєктів бюджету участі в окремих населених пунктах/мікрорайонах громади. Головним чинником цієї ситуації є відмінності у чисельності мешканців цих складових громади, а меншою мірою – їхні інтереси й активність. В контексті розроблення універсальної процедури функціонування бюджету участі доцільно передбачити схему розподілу фінансування між проєктами, яка б упереджувала концентрацію переважної частини цих проєктів в окремому населеному пункті / мікрорайоні;

– інша проблема застосування технології бюджету участі – доволі низька залученість мешканців до процесу, пов'язана з недостатнім інформуванням. Поглиблює цю проблему загальний низький рівень цифрової грамотності та низька активність у застосуванні електронного цифрового підпису, BankID та інших інструментів онлайн-ідентифікації. Через це майже виключені з процесу голосування пенсіонери, внутрішньо переміщені особи та інші категорії осіб. Як спосіб вирішення цієї проблеми, можливо розширити варіанти проходження ідентифікації, додавши до них голосування через банкомати чи через MobileID;

– ґрунтовною проблемою застосування бюджету участі є недостатня якість поданих проєктів, особливо в частині планування бюджету. Зазвичай, проєкти-переможці після підтримки з боку населення все ще потребують ґрунтового фахового доопрацювання. У багатьох громадах представники місцевої влади можуть упереджено ставитись до проєктів партиципаторного бюджету, неналагоджена комунікація з ініціаторами проєктів, що негативно впливає на перспективи їхньої реалізації.

Визначальна роль на етапі прийняття рішень стосовно

бюджету участі відводиться заходам з експертизи та відбору проектів органом місцевого самоврядування, оскільки вони значною мірою впливають на ефективність використання фінансових ресурсів, які спрямовуються на реалізацію проектів.

Результати компаративного аналізу зарубіжної і вітчизняної практики учасницького бюджетування свідчать про наявність різних підходів до проведення експертизи, інколи досить суб'єктивних і суперечливих. Для реалізації принципу неупередженості й об'єктивності під час експертизи проектів бюджету участі та мінімізації негативного впливу ризиків у зазначеному напрямі пропонуємо органам місцевого самоврядування застосовувати поданий на рис. 1 алгоритм проведення експертизи та відбору проектів бюджету участі територіальної громади з наступним урахуванням її результатів під час визначення рейтингу проектів-переможців бюджету участі після завершення голосування за них громадянами.

Експертиза проекту бюджету участі органом місцевого самоврядування розпочинається з його перевірки на відповідність визначеним узагальнюючим вимогам до такого типу проектів. У разі прийняття позитивного рішення стосовно проекту на цьому етапі експертизи проект оцінюють на відповідність цілям стратегічного розвитку територіальної громади. Залежно від того, хто отримає користь від реалізації проекту (користувачі та / або діяльність окремої організації чи жителі територіальної громади, які не відносяться до перерахованих вище бенефіціарів), проекту бюджету участі присвоюється пріоритет *A* або *B*. Вид пріоритету проекту впливає на підсумковий розрахунок кількості голосів за результатами голосування громадян за певний проект, оскільки кожному пріоритету відповідає визначений органом місцевого самоврядування коефіцієнт пріоритету: коефіцієнт пріоритету *a* – проекту із пріоритетом *A*, коефіцієнт пріоритету *b* – проекту із пріоритетом *B* ($a + b = 1$).

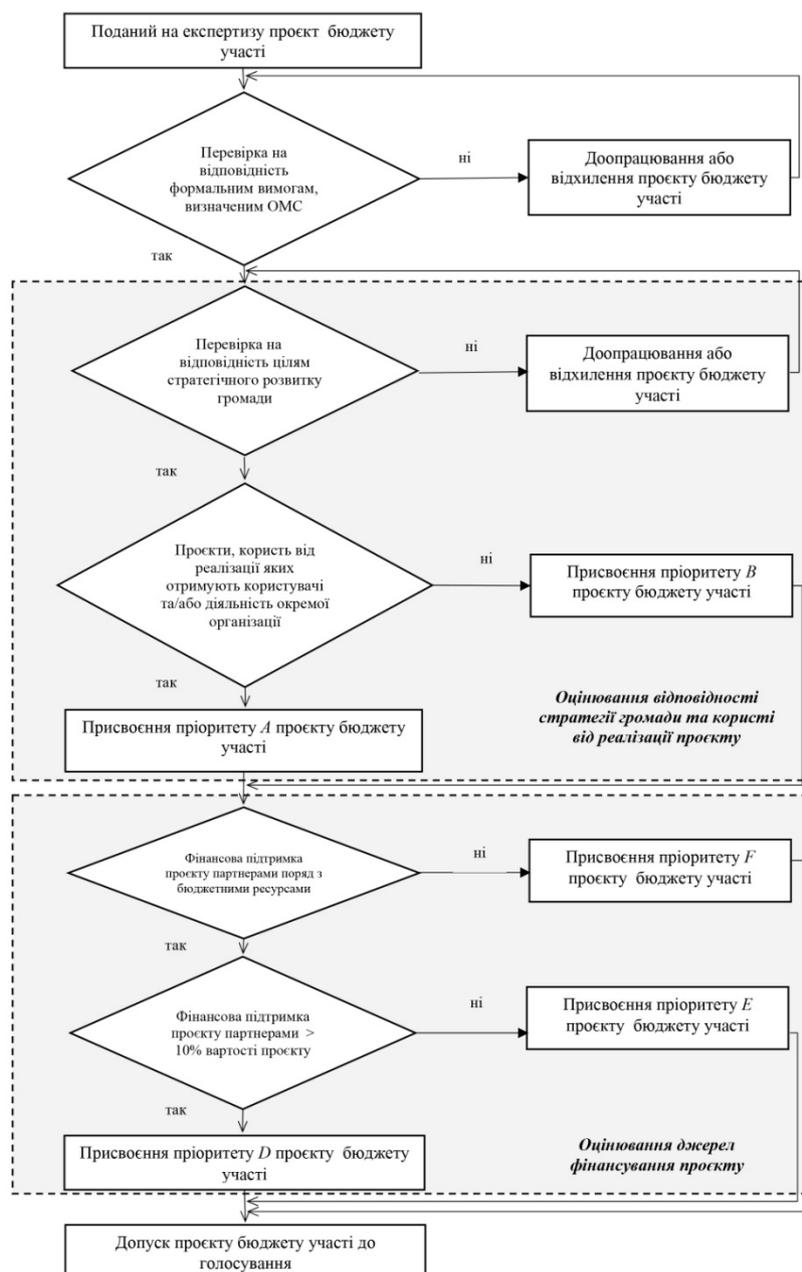

Рис. 1. Алгоритм проведення експертизи та відбору органом місцевого самоврядування (ОМС) проектів бюджету участі територіальної громади (складено авторами)

Обов'язковим етапом експертизи проекту бюджету участі є оцінювання джерел його фінансування з наступним присвоєнням пріоритету залежно від виду таких джерел. Якщо проект фінансуватиметься виключно за рахунок бюджетних ресурсів, то йому присвоюється пріоритет F з коефіцієнтом пріоритету f . Якщо ж для фінансування проекту, крім бюджетних ресурсів, буде залучено фінансові ресурси партнерів, то залежно від обсягу фінансової підтримки проекту партнерами буде присвоєно: пріоритет D із коефіцієнтом пріоритету d , – якщо фінансова підтримка проекту партнерами $> 10\%$ вартості проекту, або пріоритет E з коефіцієнтом пріоритету e , якщо фінансова підтримка проекту партнерами $< 10\%$ вартості проекту ($f + d + e = 1$). Так, кожному проекту буде присвоєно пріоритет залежно від виду джерел фінансування проекту із множини пріоритетів $H = \{AF, AD, AE, BF, BD, BE\}$ з відповідними коефіцієнтами пріоритету залежно від виду пріоритету проекту із множини коефіцієнтів пріоритету $G = \{af, ad, ae, bf, bd, be\}$ ($af + ad + ae + bf + bd + be = 1$).

Рейтинг проекту бюджету участі (R) після завершення голосування за нього жителів територіальної громади пропонуємо визначити за формулою (1):

$$R = q \cdot g, \quad (1)$$

де q – кількість голосів, які віддали жителі територіальної громади на підтримку конкретного проекту; g – коефіцієнт пріоритету, що присвоєно проекту, з урахуванням виду пріоритету проекту залежно від джерел його фінансування та користі від реалізації проекту для його бенефіціарів, $g \in G$.

Запропонований науковий підхід до визначення рейтингу проекту бюджету участі базується:

- з одного боку, на громадському виборі через кількість голосів, які віддані жителями територіальної громади на підтримку проекту;

- з другого боку – на експертній оцінці проекту органом місцевого самоврядування, яка враховує користь від реалізації проекту для його бенефіціарів та види джерел фінансування проектів бюджету участі.

Поряд із чинниками локального значення, пов'язаними з особливостями визначення виборчих пріоритетів та фінансових обмежень конкретної громади, обсяг фінансових ресурсів, які надходять на реалізацію проектів бюджету участі залежить також від чинників більш високого порядку, пов'язаних зі станом економіки, правової системи, ефективністю урядування та іншими макропараметрами. Моделювання їх кореспонденції з обсягами видатків бюджетів участі територіальних громад постає інформаційним підґрунтям для прогнозування динаміки бюджетних ресурсів, які надходять на реалізацію ініційованих громадськістю проектів залежно від змін інституційного середовища функціонування системи публічних фінансів.

Інституційне середовище функціонування усіх компонент системи публічних фінансів об'єднує чинники різного походження та характеру дії. Вони визначають як загальну динаміку бюджетних ресурсів, які надходять у розпорядження органів публічної влади, так і формують їхні структурні параметри. Насамперед динаміка видатків бюджету участі територіальних громад залежить від макроекономічної ситуації в країні, що виражається темпами зростання ВВП, який є джерелом утворення бюджетних ресурсів на усіх рівнях бю-

джетної системи. Однак більший інтерес складає відстеження залежності параметрів бюджету участі від динаміки індикаторів, які характеризують рівень інституційного розвитку країни:

- від рівня корупції, оскільки цей неформальний інститут у країнах з низьким рівнем інституційного розвитку (до яких належить Україна) справляє вагомий вплив на бюджетні відносини, негативно впливає на ефективність управлінських рішень щодо розподілу й використання бюджетних ресурсів. Оскільки бюджет участі за своєю природою є бюджетною технологією, яку покликано посилити прозорість розподілу бюджетних ресурсів, нівелювати вплив корупційних ризиків на формування пріоритетів бюджетних видатків, збільшення обсягів бюджету участі мало б позитивно позначатись на показниках контрольно над корупцією і навпаки;

- від якості правового середовища, що вимірюється індикатором верховенства права як реального свідчення ефективності функціонування правової системи. Поряд із забезпеченням транспарентності використання бюджетних ресурсів, впровадження бюджету участі покликано забезпечити відповідність напрямів використання коштів бюджету інтересам мешканців територіальної громади, які в такий спосіб можуть реалізувати своє законне право на участь в управлінні публічними фінансами. Від якості правової системи залежить те, чи реалізуються принципи правової держави у функціонуванні системи публічних фінансів, зокрема у розподілі бюджетних ресурсів на проекти місцевого розвитку;

- від ефективності урядування, яка інтегрує у собі якісні параметри формування бюджетних ресурсів (спроможність уряду акумулювати необхідні ресурси) та їхнього розподілу й використання у розрізі пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку. Зважаючи на ключову ідею, покладену в основу розроблення технології бюджету участі, раціонально припустити про наявність прямої залежності між рівнем ефективності урядування та обсягом видатків бюджету участі.

Для перевірки припущень про наявність залежності динаміки бюджету участі від параметрів інституційного середовища функціонування публічних фінансів, звернемось до інструментарію економіко-математичного моделювання. Для нього обрано часовий діапазон 2017-2022 рр., що зумовлене такими причинами: по-перше, відсутністю даних про обсяги бюджетних ресурсів, які надходять на функціонування бюджету участі у період до 2017 р.; по-друге, фактичним призупиненням партиципаторного бюджетування в багатьох територіальних громадах в період воєнного стану в Україні у зв'язку із впровадженням обмежень на використання бюджетних коштів.

Для практичної реалізації дослідження застосовано можливість пакету Data Analysis програмного продукту MS Excel, який дає можливість працювати з великими масивами баз даних. Для оцінювання впливу правового середовища та якості урядування на динаміку фінансової компоненти бюджету участі обрано показники: індекси державних витрат, податкової свободи, ефективності діяльності уряду як компоненти в розрахунку індексу економічної свободи [1], обсяг ВВП України (у розрахунку в грн та дол. США) [3], а також індекси контрольно над корупцією, ефективності уряду та верховенства права, як складники Worldwide Governance Indicators

від Світового банку [2]. Попередній аналіз за допомогою матриці парних коефіцієнтів кореляції та їх оцінювання відповідно до шкали Чеддока вказав на наявність колінеарності між окремими показниками, що може вплинути на адекватність моделі. Тому для уникнення дублювання прийнято рішення взяти до уваги тільки показники: індекса державних витрат (x_1), контролю над корупцією (x_2), ефективності уряду (x_3) та верховенства права (x_4), тіснота зв'язку між якими дає підстави визначити їх як незалежні змінні. У табл. 1 відображено матрицю коефіцієнтів кореляції, яка демонструє помірність зв'язку між обраними індикаторами.

Для підвищення об'єктивності моделювання впливу індикаторів якості правового середовища та ефективності урядування на динаміку видатків на бюджет участі (Y) проведено регресійний аналіз із застосуванням лінійної та гіперболічної функцій, функції експоненти, результати якого подано у табл. 2. За даними таблиці значення коефіцієнта множинної детермінації для усіх моделей перевищує 0,99, що свідчить про значний кореляційний зв'язок між факторними індикаторами та результатом. Відповідно до коефіцієнту Фішера розроблені моделі є адекватними з ймовірністю 95%, значення F-критерія для них складає менше від 0,05.

Крім перевірки адекватності моделі загалом, застосування *t*-критерія Стьюдента дає можливість оцінити статистичну значущість кожного факторного параметра економетричної моделі. Результати моделювання за цим критерієм (*P-value*) свідчать, що у моделі лінійної регресії змінна x_2 є статистичним нулем, тобто оцінювати вплив цих чинників на динаміку результату некоректно. Такий же висновок можна зробити за показниками гіперболічної моделі, а в степеневій моделі (експоненти) статистичними нулями є змінні x_2 , x_3 та x_4 .

Застосування методу найменших квадратів (за способом мінімізації суми квадратів залишків) для оцінювання адекватності регресійних моделей залежності видатків на бюджет участі від якості правового середовища та ефективності урядування засвідчило, що найбільш адекватною за цим критерієм є модель за функцією гіперболи. Змодельовані значення результативного показника за цією моделлю демонструють найменше відхилення від фактичних параметрів, які подає статистика бюджету участі в Україні. Однак раціональне прочитання отриманих коефіцієнтів залежності кореляційно-регресійної моделі дає підстави визначити лінійну модель як найбільш адекватну з погляду відображення залежності між динамікою видатків бюджету участі та параметрами інституційного середовища функціонування публічних фінансів. Вона підтверджує, що покращення динаміки ВВП та державних витрат, зміцнення верховенства права та ефективності урядування має позитивний вплив на показники бюджету участі. Парадоксально, але обернена залежність параметрів бю-

джету участі від значення індикатора контролю над корупцією також має своє пояснення. Зміцнення контролю над корупцією, яке є свідченням прогресу у питаннях зменшення масштабів марнотратства й розкрадання бюджетних коштів, «розмиває» потребу в наявності бюджету участі як бюджетної технології, що покликано підвищити ефективність використання бюджетних коштів через зміцнення контролю над ними процесами з боку громадськості. Ефективність протидії корупції дає можливість забезпечити відповідність суспільним пріоритетам усього обсягу видаткової частини бюджету, а не тільки тієї частини, що надходить на реалізацію ініційованих громадськістю проєктів розвитку.

ВИСНОВКИ

Бюджет участі є одним з інноваційних інструментів залучення громадян до розподілу і використання бюджетних ресурсів, демократизації бюджетного процесу на місцевому рівні для стимулювання інклюзивного розвитку територіальних громад. На основі результатів оцінювання вітчизняної практики учасницького бюджетування виявлено проблеми функціонування бюджетів участі та обґрунтовано шляхи їх вирішення.

Запропонований алгоритм проведення експертизи та відбору проєктів бюджету участі, розроблений на основі алгоритмічного методу декомпозиції, дає змогу врахувати у цьому процесі такі принципи інклюзивної економіки, як стратегічна відповідність проєктів розвитку та рівень зацікавленості ініціаторів проєктів у їх реалізації. Це створює передумови для підвищення ефективності використання коштів бюджету, а також дає змогу відсіяти проєкти, суспільна користь від реалізації яких сумнівна.

Проведене моделювання залежності параметрів бюджету участі від стану інституційного середовища функціонування публічних фінансів засвідчило наявність прямої кореспонденції між видатками бюджетів на реалізацію ініційованих громадськістю проєктів розвитку та макроекономічною динамікою, ефективністю функціонування органів публічного управління та рівнем верховенства права. Натомість ефективність протидії корупційним ризикам у публічному секторі формує передумови для підвищення якості виконання бюджету з погляду відповідності його видатків суспільним пріоритетам, що «розмиває» потребу в існуванні бюджету участі як бюджетної технології, базованої на залученні громадськості до управління бюджетними ресурсами.

Перспективи подальших досліджень полягають у необхідності вирішення проблем ефективного використання бюджетних ресурсів органів місцевого самоврядування в умовах війни та пошуку шляхів забезпечення відповідності пріоритетних напрямів здійснення видатків бюджетів участі стратегічним цілям соціально-економічного розвитку територіальних громад і регіонів.

Таблиця 1 – Матриця коефіцієнтів кореляції між індикаторами якості правового середовища та ефективності урядування в Україні (розраховано авторами)

	x_1	x_2	x_3	x_4
X_1	1	0,254625	0,612587	0,372761
X_2	0,254625	1	-0,34503	-0,5267
X_3	0,612587	-0,34503	1	0,661408
X_4	0,372761	-0,5267	0,661408	1

Таблиця 2 – Результати реалізації кореляційно-регресійної моделі оцінювання впливу індикаторів якості правового середовища та ефективності урядування на динаміку витрат на бюджет участі в Україні (розраховано авторами)

Regression Statistics							
		linear function		hyperbolic function		exponent function	
		$Y = a_0 + a_1x_1 + \dots + a_4x_4$		$Y = a_0 + \frac{a_1}{x_1} + \dots + \frac{a_4}{x_4}$		$Y = a_0x_1^{a_1} \dots x_4^{a_4}$	
Multiple R		0,999965029		0,9999981		0,999596591	
R Square		0,999930058		0,9999962		0,999193345	
Adjusted R Square		0,999650292		0,9999811		0,995966724	
Standard Error		4758,807755		1105,0468		0,073633886	
Observations		6		6		6	
F		3574,162923		66288,48		309,6717518	
Significance F		0,012544		0,002913		0,042591	
		Coefficients		P-value		Coefficients	
Intercept		-3145461,479		0,009		3646810,842	
X Variable 1		40528,822		0,016		-77099217,790	
X Variable 2		-613,321		0,606		-1019283,211	
X Variable 3		12855,149		0,038		-10570692,320	
X Variable 4		52871,100		0,016		-28250723,210	
Year	Y	Y_ML	e^2	Y_MH	e^2	Y_ME	e^2
2017	51924,53	51993,95	4818,68	51938,51	195,52	51977,67	2823,52
2018	404687,82	403829,90	735974,40	404522,70	27261,98	399774,84	24137420,69
2019	547313,06	545171,70	4585296,00	546782,40	281586,83	528913,98	338526283,10
2020	567492,19	571449,90	15663776,00	568406,30	835588,68	603252,99	1278834721,00
2021	606938,09	605673,10	1600197,00	606664,60	74800,66	595565,19	129342931,70
2022	61943,36	62180,40	56189,54	61984,53	1694,83	62141,47	39246,19
			22646251,00		1221128,51		1770883426,00

Список використаних джерел

1. Index of Economic Freedom. heritage.org. URL: <https://www.heritage.org/index/pages/all-country-scores>
2. Worldwide Governance Indicators. worldbank.org. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/worldwide-governance-indicators/interactive-data-access>
3. ВВП України у 2017–2022 рр. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

References

1. Index of Economic Freedom. heritage.org. URL: <https://www.heritage.org/index/pages/all-country-scores>
2. Worldwide Governance Indicators. worldbank.org. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/worldwide-governance-indicators/interactive-data-access>
3. GDP of Ukraine in 2017–2022. State Statistics Service of Ukraine. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

Zoriana LOBODINA

Doctor of Economics, Professor, West Ukrainian National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8536-1440>

e-mail: zoryanamyk@ukr.net

Volodymyr HORYN

Doctor of Economics, Professor, West Ukrainian National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6048-8330>

e-mail: v.horyn@wunu.edu.ua

Ruslan LOBODIN

postgraduate student, West Ukrainian National University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-6466-1197>

Yurii LUSHNEI

postgraduate student, West Ukrainian National University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-3457-4166>

e-mail: lushneyyura@gmail.com

ORGANIZATIONAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS FOR IMPROVING THE MANAGEMENT OF PARTICIPATORY BUDGETING AS A TOOL FOR ENSURING INCLUSIVE DEVELOPMENT OF THE TERRITORIAL COMMUNITY

The paper examines the theoretical and organizational foundations of participatory budget management as one of the innovative tools for involving citizens in the allocation and use of budgetary resources, democratization of the budget process at the local level to stimulate inclusive development of territorial communities.

The purpose of the paper is to develop organizational and methodological foundations for improving the management of participatory budgeting as a tool for ensuring inclusive development of the territorial community.

The study used general scientific methods of cognition (analysis and synthesis, induction and deduction); decomposition method; mathematical modeling.

Based on the results of the assessment of the national practice of participatory budgeting, the author identifies the problems of functioning of participatory budgets and substantiates the ways to solve them. In particular, an algorithm for the examination and selection of participatory budget projects is proposed, which makes it possible to take into account in this process such principles of the inclusive economy as the strategic relevance of development projects and the level of interest of project initiators in their implementation.

The authors modeled the dependence of the parameters of the participatory budget on the state of the institutional environment for the functioning of public finances, which revealed the existence of a direct correlation between budget expenditures for the implementation of publicly initiated development projects and macroeconomic dynamics, the efficiency of public administration and the rule of law. On the other hand, the effectiveness of countering corruption risks in the public sector creates preconditions for improving the quality of budget execution in terms of the compliance of its expenditures with public priorities, which “blurs” the need for participatory budgeting as a budget technology.

Keywords: *participatory budgeting, participatory budget management, local government budgets, community projects, economic and mathematical model, participatory budgeting, expert evaluation of participatory budgeting projects, territorial communities, budgeting technologies, public finance, inclusive development*

Анастасія Олексіївна **МОСКАЛЕНКО**

студентка, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1602-4026>

e-mail: nastya2002moskalenko@gmail.com

РОЛЬ ТА ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЖЕРТВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ, ЩО МАЮТЬ ПОБУТОВИЙ ХАРАКТЕР

Статтю присвячено визначенню ролі та типової характеристики жертви кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, які мають побутовий характер. Доведено, що ефективність превентивних заходів залежить не лише від впливу на правопорушників, а й від роботи з потенційними жертвами, що сприяє побудові дієвої системи запобігання злочинам. Проаналізовано значення віктимологічних досліджень для глибшого розуміння умов, що сприяють насильницькій поведінці злочинця, а також для оцінювання рівня латентної злочинності у сімейній сфері. Особливу увагу приділено розвитку соціального аспекту віктимологічних знань, комплексному аналізу факторів віктимності й віктимізації не лише індивідів, а й соціальних груп, що є актуальним завданням сучасної кримінології.

Ключові слова: віктимізація, жертва, злочинець, кримінологічна характеристика, сімейно-побутове правопорушення

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку Україна стикається з глибокою соціальною та політичною кризою, що супроводжується зростанням криміналізації як на рівні масових явищ, так і в індивідуальній сфері. Це призводить до погіршення контролю держави над злочинністю, зниження рівня життя багатьох сімей, підвищеної чутливості суспільства до стресових факторів, правового нігілізму та, як наслідок, збільшення випадків насильства. Такі тенденції вимагають від науковців і практиків подальшого вивчення криміналізації соціально негативних відносин та їх впливу на безпеку громадян, а також розроблення ефективних профілактичних, кримінологічних і кримінально-правових заходів для запобігання та нейтралізації можливих загроз.

Одним з важливих напрямів у комплексі запобігання кримінальним правопорушенням проти життя та здоров'я людини є віктимологічне запобігання. Це спеціалізована діяльність, яку спрямовано на виявлення та усунення криміногенно значущих явищ і процесів у сфері внутрішньо-сімейних, особистісно-побутових та суспільно-побутових відносин, що можуть спричинити віктимізацію осіб, потенційних жертв злочинних посягань та сімейно-побутових правопорушень [1, с. 519]. Віктимологічне запобігання є важливим елементом системи боротьби з побутовими правопорушеннями, і має свої особливості, що пов'язані з віковими, статевими, поведінковими та соціальними характеристиками різних груп жертв. Тому необхідно поглиблено вивчати процес віктимізації в контексті взаємодії правопорушника та потерпілого в механізмі кримінологічних досліджень.

МЕТА статті – визначити роль та типову характеристику жертви кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи побутового характеру, а також дослідити основні фактори, що сприяють їх віктимізації.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інформаційною базою дослідження є наукові праці вітчизняних та зарубіжних дослідників, нормативно-правові акти України, зокрема законодавство з протидії насильству та захисту прав людини, а також статистичні

дані з кримінальних правопорушень побутового характеру. Методологічну основу дослідження складають загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема методи аналізу, синтезу, порівняльно-правового та віктимологічного аналізу. Метод аналізу застосовано для вивчення статистичних даних, що стосуються побутових кримінальних правопорушень. Метод синтезу дає змогу об'єднати окремі аспекти віктимізації жертв правопорушень та розкрити їх взаємозв'язок. Порівняльно-правовий метод допомагає порівняти підходи до вирішення проблеми сімейно-побутового насильства, а віктимологічний аналіз сприяє вивченню факторів, що сприяють віктимізації осіб у контексті побутових злочинів.

РЕЗУЛЬТАТИ

Сім'я є ключовим осередком суспільства, що зберігає цінності, культуру і передає спадщину поколінням, забезпечуючи стабільність і розвиток держави. Саме завдяки міцній сім'ї зростає добробут нації, а рівень турботи держави про сім'ю вважається показником її розвитку. Сім'я дарує людині любов, підтримку і виховує її як свідомого громадянина, створюючи фундамент цивілізованого суспільства. Незважаючи на це, у сучасних умовах така соціальна інституція все частіше стає об'єктом загроз, особливо в контексті сімейно-побутових кримінальних правопорушень, що вимагає особливої уваги.

Аналіз статистичних даних свідчить, що значна частина злочинів, спрямованих проти життя і здоров'я людини, має побутовий характер. За інформацією «Опендатабот» з посиланням на дані Офісу Генерального прокурора, у січні 2024 р. в Україні зареєстровано рекордну кількість проваджень з домашнього насильства – 435. Це майже вдвічі більше, ніж у січні 2023 р., коли зареєстровано 280 таких справ [2].

Науковець Б.М. Головкін підкреслює, що серед характерних ознак сімейно-побутових правопорушень можна виокремити конфлікти, що виникають на побутовому ґрунті, наявність сталих або періодичних відносин між злочинцем і жертвою у межах сімейної чи громадської сфери, а також ситуаційний характер цих злочинів. До додаткових особливостей відносяться особисті мотиви, такі як помста, ревності, неприязнь, заздрість і корисливість, місце вчинення злочину, яке заз-

вичай є місцем проживання або зустрічей жертви з правопорушником (наприклад, квартира, будинок, дача), застосування фізичного насильства як способу скоєння правопорушення та застосування побутових предметів, зокрема колючо-ріжучих, як знаряддя злочину [3, с. 186].

У цьому контексті важливо зосередитися на віктимологічному запобіганні насильству, яке передбачає усунення та запобігання факторам, що здатні спричинити кримінальні правопорушення. Окрему увагу варто приділити особі жертви, її поведінковим особливостям та взаєминам з агресором. Це сприятиме розумінню того, чи можуть певні соціально-демографічні, морально-психологічні, кримінально-правові або соціально-рольові риси збільшувати ризик насильницьких дій.

Насамперед варто зазначити, що одним із засновників теорії про жертву є німецький дослідник Ганс фон Гентінг (1888-1974). У своїй монографії «Злочинець і його жертва. Дослідження із соціобіології злочинності» він розглядав жертву та злочинця як нерозривні елементи механізму злочинної поведінки [4, с. 22]. Науковець настільки глибоко розробив питання жертви злочину, що його основні ідеї стали ключовими для наступних дослідників, зокрема стосовно того, що зв'язок між жертвою та злочинцем тісно пов'язаний з кримінальним правопорушенням. Це дає змогу не лише всебічно вивчати цей феномен, а й прогнозувати, хто може стати потенційною жертвою, а також оцінювати рівень латентної злочинності.

Згідно з кримінологічними поглядами аналіз сімейно-побутових злочинів був би недостатнім без врахування характеристик жертв, особливо враховуючи, що демографічні та рольові ознаки жертв часто стають умовою для скоєння кримінального правопорушення [5, с. 179].

Процес зростання вразливості населення до злочинності, що створює передумови для того, аби члени суспільства ставали жертвами кримінальних правопорушень, зазвичай називається віктимізацією [4, с. 23]. Віктимність може проявлятися на індивідуальному, масовому та груповому рівнях (віктимність осіб із подібними характеристиками). Оскільки особистість часто є частиною спільноти, де віктимність може виявлятися на великому масштабі, то з розвитком суспільства та змінами у характері злочинності відбувається також і трансформація віктимності, що призводить до появи нових груп потенційних жертв кримінально протиправних посягань.

Віктимність, за словами С.С. Косенко, визначається як сукупність особистісних характеристик, що можуть вплинути на формування неправильних або неефективних моделей поведінки в умовах криміногенної ситуації, що, зі свого боку, збільшує ймовірність того, що особа стане жертвою злочину [6, с. 77]. У цьому контексті йдеться про видову віктимність, яка відображає тенденцію окремих осіб ставати жертвами певних видів кримінальних правопорушень, таких як крадіжки, шахрайство, тяжкі тілесні ушкодження тощо, через низку факторів. Важливими у цьому процесі є такі риси, як вік, стать, соціальний статус, виконувані соціальні ролі, професія та здатність діяти в критичних ситуаціях певним способом.

Порівняння розподілу злочинців і жертв від домашнього насильства вказує на гендерний аспект цього явища. Стереотипні уявлення кривдників стосовно статевих і сі-

мейних ролей визначають їх спосіб взаємодії з близькими через агресію, домінування та контроль над слабшою жертвою. Аналіз статистичних даних дозволив дійти висновку, що найбільший рівень віктимності в цій категорії злочинів спостерігається серед жінок (дружин, зокрема колишніх, співмешканок, дочок, матерів, бабусь та тещ).

Згідно з даними Управління ООН з наркотиків і злочинності (UNODC), у період 2019 – 2020 рр. кількість вбивств, пов'язаних із статтю, збільшилася на 11% у Західній Європі та на 5% у Південній Європі. У Північній Америці цей показник зріс на 8%, а в Південній – на 5%. У 2020 р. в усьому світі було вбито 81 000 жінок і дівчат, з яких близько 47 000 (58%) стали жертвами інтимного партнера або члена родини. Це означає, що кожні 11 хв. у світі гине одна жінка чи дівчина [7].

Загальносоціальні чинники та вираження протиріччя у процесі емансипації жінок утворюють основу, на якій виникає і розвивається загальна жіноча віктимність. На рівні особистості ця віктимність перетворюється на індивідуальну, яка формується через взаємодію соціально-психологічних факторів з психологічними та психофізіологічними характеристиками індивіда.

Хоча жінки є більш поширеними жертвами сімейно-побутових злочинів, чоловіки також можуть страждати, особливо від словесного та емоційного насильства. Це стосується чоловіків з різних культур і соціальних груп, незалежно від їх віку чи професії. За даними досліджень кожен третій потерпілий від домашнього насильства є чоловіком. Однак багато чоловіків не повідомляють про це, оскільки відчувають сором, бояться, що їм не повірять, або бояться помсти з боку партнера [8].

Дослідники, орієнтовані на фемінізм, на основі концепції гендерної асиметрії вважають, що основними чинниками насильства є владні та гендерні відносини. З їх погляду, насильство над жінками найчастіше здійснюють саме чоловіки, а не навпаки. Вони стверджують, що жінка може вдаватися до насильства лише в ситуаціях самозахисту. Проте інші дослідники вважають, що в мотивах і частоті насильства в сімейних відносинах є гендерна симетрія. Важливо зазначити, що жінки частіше застосовують простіші та менш небезпечні форми насильства, тоді як чоловіки часто вдаються до сексуальної агресії. Крім того, чоловіки зазвичай здійснюють агресивні дії для того, щоб продемонструвати свою владу і контроль над жертвою. Що стосується одностатевих відносин, більшість досліджень вказують на те, що рівень насильства в таких парах аналогічний тому, що спостерігається в гетеросексуальних відносинах [9, с. 16–17].

Під час проведених інтерв'ю з особами, які постраждали від сімейно-побутового насильства в дорослому віці, виявлено, що більшість з них у дитинстві та підлітковому віці самі ставали жертвами або свідками таких протиправних дій з боку батьків, які мали стереотипні уявлення про гендерні ролі та привчали своїх дітей до пасивного ставлення до чоловічої влади [10]. Очевидно, що подібний досвід у дитинстві залишає певний відбиток і сприяє формуванню віктимності в сімейних ролях ще з раннього віку.

Цікаво, що віктимологія приділяє велику увагу питанню «провини» жертви, хоча ця концепція є спірною серед вчених. Зокрема, О.М. Гумін зазначає, що жінки

часто вважають себе винними у сімейно-побутових правопорушеннях, сприймаючи насильство як справедливу кару за реальні чи вигадані проступки. Вони можуть не усвідомлювати порушення своїх прав, схильні вибачати агресора, часто відчують сором за пережите насильство та не звертаються за допомогою до правоохоронних органів або соціальних служб, що також є характерним для випадків сексуального насильства [11, с. 211]. На нашу думку, жертва не може бути винною у вчиненому стосовно неї насильстві. Злочинець несе повну відповідальність за свої дії та ніщо не може його виправдати.

Як вказує О.С. Дмитрашук, жінки, які переживають домашнє насильство, часто мають депресивні та тривожні риси характеру. Для них властива низька самооцінка, сприйняття насильства як частини звичайної поведінки, а також відчуття винуватості за дії кривдника. Такі жінки зазвичай вірять, що проблему неможливо вирішити за допомогою сторонніх осіб або правоохоронних органів [12, с. 12].

Окрім статі, на ставлення жертви до побутового насильства та на її реакцію впливають також інші фактори, такі як раса, інвалідність, вік, релігійна приналежність, статус іммігранта, етнічне походження та сексуальна орієнтація. Наприклад, діти, жінки-мігранти, шукачі притулку, постраждали від конфліктів, роми і жінки з інвалідністю піддаються вищим ризикам насильства та його серйознішим наслідкам. Недостатнє знання своїх прав, мовні бар'єри, упередження і стереотипи часто ускладнюють доступ до необхідної підтримки.

Діти як найбільш вразлива і незахищена група суспільства часто стають жертвами злочинів у сімейно-побутовій сфері. Серед основних характеристик таких дітей можна виділити: втрату або зниження інтересу до навчання, затримку чи значне уповільнення інтелектуального розвитку, повільність у виконанні завдань і відповідях, труднощі з пам'яттю та концентрацією уваги, відсутність друзів або, навпаки, надмірну, нерозбірливу дружельність, занедбаний зовнішній вигляд та недостатню гігієну, постійне відчуття голоду чи спраги, занижену самооцінку та почуття провини [13, с. 5–6]. Усі ці прояви є результатом травмуючих переживань, і в жодному разі неможна приписувати їх виникнення поведінці самих дітей.

Науковці В.В. Пивоваров та Ю.С. Макаренко зазначають, що причини побутових кримінальних правопорушень можуть бути пов'язані не лише з особистими рисами жертви, а й з її поведінкою, що може сприяти віктимізації. Вони вказують на те, що певні соціально-психологічні характеристики жінок, зокрема схильність до безладних сексуальних стосунків або соціальний паразитизм, можуть створювати передумови для насильства. Ця думка є цікавою в рамках даного дослідження, хоча з нею важко погодитися.

Автори також пишуть, що певна частина жінок, які стали жертвами насильства, може мати схильність до безладних сексуальних стосунків (згідно з деякими даними, це не менше третини) [14, с. 95]. Вони звертають увагу на те, що соціально-психологічні аспекти, як-от соціальний паразитизм, можуть впливати на морально-психологічний стан потерпілих, що, зі свого боку, може створювати певне сприйняття у злочинців. Так, науковці припускають, що спосіб життя жертви може певним способом впливати на її вразливість до злочинних

посягань.

Крім того, у своїй роботі Н.О. Ліщук вказує, що в механізмі віктимізації можна виокремити кілька ситуацій, що відрізняються залежно від поведінки жертв, яка може варіюватися від нейтральної до протиправної. Зокрема, ці ситуації можна класифікувати так:

1) випадки, що постають як провокації, коли поведінка потерпілих полягає в агресивних діях, образах або заподіянні шкоди;

2) ситуації, в яких позитивна поведінка жертв призводить до того, що вони стають жертвами насильства злочинця (наприклад, мати, що захищає свою дитину);

3) випадки, де поведінка потерпілих створює об'єктивні умови для вчинення кримінального правопорушення, хоча вона сама не є провокативною (переважно пасивність, що дозволяє продовження злочинної діяльності);

4) замкнуті ситуації, коли дії жертв орієнтовані на завдання шкоди собі (наприклад, спроба самогубства через неможливість терпіти знущання);

5) ситуації, в яких поведінка жертви є нейтральною і не має впливу на вибір варіанту дій злочинцем, тобто відсутність приводу з боку жертви [15, с. 112].

З огляду на це можна виокремити такі типи жертви:

1) пасивний (особи, які не чинять опору злочинцеві);

2) пасивно-провокуючий (особи, які не опираються домашньому насильству, але своїм зовнішнім виглядом, поведінкою чи вчинками спонукають злочинців до скоєння правопорушень);

3) імпульсивний (відрізняються підвищеним рівнем страху, тривоги, вразливістю, що супроводжується зниженням здатності до раціонального мислення й реакцій у ситуації насильства);

4) агресивний (поведінка до скоєння правопорушення проявляється у підвищеній агресивності як по відношенню до членів родини, так і до самого кривдника, а в момент насильства вони активно чинять опір, навіть завдаючи шкоди злочинцю);

5) активний (особи, що вперше стали жертвами, одразу звертаються до правоохоронців, громадських організацій або психологів і намагаються притягнути кривдника до відповідальності);

6) латентний (особи, які тривалий час страждають від насильства, але не звертаються за допомогою і намагаються приховати факти насильства) [1, с. 519].

Необхідно зазначити, що саме особи латентного типу своїм мовчанням сприяють виникненню серйозних проблем, і, на жаль, про випадки систематичного домашнього насильства часто стає відомо лише на етапі, коли вже виникають важкі психологічні та інші наслідки для потерпілого, зокрема, коли це призводить до тяжких тілесних ушкоджень, умисного вбивства, вбивства в стані сильного душевного хвилювання чи афекту.

ВИСНОВКИ

Дослідження типових форм поведінки жертв та їх особистісних рис є важливим фактором у комплексному аналізі кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я, що мають побутовий характер. Зазвичай жертвами таких злочинів стають особи, які мають низьку самооцінку, підвищену залежність від агресора або емоційну прив'язаність до нього. Значний вплив мають соціальні та культурні стереотипи, які інколи заважають своєчасному зверненню до правоохоронних органів.

Нерідко жертвами стають люди, які в дитинстві переживали подібний досвід, через що сприймають агресію як прийнятний або звичний елемент взаємин.

Для вдосконалення профілактики і боротьби з такими злочинами необхідні подальші дослідження, що включатимуть вивчення соціально-демографічних, психологічних та культурних чинників, які формують поведінкові характеристики жертв. Перспективними напрямками для подальших розробок є створення спеціалізованих реабілітаційних програм для жертв, які допомагатимуть їм розвивати навички самозахисту, критичного мислення та покращувати самооцінку. Важливими також є дослідження ефективності превентивних

заходів, таких як освітні кампанії, що сприятимуть підвищенню обізнаності про небезпеку агресивних стосунків та формуватимуть нетерпимість до насильницької поведінки на рівні суспільства.

Отже, поглиблення знань про типові риси та поведінкові моделі жертв у родинно-побутовому контексті сприятиме розвитку ефективної системи захисту постраждалих та підвищенню рівня суспільної безпеки. Подальші дослідження допоможуть сформуванню науково обґрунтовану основу для заходів з профілактики та забезпечення оперативного втручання у разі таких правопорушень.

Список використаних джерел

1. Тичина Д.М. Віктимологічні ознаки та властивості жертв домашнього насильства. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 5. 2023. С. 516-519.
2. «They registered a record number of domestic violence cases in 2024. How many of these cases make it to court?». *Opendatabot*. URL: <https://opendatabot.ua/en/analytics/domestic-violence-2023>
3. Головкін Б.М. Щодо поняття сімейно-побутових насильницьких злочинів. *Проблеми законності : респ. міжвід. наук. зб.* Харків, 2000. Вип. 44. С. 181–187.
4. Джужа О.М., Тичина Д.М., Сюравичук В.Г. Етапи становлення світової віктимологічної думки. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2021. № 2 (2). С. 19-28.
5. Виговський Д., Нікіфорова Т. Окремі питання кримінологічного визначення поняття «жертва злочину». *Університетські наукові записки*. 2020. № 1 (73). С. 175-183.
6. Косенко С.С. Віктимологічна профілактика статевих злочинів щодо неповнолітніх. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*, 2004. 213 с.
7. «UNODC Research: 2020 saw a woman or girl being killed by someone in their family every 11 minutes». *United Nations Office on Drugs and Crime*. URL: https://www.unodc.org/unodc/frontpage/2021/November/unodc-research_-2020-saw-every-11-minutes-a-woman-or-girl-being-killed-by-someone-in-their-family.html
8. «Domestic Violence and Abuse». *HelpGuide*. URL: <https://www.helpguide.org/relationships/domestic-abuse/domestic-violence-and-abuse>
9. Актуальні проблеми сімейного насильства: монографія / Т.О. Перцева та ін. Дніпро, 2021. 188 с.
10. «Коли вб'ють – тоді й приходьте». Про що свідчить опитування НВ на тему домашнього насильства». *New voice*. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/statistika-os-domashnye-nasilstvo-novini-ukrajini-50044260.html>
11. Гумін О.М. Особливості кримінологічного аналізу жертв насильницьких злочинів. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2009. Вип. 3. С. 209–218.
12. Дмитрашук О.С. Запобігання домашньому насильству підрозділами Національної поліції України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2021. 228 с.
13. Барбарош Л.М. Домашнє насильство над дітьми: актуальна проблема сьогодення. Домашнє насильство: проблемні питання в умовах COVID-19. *Видавничий дім «Гельветика»*. 2021. С. 5–7
14. Пивоваров В.В., Макаренко Ю.С. Насильство в сім'ї: віктимологічний аспект. *Карпатський правничий часопис*. 2015. С. 92–99
15. Лішук Н.О. Насильницькі дії, що вчиняються щодо жінок: причини та запобігання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів. 2020. 232 с.

References

1. Tychyna D.M. Victimological Characteristics and Properties of Domestic Violence Victims. *Legal Scientific Electronic Journal*. No. 5, 2023. pp. 516-519. (In Ukrainian).
2. «They registered a record number of domestic violence cases in 2024. How many of these cases make it to court?» *Opendatabot*. URL: <https://opendatabot.ua/en/analytics/domestic-violence-2023>
3. Holovkin B.M. On the Concept of Domestic Violent Crimes. *Problems of Legality: National Interdepartmental Scientific Collection*. Kharkiv, 2000. Issue 44. pp. 181–187. (In Ukrainian).
4. Dzhuzha O.M., Tychyna D.M., Syuravchuk V.H. Stages of development of global victimological thought. *Ukrainian Policing: Theory, Legislation, Practice*. 2021. No. 2 (2). pp. 19-28. (In Ukrainian).
5. Vyhovskyi D., Nikiforova T. Certain issues of criminological definition of the concept of «crime victim». *University Scientific Notes*. 2020. No. 1 (73). pp. 175-183. (In Ukrainian).
6. Kosenko S.S. Victimological Prevention of Sexual Crimes Against Minors. *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 2004. 213 p. (In Ukrainian).
7. «UNODC Research: 2020 saw a woman or girl being killed by someone in their family every 11 minutes.» *United Nations Office on Drugs and Crime*. URL: https://www.unodc.org/unodc/frontpage/2021/November/unodc-research_-2020-saw-every-11-minutes-a-woman-or-girl-being-killed-by-someone-in-their-family.html
8. «Domestic Violence and Abuse». *HelpGuide*. URL: <https://www.helpguide.org/relationships/domestic-abuse/domestic-violence-and-abuse>
9. Current Issues of Domestic Violence: Monograph / T.O. Pertseva et al. *Dnipro*, 2021. 188 p. (In Ukrainian).
10. «Come only when they kill». What NV's survey on domestic violence shows». *New Voice*. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/statistika-os-domashnye-nasilstvo-novini-ukrajini-50044260.html>
11. Humin O.M. Features of criminological analysis of violent crime victims. *Scientific Notes of the Lviv University of Business and*

Law. 2009. Issue 3. pp. 209-218. (In Ukrainian).

12. Dmytrashchuk O.S. Prevention of domestic violence by the units of the National Police of Ukraine: PhD dissertation ... PhD in legal sciences: 12.00.08. Kyiv. 2021. 228 p. (In Ukrainian).

13. Barbarosh L.M. Domestic violence against children: a current issue. Domestic Violence: Issues in the Context of COVID-19. *Helvetika Publishing House*. 2021. pp. 5-7. (In Ukrainian).

14. Pyvovarov V.V., Makarenko Yu.S. Family violence: a victimological aspect. *Carpathian Legal Journal*. 2015. pp. 92-99. (In Ukrainian).

15. Lishchuk N.O. Violent actions against women: causes and prevention: dissertation ... PhD in legal sciences: 12.00.08. Lviv. 2020. 232 p. (In Ukrainian).

Anastasiia MOSKALENKO

student, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1602-4026>

e-mail: nastya2002moskalenko@gmail.com

THE ROLE AND MAIN CHARACTERISTICS OF VICTIMS OF CRIMINAL OFFENSES AGAINST LIFE AND HEALTH THAT HAVE A DOMESTIC NATURE

Introduction. Currently, Ukraine is experiencing a significant social and political crisis, which is marked by the increasing criminalization of various spheres of life. This has led to a deterioration in state control over crime, a decrease in the standard of living for many families, and heightened sensitivity to stress factors, all of which contribute to an increase in domestic violence. These trends require further research to develop effective crime prevention measures and criminal justice strategies.

The purpose of the paper is to define the role and characteristic features of victims of domestic crimes against life and health, by examining the main factors contributing to their victimization. This involves studying how individual, social, and environmental factors influence victimization, and how these insights can inform efforts to prevent crime.

Results. This paper explores domestic crimes against life and health as a form of victimization, highlighting the interaction between personal traits of the victim, the social context, and the behavior of offenders. Victimization is not passive; it involves a dynamic process, with victims classified according to their reactions to violence—ranging from passive victims to active or latent victims. The study emphasizes the role of victim behavior and social surroundings in both enabling and preventing domestic violence. It also addresses the importance of understanding the dynamics between victims and perpetrators, noting that specific personal vulnerabilities and behaviors increase the likelihood of victimization. Societal norms and family structures also play significant roles in perpetuating domestic violence, suggesting that effective prevention strategies must encompass not only legal interventions but also broader social and cultural reforms.

Conclusion. The study concludes that victimological prevention should focus not only on criminal justice interventions but also on examining the broader social dynamics that contribute to violence. Recognizing the role of the victim in the process of preventing crimes is crucial for identifying potential victims and preventing further harm. The paper emphasizes the need for a multifaceted approach that considers both individual characteristics and broader societal factors in the fight against domestic violence.

Keywords: victimization, victim, offender, criminological profile, domestic offense

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.11.10>
УДК 339.9:336.76(477)

Ганна Леонідівна **ПЕНЯКОВА**

к.е.н., доцент, старший викладач, Одеський торговельно-економічний фаховий коледж
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-3878-9759>

Микола Миколайович **ЧИКАЛЮК**

магістр, здобувач, Приватний вищий навчальний заклад "Буковинський університет"
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-6015-1534>
e-mail: nikolas4ik@gmail.com

Андрій Романович **КАЛИНОВИЧ**

здобувач, Приватний вищий навчальний заклад "Буковинський університет"
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-4689-0688>

ЕФЕКТИВНІСТЬ МІЖНАРОДНИХ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ У ПІДТРИМЦІ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ

Статтю присвячено аналізу та узагальненню надання міжнародної допомоги, яку Україна отримала з початку повномасштабного вторгнення російської федерації у 2022 р. Вона містить дані про обсяги підтримки від різних країн світу, а також класифікує цю допомогу за типами: військова, гуманітарна та фінансова. Мета статті – дослідити та проаналізувати специфіку фінансової системи України у воєнний період, зокрема відстежити заходи, спрямовані на подолання негативних наслідків війни для забезпечення її стабільної та надійної роботи.

Ключові слова: міжнародне фінансування, інтеграційні процеси, макроекономічна стабільність, інституційні інвестори

ВСТУП

Збройна агресія росії значно послаблює фінансову стабільність України, створюючи виклики для мобілізації ресурсів, ефективного розподілу витрат і забезпечення прозорості бюджету. Для збереження стійкості та подальшого відновлення економіки важливими стають адаптація фінансових стратегій, активна співпраця з міжнародними партнерами та залучення додаткової міжнародної фінансової підтримки. В умовах повномасштабної війни за незалежність України було би вкрай важко втримати позиції та зберегти економічну стабільність без підтримки цивілізованих країн, що надають військову, фінансову та гуманітарну допомогу. Західні інституційні інвестори застосовували напрацьовані інституційні та логістичні мережі, а місцеві реципієнти, які здебільшого представляють український держсектор, були визначені та відомі заздалегідь. Провідна роль міжнародних фінансових донорів вплинула на обсяг, різноманітність і політичний ефект допомоги. Країни, що мали значні фінансові ресурси, практично відразу мобілізували їх для підтримки України у військовому конфлікті.

Однією з основних проблем міжнародної фінансової допомоги Україні є те, що багато міжнародних організацій та країн-донорів вимагають проведення певних реформ та дотримання високих стандартів прозорості. В умовах війни виконання цих вимог є викликом, адже ресурси та увагу уряду переважно зосереджено на воєнних та гуманітарних питаннях. Воєнні дії спричиняють нестабільність на валютному ринку та зростання інфляції, що знижує купівельну спроможність отриманих коштів і ускладнює їх ефективне використання для потреб країни.

Дослідженням міжнародних фінансових інструментів у підтримці економічної інтеграції України займалось багато вітчизняних та закордонних учених. Зокрема, в дослідженні В.А. Панченко проаналізовано детальні обсяги та структуру фінансових потоків, що надаються

глобальними фінансовими установами, як-от Міжнародним валютним фондом, Світовим банком, ЄС, а також двосторонньою допомогою від країн-партнерів за період 2022–2023 рр. [1]. Дослідниця Н. Рудик обґрунтовує потребу враховувати комплекс макрофінансових індикаторів, як-от стабільність (фіскальна та монетарна), безпека (боргова та бюджетна) і ефективність (управління державними видатками та запозиченнями) [2]. У статті закордонних вчених D. McDowell, D. Steinberg, S. Aytac та D. Gueorguiev розглядається проблематика складності оцінювання макрофінансової стабільності фінансової системи, яку здійснюють міжнародні фінансові організації [3]. Основні результати дослідження Т. Мединської, І. Боднарюк та Н. Олійник включають: упорядкування класифікації міжнародної фінансової допомоги; аналіз структури цієї допомоги за країнами та її видами; оцінювання частки міжнародної допомоги відносно ВВП країн-партнерів [4]. Особливості фінансової допомоги від ЄС, основні механізми її надання та наявні проблеми в цій сфері проаналізовано в дослідженні В. Грицуна. Вказано, що фінансова допомога ЄС є важливим чинником підтримки європейської інтеграції України [5]. У статті М. Прохорової та Я. Гуменюк підкреслено, що міжнародна фінансова допомога відіграла вирішальну роль у підтримці України під час війни, сприяючи зміцненню економічної стабільності, реструктуризації фінансового сектору, розвитку інфраструктури та відновленню зруйнованих регіонів. У статті В. Самодай, Ю. Машина та О. Жильнікова подано комплексний аналіз міжнародної допомоги, що надходила Україні від початку повномасштабного вторгнення у 2022 р., з детальними даними про обсяги фінансування від різних країн. З огляду на значні виклики, які стоять перед Україною, важливими залишаються подальші дослідження й аналіз наукових публікацій у цій сфері. Вони необхідні для кращого розуміння механізмів надання міжнародної допомоги та ефективного управління цими ресурсами для підтримки економічної інтеграції України.

МЕТА статті – дослідження ефективності міжнародних фінансових інструментів у підтримці економічної інтеграції України та аналіз заходів із забезпечення стійкості фінансової системи в умовах війни.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

В якості матеріалів дослідження стали відкриті публікації сучасних вітчизняних та закордонних учених, які присвячено проблематиці застосування міжнародних фінансових інструментів для підтримки економіки України. У дослідженні застосовано такі методи, як: метод аналізу, синтезу, метод опису та порівняння для формування теоретичних узагальнень і висновків.

РЕЗУЛЬТАТИ

Від початку повномасштабного вторгнення міжнародні організації значно збільшили свою фінансову підтримку Україні, мобілізувавши макрофінансову допомогу, грантову бюджетну підтримку, термінову допомогу, прями небюджетні асигнування у відповідь на кризу та гуманітарну допомогу для сприяння загальноекономічної, соціальної та фінансової стабільності України. Макрофінансова допомога Україні забезпечила стабільне фінансування ключових соціальних та гуманітарних витрат державного бюджету, сприяла безперебійній роботі органів державного управління на початку повномасштабної війни та допомогла їм адаптуватися до потреб воєнного часу. Актуальна внутрішня ситуація в Україні внаслідок воєнних дій, зруйнований промисловий потенціал та соціальні об'єкти, значна кількість евакуйованих осіб – усе це потребує залучення додаткових фінансових інструментів економічної інтеграції для України. Повномасштабне вторгнення росії в Україну згуртувало світову спільноту в питаннях забезпечення міжнародної безпеки та стримування подальшого поширення російської агресії. Основні цілі міжнародної фінансової допомоги під час війни подано на рис. 1.

Як видно з рис. 1, підтримка макроекономічної стабільності є головним пріоритетом економічної політики під час війни. Це дає змогу знизити негативний вплив зростання цін, пом'якшити інфляційні процеси та обмежити збільшення рівня безробіття й бідності. Міжнародну допомогу спрямовано на підтримку бізнесу, зміцнення національної валюти і захист громадян України.

З початку війни десятки тисяч українців стали внутрішньо переміщеними особами, втратили житло, роботу і засоби до існування. У відповідь на цю кризу міжнародні спільноти, неурядові організації та національні й місцеві органи влади започаткували програми фінансової допомоги. Іноземна підтримка, що надається Україні, поділяється на три основні категорії: військова, гуманітарна та фінансова допомога. У табл. 1 наведено короткий опис та приклади цієї міжнародної допомоги.

Отже, на основі даних з табл. 1 можна зробити висновки, що ефективність міжнародних фінансових інструментів у підтримці економічної інтеграції для України полягає в їх здатності сприяти розвитку ключових секторів економіки, залучати інвестиції та зміцнювати фінансову стабільність. Такі інструменти, як кредити, гранти та технічна допомога, можуть допомогти Україні адаптуватися до європейських стандартів, сприяти структурним реформам і покращувати бізнес-середовище.

Також вони підтримують розвиток інфраструктури та соціальних програм, що є критично важливим для забезпечення стійкого економічного зростання та інтеграції в європейські економічні простори.

На рис. 2 подано список основних країн-партнерів, які надали найбільшу фінансову, гуманітарну та військову двосторонню допомогу Україні. Двостороння допомога – це передача коштів або ресурсів безпосередньо від офіційного державного органу країни-донора до країни-отримувача.

Отже, найбільшими постачальниками військової допомоги Україні з 2022 р. були США, Німеччина та Велика Британія. У грошовому вираженні двостороння військова допомога США країні досягла приблизно 51,6 млрд євро станом на 30 червня 2024 р. А найбільшим фінансовим донором став ЄС, надавши допомогу в розмірі 37,04 млрд євро. Україна є пріоритетним партнером ЄС, який підтримує Україну в її прагненнях до стабільного, успішного та демократичного майбутнього для її громадян. ЄС також залишається прихильником незалежності, територіальної цілісності та суверенітету України. Після початку повномасштабного вторгнення ЄС активно продовжує надавати допомогу Україні. На рис. 3 наведено статистичні показники виділеної фінансової та економічної допомоги від ЄС Україні протягом 2022–2024 рр.

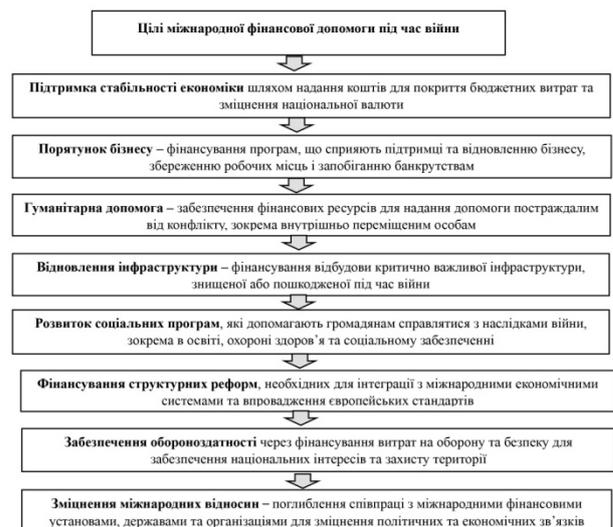

Рис. 1. Основні цілі міжнародної фінансової допомоги Україні (власна розробка автора)

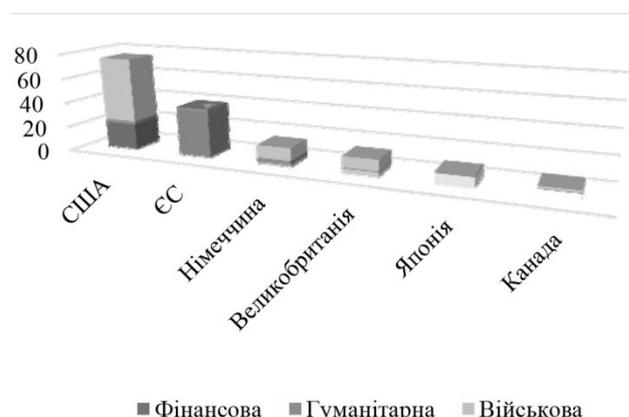

Рис. 2. Загальний обсяг двосторонньої допомоги, наданої Україні в період з 24 січня 2022 р. до 30 червня 2024 р. в млрд євро (складено авторами за [10])

Таблиця 1 – Види допомоги Україні від іноземних країн-партнерів (складено авторами за [8, 9])

Вид допомоги	Коротка характеристика	Приклад
Фінансова допомога	Призначена для розвитку економіки держави і надається розвиненими країнами та світовими фінансово-кредитними організаціями на умовах кредиторів і за виконання певних економічних умов. Ця допомога зараховується на рахунки Державної казначейської служби України та розподіляється залежно від потреб або цільового використання. Макрофінансова підтримка містить гранти (безповоротну допомогу) та кредити (які надаються на пільгових умовах з поверненням). Приблизно 40% з цих коштів становлять гранти, тоді як кредити та кредитні гарантії займають 60%	МВФ, Світовий банк, Європейський банк
Військова допомога	Це міждержавна підтримка, що надається для задоволення військових потреб. Вона може включати фінансові потоки, допомогу в навчанні армії, а також постачання військового обладнання. Країни-партнери, що постачають Україні озброєння та військово спорядження, враховують військову підтримку у грошовому еквіваленті. Найбільшою країною, яка нині надає військову допомогу, є США	Країни-партнери: США, країни ЄС, Албанія, Туреччина, Велика Британія
Гуманітарна допомога	Різноманітна підтримка, що включає надання життєво важливих ресурсів і послуг, спрямованих на подолання наслідків війни для цивільного населення України. Вона охоплює продовольчу та медичну допомогу, забезпечення тимчасовим житлом, психологічну підтримку та відновлення базових інфраструктур.	Європейський механізм цивільного захисту (EUCPM), Агентство ООН у справах біженців, Міжнародний комітет Червоного Хреста (ICRC), Всесвітня організація здоров'я (WHO) тощо

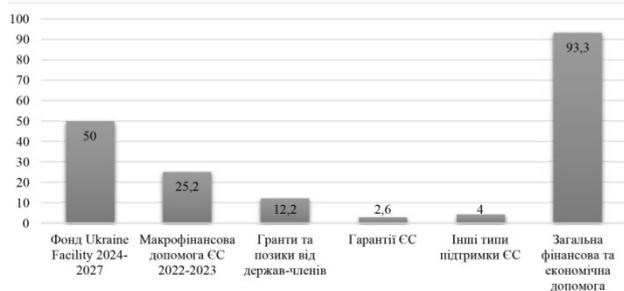

Рис. 3. Загальні видатки на фінансову та економічну допомогу Україні з боку ЄС та його держав-членів з 2022 р. до серпня 2024 р. (млрд євро) (складено авторами за [11])

Отже, станом на серпень 2024 р. ЄС та його держави-члени надали Україні 93,3 млрд євро фінансової та економічної підтримки. Примітно, що більше половини цієї суми надходить із фонду Ukraine Facility 2024–2027, програми фінансової допомоги, яка виділяє 50 млрд євро на реформи, відновлення та модернізацію в Україні. Слід підкреслити, що зміцнення спроможності України в перемозі у воєнному конфлікті, відновленні миру та відбудові економіки є важливим суспільним благом для західних країн. Покращення стратегічних підходів ЄС у політиці стосовно України є важливим доповненням європейської підтримки. Залучення українських представників до актуальних і майбутніх європейських програм може допомогти розширити ресурсний потенціал для економічної допомоги Україні та підвищити адресність розподілу коштів.

Оцінювання міжнародної фінансової допомоги в абсолютних цифрах, що подано вище, є важливим. Однак не менш значущим є порівняння цієї допомоги у відносних показниках, зокрема стосовно основного економічного показника – валового внутрішнього продукту (ВВП). На рис. 4 двосторонню допомогу Україні показано як частку ВВП країн-донорів, які надали найбільшу допомогу.

Отже, можна побачити (рис. 4), що Данія пожерт-

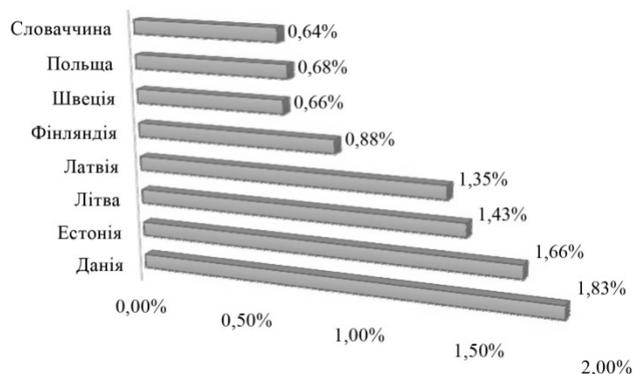

Рис. 4. Двостороння допомога Україні як частка валового внутрішнього продукту (ВВП) країн-донорів у період із 24 січня 2022 р. до 30 червня 2024 р. (сформовано авторами за [12])

увала найзначнішу частину свого ВВП 2021 р. на допомогу Україні в період з 24.01.2022 р. до 30.06.2024 р. – 1,83% ВВП у вигляді двосторонньої допомоги. За нею йде Естонія з 1,66% ВВП. Крім країн Північної Європи і Балтії, Польща пожертвувала найбільшу частку ВВП.

Воєнні дії призвели до значних змін, а також створили ризики тимчасової втрати контролю над окремими територіями, що вимагає узгодження бюджетної політики між різними рівнями влади. В період адаптації центральної влади до умов воєнного стану життєдіяльність країни значно підтримувалася завдяки самоорганізації громад. Вони взяли на себе завдання в гуманітарній сфері, допомагали біженцям з перших днів війни та забезпечували спротив у складі територіальної оборони. Проте громади діяли переважно за рахунок власних обмежених ресурсів. Їх перевагою є глибоке розуміння потреб і наявних ресурсів на місцях, але для підвищення стійкості країни потрібна координація їхніх дій. Таку координацію мають забезпечувати центральні органи виконавчої влади, однак наразі в цьому процесі є проб-

леми. Якісна самоорганізація громад повинна перерости в загальнонаціональну єдність, а їх стійкість – стати основою стійкості всієї держави. Децентралізація бюджетів може мати значний соціальний вплив на переселенців, допомагаючи громадам краще підтримувати ці родини [13]. Однією з позитивних сторін бюджетної децентралізації є зниження рівня корупції та усунення можли-

вості централізованого розподілу фінансів. У ситуації гострої нестачі коштів через зруйновану війною інфраструктуру цей аргумент набуває особливої ваги. У табл. 2 подано систематизований огляд актуальних проблем бюджетної децентралізації (БД) та шляхи їх розв'язання в економіці України.

Таблиця 2 – Шляхи подолання актуальних проблем БД в економіці України (складено автором за [14;15])

№ з/п	Проблема	Шляхи розв'язання
1	Необхідність громад у методичній підтримці з боку центральних органів виконавчої влади	Забезпечити прозорість допомоги можна, укомплектувавши офіційні сайти профільних міністерств надійними засобами кіберзахисту. Також необхідно організувати мережеву комунікацію для надання спеціалізованої підтримки, зокрема для визначення потреб громад у таких сферах, як продовольство, комунальні послуги, соціальна та побутова підтримка, транспортна логістика, охорона порядку, а також для впровадження ефективних управлінських рішень
2	Побудова адекватних диференційованих рекомендацій для громад, політики фінансової допомоги, а в перспективі – повосенної відбудови	На базі профільних міністерств провести класифікацію громад, виділяючи різні категорії: громади з низьким рівнем ризику, але з великою кількістю внутрішньо переміщених осіб; громади з підвищеними потенційними ризиками; громади, розташовані в зонах, близьких до бойових дій, тощо
3	Брак системних управлінських підходів до забезпечення стійкості життєдіяльності громад залежно від рівня та типології ризиків	Залучити профільних фахівців до робочих органів центрального рівня для координації гуманітарної допомоги та забезпечення стійкості економічних секторів. На рівні міністерств та обласних адміністрацій впровадити системні управлінські підходи для забезпечення життєдіяльності громад залежно від рівня і типу ризиків. Надавати фінансову підтримку громадам, в яких через переселенців суттєво зросло населення

Дані з табл. 2 дають змогу дійти висновку, що відновлення економіки має бути максимально адаптованим до нових геополітичних та культурних умов. Завдяки безпрецедентній фінансовій підтримці міжнародних партнерів наповнення позабюджетних фондів для української економіки виглядає цілком реальним. Кроки до лібералізації та бюджетної децентралізації демонструють, що є чіткий зв'язок між рівнем економічної свободи та темпами економічного зростання. Уже зараз слід розробляти стратегію повосенного розвитку України, яку буде орієнтовано на максимальну дерегуляцію та демонополізацію економіки. В умовах воєнних руйнувань великих складів палива, продовольства та логістичних вузлів виникає необхідність переходу до «москітної економіки» – моделі, яка, подібно до військової «москітної стратегії», передбачає акцент на використанні невеликих, гнучких й інноваційних ресурсів для досягнення ключових цілей. Україна нині має нагальну потребу у фінансуванні не лише для покриття поточних витрат, але й для відбудови після війни, адже власних ресурсів для цього явно недостатньо. Відновлення зруйнованих міст і сіл, промислових підприємств і логістичної інфраструктури потребує сотні млрд доларів.

Ефективність міжнародних фінансових інструментів у підтримці економічної інтеграції України можна оцінювати за кількома ключовими критеріями, основні з яких наведено на рис. 5.

Отже, міжнародні фінансові інструменти є важливим фактором для підтримки економічної інтеграції України, сприяючи торгівлі, залученню інвестицій та фінансуванню стратегічних проєктів. Завдяки співпраці з міжнародними фінансовими інститутами Україна зможе отримати доступ до глобальних ринків капіталу, а це допоможе інтеграції в глобальну економічну систему та забезпечуватиме стабільні джерела фінансування для подальшого розвитку держави.

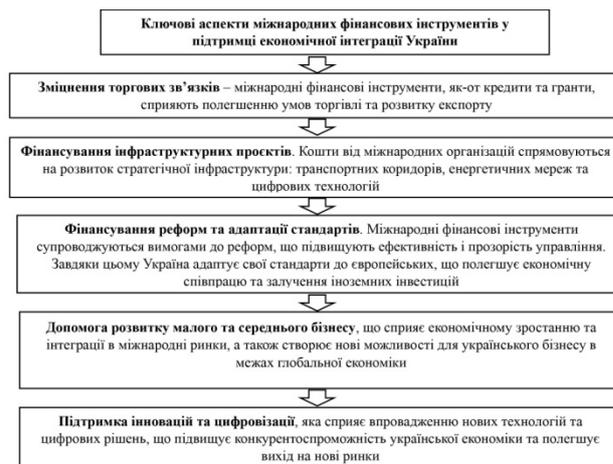

Рис. 5. Ключові аспекти міжнародних фінансових інструментів у підтримці економічної інтеграції України (розроблено авторами на основі [16; 17])

ВИСНОВКИ

У ході проведеного дослідження встановлено, що багато країн з огляду на свої можливості фінансово підтримують Україну, а також надають фінансову, військову та гуманітарну допомогу. Важливо зазначити, що значні кошти надійшли у вигляді грантів, які не потрібно повертати, що значно полегшить післявоєнні борги України.

У майбутньому міжнародні країни-партнери зможуть підтримати Україну в процесі повного економічного відновлення, застосовуючи різноманітні інструменти, серед яких: надання макрофінансової допомоги для забезпечення економічної стабільності, технічна допомога для приведення законодавства відповідно до європейських стандартів, а також застосування спеціальних фінансових інструментів та міжнародних фінансових організацій для сприяння галузевій трансформації, сумісній з ЄС.

Крім того, важливими є механізми страхування військових ризиків для відновлення зруйнованих активів та залучення нових інвестицій. Підтримка інституційних реформ для інтеграції України до інституцій ЄС також має велике значення, поряд із реалізацією спільних партнерських проєктів. Будь-яка допомога, надана Україні, має особливе значення, адже слугує підґрунтям для просування України в захисті своїх прав і кордонів.

Пріоритети використання міжнародної фінансової

допомоги для відновлення економічної інтеграції України мають орієнтуватися як на нагальні потреби, так і на довгострокові цілі. Найбільш нагальним завданням є подолання гуманітарної кризи, спричиненої війною, та швидке відновлення інфраструктури. Також важливою є підтримка малих і середніх підприємств, оскільки вони становлять основну частину економічної стабільності та розвитку країни.

Список використаних джерел

1. Панченко В.А. Роль міжнародної фінансової допомоги у відбудові економіки України в умовах війни. *Економіка, управління та адміністрування*. 2024. Вип. 2 (108). URL: [https://doi.org/10.26642/ema-2024-2\(108\)-139-143](https://doi.org/10.26642/ema-2024-2(108)-139-143)
2. Рудик Н.В. Оцінка макрофінансової стабільності в Україні: ключові індикатори для міжнародних фінансових організацій. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 66. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-66-14>
3. McDowell D., Steinberg D., Aytac S. E., Gueorguiev D. Developing-Country Representation and Public Attitudes toward International Organizations: The Case of IMF Governance Reform. *International Studies Quarterly*. 2024. Vol. 68. Issue 3. URL: <https://doi.org/10.1093/isq/sqae100>
4. Мединська Т.В., Боднарчук І.Л., Олійник Н.Р. Міжнародна допомога як основа повоєнного відновлення економіки України. *Herald of Lviv University of Trade and Economics. Economic Sciences*. 2023. Вип. 73. С. 93-102. URL: <http://dx.doi.org/10.32782/2522-1205-2023-73-14>
5. Гришун В.В. Міжнародна фінансова допомога ЄС. *Економічний вісник. Серія: Фінанси, облік, оподаткування*. 2021. Вип. 8. С. 52-61. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ehsfat_2021_8_8
6. Прохорова М.Е., Гуменюк Я.М. Міжнародна фінансова допомога Україні. *Наукові перспективи*. 2023. № 11(43). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/7693/7738>
7. Самодай В., Машина Ю., Жильніков О. Особливості фінансування та грантової діяльності в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 59. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-6>
8. Щипанський П.В., Леонтович С.П., Сотник В.В. Міжнародна допомога партнерів як одна з економічних складових перемоги. *Наука і оборона*. 2022. Вип. 2. С. 27-31. URL: <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2022-19-2-27-31>
9. Литвинчук О., Шевчук А., Войтюк О. Міжнародна допомога Україні як вид співробітництва з міжнародними організаціями. *Геополітика України: історія та сучасність*. 2024. Вип. 1(32). URL: [https://doi.org/10.24144/2078-1431.2024.1\(32\).239-252](https://doi.org/10.24144/2078-1431.2024.1(32).239-252)
10. Statista. Total bilateral aid allocations to Ukraine between January 24, 2022 and June 30, 2024, by donor and type. URL: <https://www.statista.com/statistics/1303432/total-bilateral-aid-to-ukraine/>
11. Statista. Total expenditure on financial and economic assistance to Ukraine from the EU and its Member States from 2022 to August 2024. URL: <https://www.statista.com/statistics/1500440/eu-financial-aid-to-ukraine/>
12. Statista. Bilateral aid allocations to Ukraine as a share of 2021 donor country gross domestic product (GDP) between January 24, 2022 and June 30, 2024, by country. URL: <https://www.statista.com/statistics/1303450/bilateral-aid-to-ukraine-in-a-percent-of-donor-gdp/>
13. Дика О.С., Ковпака А.А. Ідентифікація джерел формування Державного бюджету України та напрямів використання фінансових ресурсів в умовах російсько-української війни. *Економіка, управління та адміністрування*. 2024. Вип. 2(108). С. 3-9. URL: [https://doi.org/10.26642/ema-2024-2\(108\)-3-9](https://doi.org/10.26642/ema-2024-2(108)-3-9)
14. Ватаманюк-Зелінська У.З., Бундз Н.Б. Аналітична оцінка обсягів міжнародної фінансової допомоги для України у воєнний період. *Економіка. Фінанси. Право*. 2023. Вип. 5. С. 52-57. URL: <http://doi.org/10.37634/efp.2023.5.11>
15. Маршук Л.М., Бурлака М.О. Фінансова система України в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 44. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-26>
16. Мороз Н.В., Косик В.М. Фінансова допомога Україні від міжнародних партнерів у період війни. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2022. Вип. 5. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-5-08-01>
17. Латковський П.П. Фінансова політика в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. Вип. 1. С. 223-227. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.01.42>

References

1. Panchenko V.A. The role of international financial aid in rebuilding the economy of Ukraine in wartime conditions. *Economy, Management and Administration*. 2024. Вип. 2 (108). URL: [https://doi.org/10.26642/ema-2024-2\(108\)-139-143](https://doi.org/10.26642/ema-2024-2(108)-139-143) (in Ukrainian).
2. Rudyk N.V. Assessment of macro-financial stability in Ukraine: key indicators for international financial organizations. *Economy and Society*. 2024. Вип. 66. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-66-14> (in Ukrainian).
3. McDowell D., Steinberg D., Aytac S. E., Gueorguiev D. Developing-Country Representation and Public Attitudes toward International Organizations: The Case of IMF Governance Reform. *International Studies Quarterly*. 2024. Vol. 68. Issue 3. URL: <https://doi.org/10.1093/isq/sqae100>
4. Medynska T.V., Bodnariuk I.L., Oliynyk N.R. International aid as the basis of the post-war economic recovery of Ukraine. *Herald of Lviv University of Trade and Economics. Economic Sciences*. 2023. Вип. 73. pp. 93-102. URL: <https://doi.org/10.32782/2522-1205-2023-73-14> (in Ukrainian).
5. Hrytsun V.V. International financial assistance of the EU. *Economic Herald. Series: Finance, Accounting, Taxation*. 2021. Issue 8. pp. 52-61. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ehsfat_2021_8_8 (in Ukrainian).
6. Prokhorova M.E., Humeniuk Ya.M. International financial assistance to Ukraine. *Scientific Perspectives*. 2023. № 11(43). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/7693/7738> (in Ukrainian).
7. Samodai V., Mashyna Yu., Zhylnikov O. Peculiarities of financing and grant activities under martial law. *Economy and Society*. 2024. Issue 59. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-6> (in Ukrainian).
8. Shchypanskyi P.V., Leontovych S.P., Sotnyk V.V. International assistance from partners as one of the economic components of

victory. *Science and Defense*. 2022. Issue 2. pp. 27-31. URL: <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2022-19-2-27-31> (in Ukrainian).

9. Lytvynchuk O., Shevchuk A., Voitiuk O. International aid to Ukraine in war conditions as a type of cooperation with international organizations. *Geopolitics of Ukraine: History and Modernity*. 2024. Issue 1(32). URL: [https://doi.org/10.24144/2078-1431.2024.1\(32\).239-252](https://doi.org/10.24144/2078-1431.2024.1(32).239-252) (in Ukrainian).

10. Statista. Total bilateral aid allocations to Ukraine between January 24, 2022 and June 30, 2024, by donor and type. URL: <https://www.statista.com/statistics/1303432/total-bilateral-aid-to-ukraine/>

11. Statista. Total expenditure on financial and economic assistance to Ukraine from the EU and its Member States from 2022 to August 2024. URL: <https://www.statista.com/statistics/1500440/eu-financial-aid-to-ukraine/>

12. Statista. Bilateral aid allocations to Ukraine as a share of 2021 donor country gross domestic product (GDP) between January 24, 2022 and June 30, 2024, by country. URL: <https://www.statista.com/statistics/1303450/bilateral-aid-to-ukraine-in-a-percent-of-donor-gdp/>

13. Dyka O.S., Kovpaka A.A. Identification of the sources of formation of the State Budget of Ukraine and directions of use of financial resources in the conditions of the Russian-Ukrainian war. *Economy, Management and Administration*. 2024. Issue 2(108). pp. 3–9. URL: [https://doi.org/10.26642/ema-2024-2\(108\)-3-9](https://doi.org/10.26642/ema-2024-2(108)-3-9) (in Ukrainian).

14. Vatamaniuk-Zelinska U.Z., Bundz N.B. Analytical assessment of the volume of international financial aid for Ukraine during the war period. *Economics. Finances. Law*. 2023. Issue 5. pp. 52-57. URL: <http://dx.doi.org/10.37634/efp.2023.5.11> (in Ukrainian).

15. Marshuk L.M., Burlaka M.O. Financial system of Ukraine in the conditions of war. *Economy and Society*. 2022. Issue 44. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-26> (in Ukrainian).

16. Moroz N.V., Kosyk V.M. Financial aid to Ukraine from international partners during the war. *Problems of Modern Transformations. Series: Economics and Management*. 2022. Issue 5. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-5-08-01> (in Ukrainian).

17. Latkovskiy P.P. Financial policy under martial law. *Analytical and Comparative Jurisprudence*. 2022. Issue 1. pp. 223-227. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.01.42> (in Ukrainian).

Hanna PENIAKOVA

PhD in Economics, Associate Professor, Senior Lecturer, Odesa Trade and Economic Vocational College

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-3878-9759>

Mykola CHYKALIUK

master, applicant, Private Higher Educational Institution "Bukovyn University"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-6015-1534>

e-mail: nikolas4ik@gmail.com

Andrii KALYNOVYCH

applicant, Private Higher Educational Institution "Bukovyn University"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-4689-0688>

EFFECTIVENESS OF INTERNATIONAL FINANCIAL INSTRUMENTS IN SUPPORTING ECONOMIC INTEGRATION FOR UKRAINE

Introduction. Financing from international financial organizations has always been a key element of the Ukrainian economy. In the context of Russia's full-scale armed aggression against Ukraine, international support has become even more important, becoming critical to the country's stability and development. Every day Ukraine not only defends itself against the aggressor, but also faces numerous challenges that affect its economic development. The development of enterprises and business is of great importance for the country, as taxes from their activities are the main source of budget revenues, which, in turn, strengthens the state's defense.

The purpose of the paper is to study and analyze the specifics of Ukraine's financial system during the wartime period, in particular, to track the measures aimed at overcoming the negative consequences of the war to ensure its stable and reliable operation.

Results. The main results of the study are: a study of international financial instruments in support of Ukraine's economic integration, identification of the main goals of international financial assistance during the war, analysis of the types of international support, and identification of the largest countries providing military, humanitarian, and financial assistance. The paper provides a comparative analysis of the volume and structure of international assistance, as well as the ratio of the level of assistance to the gross domestic product (GDP) of partner countries that provide financial assistance to Ukraine. The author analyzes the key decisions and tools that helped the Ukrainian financial system withstand the challenges of the war. Among them are active attraction of international financial assistance, as well as effective management of budget expenditures and public debt. These measures became the basis for maintaining economic stability and meeting the country's needs during the war.

Conclusion. The findings emphasize the need to increase state budget financing in an unstable environment. Building an efficient financial system is an important condition for the stable operation of Ukraine's economy. Such a system must be reliable in order to gain the trust of both citizens and businesses, as this is the key to the country's sustainable economic development.

Keywords: international financing, integration processes, macroeconomic stability, institutional investors

Наталія Ярославівна ПЕТРИШИН

к.е.н., доцент, Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4642-1778>e-mail: natalya.petryshyn@gmail.com**Олександр Юрійович ГРИГОР'ЄВ**

старший викладач, Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1374-4450>e-mail: Gri1970@ukr.net**Наталія Олександрівна ТУРИЧ**

студентка, Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-1748-8626>e-mail: nataliia.turych.me.2021@lpnu.ua**ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНОЇ ЛОГІСТИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ**

У статті проаналізовано логістичні зв'язки та можливості застосування транспорту різного виду для здійснення експорту та імпорту вантажів на зовнішні ринки в умовах воєнного стану; наведено статистичні дані із застосування певних видів транспорту в міжнародній логістиці; розглянуто основні зміни міжнародної логістики, зокрема в Україні; охарактеризовано ключові чинники нормалізації торговельної логістики України у 2024 р.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, міжнародна логістика, перевезення, експортно-імпортний потенціал

ВСТУП

Міжнародна логістика відіграє ключову роль у сучасній світовій економіці, сприяючи глобалізації та торгівлі. Вона охоплює широкий спектр діяльності, пов'язаної з переміщенням вантажів через кордон, та забезпечує розвиток міжнародних торгових відносин. З початку повномасштабного вторгнення в Україну логістика зазнала значних змін, почала перебудовуватись та адаптуватись до сучасних реалій. Цих змін зазнали як перевезення в Україні, так і в усьому світі.

Дослідження впливу повномасштабного вторгнення в Україну на міжнародну логістику займались також вітчизняні та зарубіжні науковці, зокрема, Н.Т. Гринів і А.А. Равліковська проаналізували як відбувалась перебудова логістики в умовах воєнного стану в Україні [1]. Дослідження ринку вантажних перевезень в Україні здійснили К.В. Гнедінка та П.В. Нагорний, проаналізувавши його сучасний стан, описавши виклики воєнного часу та перспективи його розвитку [2]. А.В. Матвеева досліджувала особливості міжнародних перевезень у умовах війни [3].

Проте, попри всі дослідження, це питання є досі актуальним, адже з кожним днем війни виникають нові проблеми, які провокують нові зміни в міжнародній логістиці. Тому в сучасних умовах воєнного стану проблеми міжнародних перевезень необхідно ще глибше та детальніше досліджувати.

МЕТА статті полягає у виявленні змін у міжнародній логістиці, які виникли через повномасштабне вторгнення в Україну, а також виділення основних чинників нормалізації торговельної логістики України в період війни.

Дослідження дасть змогу сформуванню теоретичну основу для розуміння процесів адаптації логістичних систем до екстремальних умов та розробити нові моделі логістичного менеджменту в умовах нестабільності.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Застосовано методику дослідження: структурний аналіз, графічне моделювання, узагальнення, групування.

РЕЗУЛЬТАТИ

24 лютого 2022 р. розпочалося повномасштабне вторгнення в Україну, що спричинило значні зміни в бізнесі і, зокрема, в міжнародній логістиці.

В перші дні повномасштабного вторгнення майже всі перевезення зупинились. Від перших годин війни: українське небо заблоковано для літаків, закрито порти, а згодом і державні кордони. Різко зросли ціни на паливо. Все це змусило Україну та весь світ змінити форми діяльності транспортних та логістичних компаній.

У 2021 р. частку видів транспорту в загальному обсязі перевезених вантажів розподілено так: залізниця – 51 %, автомобільний – 32 %, водний – 1 %, трубопровідний – 16 %, авіаційний – 0,10 % (рис. 1) [4].

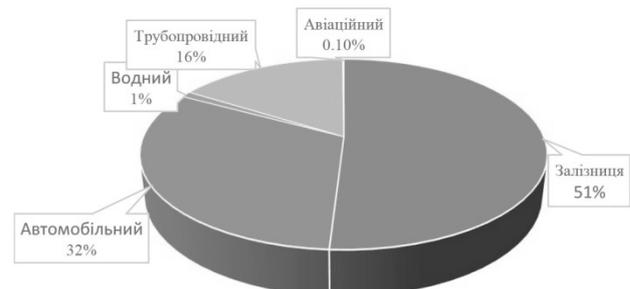

Рис. 1. Частка видів транспорту в загальному обсязі перевезених вантажів у 2021 р. (сформовано авторами на основі джерела [4])

Нині з п'яти основних видів транспорту, які забезпечували всі перевезення держави, залишилося лише три види транспорту, які можуть здійснювати логістичні перевезення, а саме залізничний, трубопровідний та авто-транспортний.

Частку видів транспорту в загальному обсязі перевезених вантажів наведено на рис. 2.

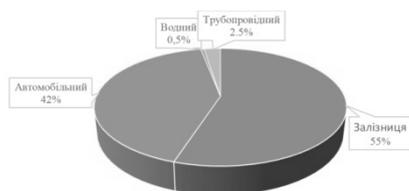

Рис. 2. Частка видів транспорту в загальному обсязі перевезених вантажів в період війни

Українські перевізники, які продовжили роботу під час війни, швидко переорієнтувалися на доставку найнеобхіднішого – гуманітарних вантажів [5].

Перше, з чим зустрілися автомобільні перевізники, – це різкий ріст цін на паливо. Перевезення з кожним днем ставали дорожчі. Вартість відправки вантажівки, яка раніше становила 10 тис. грн, вартувала 50 тис. грн. Другою проблемою постала недосяжність. З'являлось все більше населених пунктів, куди доставляти товар було неможливо.

А ще українські перевізники зустрілися з необхідністю організації співпраці з іноземними контрагентами. Це стосується і роботи митних та інших контролюючих органів, часу роботи терміналів та якості обслуговування. Українські вантажовідправники звикли бути на зв'язку та отримувати інформацію цілодобово, тож вони швидко відчували велику різницю, почавши співпрацювати з логістичними компаніями Румунії, Польщі та Туреччини, які чітко розмежовують час для відпочинку та роботи.

Ще однією з проблем, з якою згодом зустрілися автомобільні перевізники стали блокади на кордоні. Влітку 2022 р. ситуація на кордоні була критичною, особливою на пункті пропуску «Ягодин». Черга з вантажівок сягнула майже 60 км. Тисячі водіїв стояли в чергах по два-три тижні. Ця ситуація завдала великих збитків, адже товар, який в цей час був у вантажівках, псувався. Але згодом ситуація стабілізувалась. Та вже восени 2023 р. автомобільні перевезення зазнали нових блокад. У 2024 р. ситуація покращилась. На сьогодні польсько-український кордон відкритий для українських перевізників.

Ініціаторами страйків 2023 р. були поляки. Вони блокували кордони та не пропускали українські вантажівки, які транспортували зернові культури. Все це аргументують тим, що українські вантажі не відповідають екологічним європейським стандартам, зокрема, стандарту Євро-5. Через протести польських фермерів українські підприємці втрачали 300-400 млн. євро на місяць.

Серед всіх цих проблем, можна виділити одну вагому перевагу, яку досить довго чекали українські автотранспортники. Підписано угоду між ЄС та Україною, на основі якої введено «транспортний безвіз». Тобто скасовано адміністративні бар'єри у вигляді дозволів на автомобільні перевезення, які раніше стримували вільний ринок. І саме цей крок допоміг налагодити експорт аграрної продукції.

З початку повномасштабного вторгнення агресора в Україну залізничний транспорт є основним. За його допомогою перевозиться багато продукції, бойових споряджень, гуманітарної допомоги. Проте, попри максимальне навантаження на вантажоперевезення залізницею, їх обсяги все одно скоротились у 2022 р. на 65,3%.

Всі вантажопотоки перенаправлено тоді переважно

через західні міжнародні залізничні переходи України у країни ЄС. Основними проблемами залізничних перевезень є нестача залізничних переходів та невідповідність українських рейок європейським стандартам, що обмежує обсяги експорту та імпорту. Тобто через технічні бар'єри, через те що українські колії не збігаються з європейськими (а саме українські колії становлять 1520 мм шириною, а європейські – 1435 мм), товар потрібно перевантажувати, а це займає багато часу та ресурсів.

Стосовно суднопереvezень, то до початку війни вони були головним способом транспортування великогабаритних вантажів в українській логістиці. Більше 70% експорту припадало на морські перевезення. Вони були до війни основним способом експорту продукції агропромислового комплексу, який у 2021 р. приніс \$27,9 млрд. Крім того, це був основний шлях експорту й для металургії (\$16 млрд), хімічної промисловості (\$2,7 млрд), мінеральних добрив (\$8,42 млрд) та іншої продукції. Тому, як висновок, блокада українських портів через війну завдала значного удару по економіці України. Також морські перевезення забезпечували співпрацю з країнами Азії, адже море – це єдиний легший та економічніший спосіб експорту та імпорту продукції до прикладу з таким вагомим партнером, як Китай. Єдиною операцією-поставкою за весь період війни було вивезення українського зерна судном з Одеського порту.

Якщо ж брати загальні суднопереvezення, то лише порти Дунайського регіону продовжили працювати, не зважаючи на повномасштабне вторгнення. До того ж вони в перший рік військових дій змогли збільшити переробку вантажів втричі (було 5,5 млн т., а стало 16,5 млн т.). Хоча у мирний час на них припадало лише десь 5% експорту. У 2023 р. переправа вантажів Дунайським регіоном збільшилась майже вдвічі порівняно з 2022 р., і сягнула рекордного значення в 29 млн т. вантажів. Цей показник більший у майже 6 разів стосовно показників довоєнного періоду. А також за 2023 р. відкрито 20 нових пунктів перевалки вантажів та плануються інвестиції у ще 15 таких пунктів у портах Ізмаїлу та Рені [11].

Уже в 2024 р. обсяги перевалки Дунайським регіоном знизився. За перше півріччя експортовано лише 11,76 млн т. агропродукції [12].

Зміни обсягів переробки вантажів Дунайського регіону відображено на рис. 3.

Дунайські порти хоч і є перспективними, але не зможуть повноцінно замінити пропускну спроможність, що йшла крізь морські порти. Все тому, що фізично вони можуть обробляти значно менше вантажу, ніж морські порти – до 250 млн т. та у порти на Дунаю можуть заходити невеликі судна та баржі, тобто партії будуть маленькі. Проте у перспективі планується збільшення ефектив-

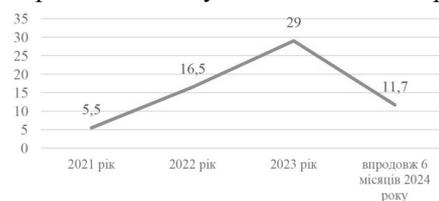

Рис. 3. Зміна обсягів переробки вантажів Дунайського регіону з початком повномасштабного вторгнення, млн т. (сформовано авторами на основі джерел [4, 11, 12])

ності дунайських портів, побудувавши більше складів, причалів та обладнання для перевантаження.

Що стосується авіаперевезень, то ситуація аналогічна до ситуації з судноперебезеннями. Зараз цивільні та комерційні авіаційні перевезення в Україні та за її межами тимчасово зупинено.

Єдиним можливим варіантом швидкої доставки вантажів до США або до інших далеких країн різних континентів, стало мультимодальне перевезення із застосуванням автомобільного транспорту з аеропортів Європи.

Вантажі, які транспортуються авіасполученням, прибувають у країни Європи та чекають на складах тирчасового зберігання. Після перетину державного кордону та процедури розмитнення, ці товари завантажують на автомобільний транспорт і доставляють кінцевому отримувачу. За таким самим ланцюжком працює і експорт з України: товари прибувають на тимчасовий склад в аеропорту і перебувають там до повного формування рейсу.

Зазвичай літаком перевозяться невеликі партії товарів, термінові та цінні вантажі. Тому найпоширенішою практикою в таких перевезеннях є застосування збірної доставки. Однією з найбільших втрат в авіаперевезеннях України стало знищення найбільшого та найпотужнішого літака світу «Мрія».

Крім змін у структурі вантажоперевезень, відбулись також зміни у створенні ланцюга перевезень. Найбільший складський хаб України був у Київській області. Він складав 70-80% усієї професійної складської площі. Проте з початком війни кампанії змушено перевезли свої складські залишки та товари на захід України. Шукали складські приміщення переважно у Львівській, Тернопільській, Івано-Франківській та Закарпатській областях, де такого обсягу складських площ не було.

Аналізуючи ситуацію, яка нині спостерігається в Україні, можна стверджувати, що ситуація є доволі складною і в імпортих, і в експортних операціях.

На рис. 4 наведено зміни обсягів зовнішньої торгівлі України.

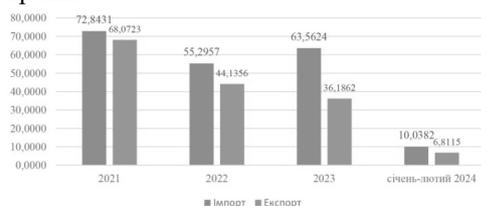

Рис. 4. Зміна обсягів зовнішньої торгівлі товарами загалом в Україні, млрд дол. США (сформовано авторами на основі джерела [10])

Нормалізувати торговельну логістику змогли такі фактори:

1. Підписання угоди про «Зернову ініціативу» між ООН та Туреччиною. Саме ця угода дала змогу у складний для України час відновити експорт українського зерна через Чорне море, який заблоковано через військові дії. Як наслідок, стабілізовано українську економіку, знижено ризик продовольчої кризи, оскільки велика кіль-

кість країн є залежною від українського продовольства, а також стабілізовано світові ціни на продовольство.

2. Розвиток та збільшення обсягів переправи вантажів Дунайським регіоном. Враховуючи ситуацію, яка склалась в Україні, а саме повне зупинення судноперевезень в морських портах, можна сказати що цей фактор є дуже позитивним. Розширення переправи вантажів Дунайським регіоном викликало низку економічних переваг:

- збільшення експортно-імпоротної спроможності країни;
- розвиток інфраструктури та логістичних центрів, тим самим забезпечуючи нові робочі місця;
- залучення інвестицій;
- оптимізація маршрутів, яка відбувається за допомогою застосування водного транспорту, що дає змогу знизити логістичні витрати;
- зниження залежності від інших транспортних коридорів.

3. Послаблення обмежень міжнародних автомобільних перевезень з ЄС [9]. Спрощення перевезень дало змогу: скоротити час на різні митні формальності, що дає змогу прискорити доставку товарів, знизити вартість логістичних послуг, отримати доступ до нових ринків збуту в Європі, що, зі свого боку, знижує залежність від окремих ринків.

Загалом всі три фактори однозначно позитивно вплинули на певні аспекти логістики та економіки України, і є важливим кроком для забезпечення її підтримки та сталого розвитку.

ВИСНОВКИ

Війна в Україні значно вплинула на міжнародну логістику. Ці зміни негативно відобразились на світовій економіці та ланцюгах постачання. Це призвело до зростання цін на транспортні послуги, збоїв у ланцюгах поставок, збільшення ризиків, перенаправлення вантажів, зростання бюрократії та негативного впливу на економіку. Авіатранспорт та водний морський транспорт припинив функціонувати. Тому весь удар на себе приймають авто- та залізничний транспорт.

Наслідки війни для міжнародної логістики ймовірно зберігатимуться до її закінчення. Після закінчення війни Україні та іншим країнам знадобиться допомога у відновленні логістичної інфраструктури. Світова економіка буде адаптуватися до нових геополітичних обставин.

На сьогодні бізнес адаптувався, переорієнтувався й почав розвивати нові експортні шляхи сухопутними коридорами через країни Європи. Їх умовно можна розділити на два глобальних напрями: західний транспортний коридор на Польщу, Німеччину та Балтійські країни, і південний транспортний коридор здебільшого на Румунію.

Попри великий шок, який українська транспортно-логістична система пережила на початку війни, вона намагається забезпечити транспортування необхідних товарів до та з України.

Список використаних джерел

1. Гринів Н.Т., Равліковська А.А. Перебудова логістики в умовах воєнного стану в Україні. *Академічні візії*. 2022. № 13. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/84>
2. Гнедіна К.В., Нагорний П.В. Ринок вантажних перевезень в Україні: аналіз сучасного стану, виклики воєнного часу та перспективи розвитку. *Підприємство і торгівля*. 2023 № 38. С. 19-28.
3. Матвєєва А.В. Особливості міжнародних перевезень у умовах російсько-української війни. *Збірник матеріалів Науково-практичної*

конференції «Захист прав людини в умовах воєнного стану». 2023. С. 56-61.

4. «Європейський зелений курс». URL: <https://brdo.com.ua/analytics/21368/>

5. Як війна вплинула на перевезення вантажів. URL: <https://mind.ua/openmind/20238259-z-tochki-a-do-tochki-b-yak-vijna-vplinula-na-perevezennya-vantazhiv>

6. Як логістика адаптувалась до війни. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/07/24/702529/>

7. Property Times. URL: https://propertytimes.com.ua/industrialnaya_nedvizhymost/logistika_v_ukrayini_zmina_fokusa_ta_perspektivi_vidnovlennya

8. Лисий В.М., Стебляк Д.М. Вплив війни на розвиток транспортного перевезення в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. № 43. С. 92-95.

9. Транспортний сектор Європи. URL: <https://trans.info/ua/rik-viyny-yak-konflikt-v-ukrayini-vplynuv-na-transportnyi-sektor-yevropy-328130>

10. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

11. Вантажообіг Дунаю. URL: <https://mtu.gov.ua/news/35124.html>

12. Порт Констанца та перевалка зерна. URL: <https://www.railinsider.com.ua/u-pershij-polovyni-2024-roku-port-konstancza-znyzyv-obsyagy-perevalky-zerna/>

References

1. Hryniy N.T., Ravlikovska A.A. Reconstruction of logistics in the conditions of martial law in Ukraine. *Academic visions*. 2022. № 13. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/84> [In Ukrainian].

2. Hnedina K.V., Nahomyi P.V. The cargo transportation market in Ukraine: analysis of the current state, challenges of wartime and development prospects. *Entrepreneurship and trade*. 2023 № 38. pp. 19-28. [In Ukrainian].

3. Matvieieva A.V. Peculiarities of international transportation in the conditions of the Russian-Ukrainian war: *Proceedings of the Scientific and Practical Conference "Protection of Human Rights in the Conditions of Martial Law"*. 2023. pp. 56-61. [In Ukrainian].

4. "European Green Course". URL: <https://brdo.com.ua/analytics/21368/> [In Ukrainian].

5. How the war affected the transportation of goods. URL: <https://mind.ua/openmind/20238259-z-tochki-a-do-tochki-b-yak-vijna-vplinula-na-perevezennya-vantazhiv> [In Ukrainian].

6. How logistics adapted to the war. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/07/24/702529/> [In Ukrainian].

7. Property Times. URL: https://propertytimes.com.ua/industrialnaya_nedvizhymost/logistika_v_ukrayini_zmina_fokusa_ta_perspektivi_vidnovlennya [In Ukrainian].

8. Lysyi V.M., Steblyak D.M. The impact of the war on the development of transportation in Ukraine: *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*. 2022. № 43. pp. 92-95. [In Ukrainian].

9. Transport sector of Europe. URL: <https://trans.info/ua/rik-viyny-yak-konflikt-v-ukrayini-vplynuv-na-transportnyi-sektor-yevropy-328130> [In Ukrainian].

10. State Statistics Service of Ukraine. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> [In Ukrainian].

11. Danube freight traffic. URL: <https://mtu.gov.ua/news/35124.html> [In Ukrainian].

12. Port of Constanta and transshipment of grain. URL: <https://www.railinsider.com.ua/u-pershij-polovyni-2024-roku-port-konstancza-znyzyv-obsyagy-perevalky-zerna/> [In Ukrainian].

Nataliia PETRYSHYN

PhD in Economics, Associate Professor, Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4642-1778>

e-mail: natalya.petryshyn@gmail.com

Oleksandr HRYHORIEV

Senior Lecturer, Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1374-4450>

e-mail: Gri1970@ukr.net

Natalia TURYCH

student, Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-1748-8626>

e-mail: a.todoschuk@gmail.com

FEATURES OF INTERNATIONAL LOGISTICS UNDER THE CONDITIONS OF MARTIAL STATE IN UKRAINE

Introduction. International logistics plays a key role in the modern world economy, contributing to globalization and trade. Since the beginning of the full-scale invasion of Ukraine, logistics has undergone significant changes, began to restructure and adapt to modern realities. These changes have affected both transportation in Ukraine and around the world.

The purpose of the paper is to identify changes in international logistics that occurred due to the full-scale invasion of Ukraine, as well as to identify the main factors of the normalization of trade logistics in Ukraine.

Results. At present, of the five main modes of transport that provided all transportation of the state, only three types of transport remain that can carry out logistics transportation, namely railway, pipeline and road transport. The following factors were able to normalize trade logistics: the signing of the agreement on the "Grain Initiative" between the UN and Turkey; the development and increase in the volume of cargo transportation through the Danube region; the easing of restrictions on international road transportation with the EU. In general, all three factors have had a positive impact on certain aspects of logistics and the economy of Ukraine, and are an important step to ensure its support and sustainable development.

Conclusion. The war in Ukraine had a significant impact on international logistics. These changes have had a negative impact on the global economy and supply chains. However, now the business has adapted, reoriented and started to develop new expert ways, through land corridors, through European countries. They can be conditionally divided into two global directions: the western transport corridor to Poland, Germany and the Baltic countries and the southern transport corridor mostly to Romania. Despite the great shock that the Ukrainian transport and logistics system experienced at the beginning of the war, it is trying to ensure the transportation of necessary goods to and from Ukraine.

Keywords: foreign economic activity, international logistics, transportation, export-import potential

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.11.12>
УДК 338.24

Наталія Ярославівна ПЕТРИШИН

к.е.н., доцент, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4642-1778>
e-mail: natalya.petryshyn@gmail.com

Любов Степанівна НОДЖАК

к.е.н., доцент, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8908-4241>
e-mail: liubov.s.nodzhak@lpnu.ua

Наталія Миколаївна ДАНИЛИШИН

студентка, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-3637-793X>
e-mail: nataliia.danylyshyn.me.2021@lpnu.ua

Тетяна Львівна КОЛОМІЄЦЬ

студентка, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-2894-8362>
e-mail: tetiana.kolomiets.me.2021@lpnu.ua

ПРОБЛЕМИ БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВЕДЕННЯ ВІЙНИ

У статті досліджено та охарактеризовано те, як українські підприємства адаптуються до нових економічних умов, сформованих внаслідок повномасштабного вторгнення на територію країни після 2022 р. Проаналізовано області за кількістю зруйнованих підприємств. Досліджено діяльність підприємств, які релокували свої виробничі потужності в інші області країни чи за її межі, а також вклад іноземних партнерів у їх відновлення. Проведено оцінювання втрат найбільш уражених промислових активів. Також досліджено гнучкість менеджменту підприємств у нестандартних ситуаціях.

Ключові слова: управління, вітчизняні підприємства, вплив війни, управління ризиками на підприємствах

ВСТУП

Понад два роки український бізнес працює в умовах повномасштабної війни, для того щоб мати можливість сплачувати податки та підтримувати дієздатність держави. Зі свого боку, держава має робити все від неї залежне, щоб сприяти його належному функціонуванню, оскільки військовий стан потребує гнучкості податкової системи та законів, що регулюють функціонування бізнесу. Без підтримки зі сторони держави бізнесу складно долати виклики, які щоденно ставить перед ним війна.

Нестабільність економічного становища є одним із найважливіших аспектів планування роботи вітчизняних підприємств та й загалом їх стабільного функціонування. Проблеми функціонування підприємств в умовах війни та повоєнного відновлення у своїх працях розглядають багато вітчизняних науковців. Проблематика наукових праць полягає у розкритті таких питань як проблеми формування конкурентоспроможності в умовах воєнного стану, стратегічний розвиток підприємств в умовах невизначеності та воєнного стану, а також ключові зміни, реалізовані державою для підприємництва в умовах війни.

В. Дикань та Н. Фролова досліджували сучасний стан малого та середнього бізнесу, основні зміни, реалізовані державою для бізнесу в умовах війни, визначили, що увагу слід акцентувати на урегулюванні законодавчих прогалин, спрощенні доступу та розширенні джерел фінансування в процесі відбудови суб'єктів підприємництва [1].

Проблеми конкурентоспроможності в умовах воєнного стану досліджуються в працях таких науковців, як В. Даниленко, В. Стеценко, О. Черняєв, Л. Шульга, В. Виноградня, М. Щадило, І. Терещенко та ін. Безумовно, утримання належного рівня конкурентоспроможності у такий час – складне завдання для підприємств, яке пот-

ребує комплексної стратегії [2].

Проблеми стратегічного розвитку підприємств в умовах невизначеності, зокрема в умовах воєнного стану присвячено праці багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників, серед яких: М.В. Півторак, Т.Г. Васильців, Н.Г. Міценко, С.С. Беляєва, О.В. Загороднюк, Л.М. Малюга, О.П. Мульська, В.О. Занора, В.В. Зайченко та ін. Зокрема, О.П. Мульська, В.В. Зайченко, Н.Г. Міценко та Т.Г. Васильців наголошують на важливості врахування в управлінських процесах зовнішніх впливів, гнучкості менеджменту у нестандартних ситуаціях, раціональному використанні ресурсів, що гарантує можливість безпечного функціонування тощо [3].

МЕТА роботи полягає у дослідженні економічних наслідків війни для українського малого та середнього бізнесу, оцінюванні адаптаційних стратегій підприємств. Доцільно систематизувати та проаналізувати широкий спектр проблем, з якими зустрічаються українські підприємства в умовах воєнного часу, зокрема у сферах виробництва, фінансування та персоналу.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Застосовано такі методи дослідження: узагальнення, порівняльний аналіз, групування, структурно-логічне моделювання, систематизація, які застосовані під час збору та аналізу інформації про стан вітчизняного бізнесу в умовах війни.

РЕЗУЛЬТАТИ

Велика кількість підприємств за час війни зазнала часткових чи повних руйнувань. Понад 109 підприємств зазнали прямих збитків. На рис. 1 зображено кількість підприємств за рівнем пошкодження, 90 підприємств пошкоджено частково (83%), 19 повністю знищено (17%).

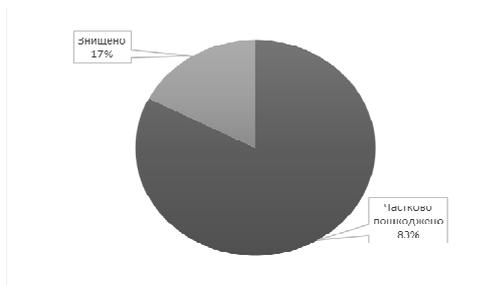

Рис. 1. Ступені руйнувань за кількістю підприємств

Підприємства, що вціліли, намагаються релокувати свої виробництва у більш безпечні регіони України. Найбільше зруйнованих підприємств у Київській та Донецькій (по 17% від загальної кількості), Запорізькій (14%), Харківській (13%), Луганській (10%) та Миколаївській (8%) [4]. Графічне зображення даних подано на рис. 2.

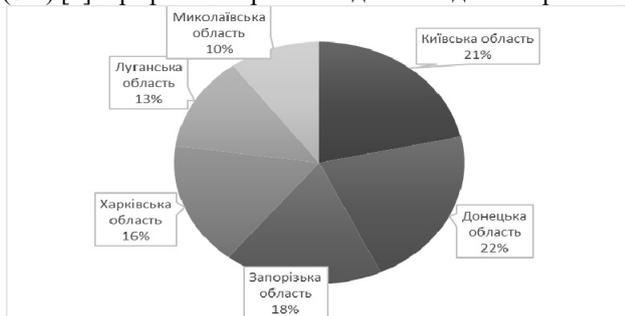

Рис. 2. Области, де найбільша кількість зруйнованих підприємств [4]

Оцінку втрат найбільш уражених промислових активів наведено на рис. 3.

Умовно підприємства можна поділити на дві групи:

- пошкоджені: Мотор Січ, Українські енергетичні машини, Авдіївський коксохімічний завод, Антонов, Новокраматорський машинобудівний завод, Кока-Кола Беверіджз Україна тощо;

- зруйновані: ММК ім. Ілліча, Азовсталь, Зоря – Машпроект, ЛІНІК, Органік Системс ТА Куб-Газ, Філіп Морріс Україна тощо.

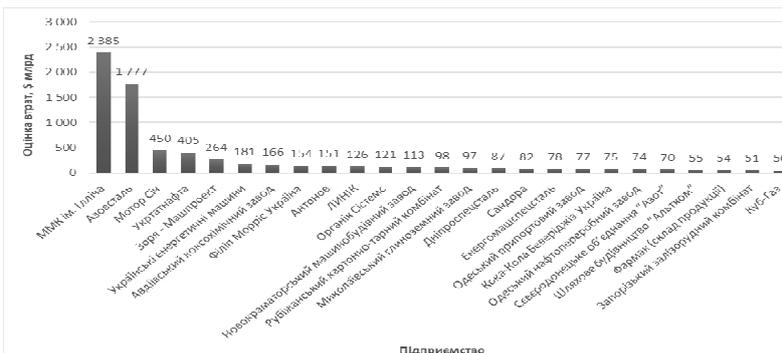

Рис. 3. Оцінка втрат найбільш уражених промислових активів, \$ млрд [5]

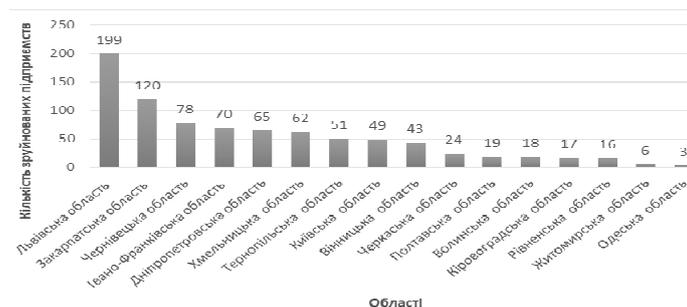

Рис. 4. Области з найбільшою кількістю релокованих підприємств [7]

Зокрема, найбільших руйнувань зазнали такі підприємства як Маріупольський металургійний завод ім. Ілліча, Азовсталь та Мотор Січ [5].

Одне із найбільших металургійних підприємств, розташоване у Маріуполі, Маріупольський металургійний завод ім. Ілліча, мало за 2020 рік дохід у 77,2 млрд грн, на підприємстві працювало 15 тис. осіб та експортувало свою продукцію в понад 50 країн світу. Основний профіль діяльності підприємства - виробництво і лиття чавуну та сталі [6]. Порівняно з Маріупольським металургійним заводом ім. Ілліча Азовсталь постраждав менше. Робота Азовсталі напряму залежала від конгломерату, який виготовляли на «ММК Ілліча».

Із зони бойових дій у більш безпечні регіони евакуйовано 840 підприємств. На рис. 4 бачимо, що найбільшу прихильність серед підприємців, що вирішили релокувати свій бізнес, отримали західні області: Львівська обл. – 199 підприємств (23,69%), Закарпатська обл. – 120 підприємств (14,29%), Чернівецька обл. – 78 підприємств (9,29%), Івано-Франківська обл. – 70 підприємств (8,73%).

Найменш затребуваною серед областей для евакуації була Одеська обл., адже Одещину обрали лише 3 підприємства. Одним з варіантів порятунку бізнесу, до якого вдалось українські підприємці є аутсорсинг [7]. Прикладом цьому є компанія «Чумаки». Завод компанії розташовано у м. Каховка Херсонської області, яке обстрілюють з першого дня повномасштабної війни. Усі виробничі потужності та співробітники компанії одразу ж опинились під окупацією. Перебравши різні варіанти розвитку подій, керівництво компанії прийняло рішення віддати своє виробництво на аутсорс. Про співпрацю вдалось домовитися із 12 компаніями. Серед них є «Луцьк Фудз», що виробляє схожу продукцію та Olkom Group, яка погодилась виготовляти соуси на своєму заводі у Києві. Макаронні вироби та частину соусів виготовляють у Туреччині, Італії та В'єтнамі.

Ще одним прикладом компанії, яка втратила все, але не припинила свою діяльність є Рубіжанська панчішна мануфактура, виробничі потужності якої знаходились у м. Рубіжне Луганської області. Вона виготовляла продукцію для таких відомих українських брендів як Little Angel та Dodo Socks. Через влучання снаряду приміщення мануфактури зруйноване практично повністю, тому фабрика була змушена налагоджувати виробничий процес з нуля. Велику підтримку у процесі відновлення надали партнери та грантові програми. Головний партнер-компанія Dodo socks фінансово підтримала мануфактуру та забезпечила медійний розголос ситуації. В результаті цього фабриці вдалось знайти приміщення та отримати фінансування для закупівлі швейного обладнання та офісної техніки від іноземних партнерів. Підприємство відновлює співпрацю не лише з українськими компаніями, а й відновлює експортну діяльність [8].

Аналітичний центр при Київській школі економіки разом з представниками Офісу Президента України та Міністерством економіки здійснюють аналіз та оцінювання збитків, завданих інфраструктурі та бізнесу. Експерти KSE Institute формують звіти про вартість пошкоджень, з яких в подальшому створюють діаграми для наочного подання статистики. Команда має можливість аналізувати зйомки з дронів і супутникові дані, надані компанією Maxar Technologies та урядом США. Також величезну роль відіграла ІТ-компанія Softserve, яка займалась розробленням сайту та N-iX, які підтримували проєкт [9].

Війна дала можливість підприємствам продемонструвати власну стійкість, гнучкість та вміння адаптуватись до мінливого середовища. Незважаючи на нестабільну економічну ситуацію в країні, бізнес продовжує невпинно працювати. Бізнес має працювати, щоб мати можливість сплачувати податки, які спрямовуються на забезпечення потреб військових та підтримку країни у довгій та виснажливій боротьбі. Не менш важливою місією для вітчизняних підприємств є підтримка співпраці з іноземними партнерами, оскільки вони можуть надавати фінансування для безперебійної роботи у цей нелегкий час. Підприємствам важливо своєчасно виконувати зобов'язання за контрактами як з національними покупцями, так і з іноземними, щоб не лише не втратити клієнтів, а й сприяти здійсненню нових замовлень.

Список використаних джерел

1. Дикань В., Фролова Н. Напрями та інструменти державної підтримки розвитку малого та середнього бізнесу в Україні у воєнний час. *Економіка та суспільство*. 2022. № 38. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-56>
2. Скок П.О., Сотник Ю.П. Формування конкурентоспроможної стратегії підприємства у воєнний час. *Бізнес Інформ*. 2023. № 11. С. 347–352. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-11-347-352>
3. Васильців Т.Г., Міценко Н.Т., Мульська О.Г., Зайченко В.В. Економічний потенціал VS економічна безпека підприємства: точки конвергенції та дивергенції. *Scientific notes of Lviv University of Business and Law*. 2023. № 36. С. 23–29.
4. Finance.UA. Втрати українського бізнесу від війни – Finance.ua. *Новини фінансів України та світу - Finance.ua*. URL: <https://news.finance.ua/ua/vtraty-ukrains-koho-biznesu-vid-viynu>.
5. Звіт про прями збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України за рік від початку повномасштабного вторгнення. С. 38-39. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/03/UKR_Feb23_FINAL_Damages-Report.pdf
6. Які підприємства найбільше постраждали від російських окупантів. Список активів. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/04/12/685601/index.amp>
7. Тарасовський Ю. Через війну 840 підприємств переїхали в більш безпечні місця. Які регіони обирає бізнес – Forbes.ua. *Forbes.ua. Бізнес, мільярдери, новини, фінанси, інвестиції, компанії*. URL: <https://forbes.ua/news/cherез-viynu-840-pidpriemstv-pereikhali-u-bilsh-bezpechni-mistsya-yaki-regioni-vibirae-biznes-23102023-16831>
8. Куницький О. Відновлення бізнесу після евакуації. Історії успіху – DW – 24.03.2023. *dw.com*. URL: <https://www.dw.com/uk/vidnovlenna-biznesu-pisla-evakuacii-istorii-uspihu-ukrainskih-kompanij/a-65078564>.

До війни чіткого алгоритму дій для врегулювання кризових ситуацій в Україні не існувало, проте бізнес виявив неабияку спритність і винахідливість та швидко переорієнтувався на роботу в складних умовах, чим здивував весь світ.

Якби українські підприємства мали чіткий план управління ризиками та алгоритми подальших дій, то їм було б набагато легше забезпечити безперебійність своєї діяльності. Вітчизняним виробникам варто сприймати обставини, що склались як досвід, робити висновки та розробити систему заходів для зменшення ризиків і їх впливу на діяльність підприємств.

Важко переоцінити руйнівний вплив війни на Україну, адже збитки колосальні. Жорстокі реалії загартували як підприємства, так і населення загалом, більшість працівників стали емоційно загартованими, гнучкими та стресостійкими.

У повоєнній відбудові українських підприємств варто взяти до уваги досвід країн, а зокрема й підприємств, які також проходили схожі етапи, щоб не витратити час та кошти даремно. Також владі та підприємцям слід заручитись підтримкою іноземних інвесторів і партнерів, щоб вдосконалити попередній функціонал підприємств. Доцільно зробити їх більш лояльними до природи, вдосконаливши очисні станції та впровадивши застосування альтернативних джерел електроенергії, які хоча б частково зможуть компенсувати обсяги електроенергії, які країна недоотримує від зруйнованих внаслідок атак ворога ТЕС та ГЕС.

ВИСНОВКИ

Головним завданням є розроблення стратегії післявоєнного відновлення та розвитку України. Особливого значення набуває управління ризиками з метою мінімізації та запобігання наслідків їх впливу на оптимальне функціонування підприємства. Відбудова має здійснюватись як за рахунок внутрішніх ресурсів, так із залученням іноземних інвестицій та спеціальних фондів.

Виклики, які створила війна для українського бізнесу, також відкривають нові можливості для тих, хто зможе їх подолати. Завдяки спільним зусиллям влади, бізнесу та суспільства можуть бути створені сприятливі умови для розвитку підприємництва та побудови сильної й стійкої економіки.

9. Russia will pay. *Kyiv School of Economics*. URL: <https://kse.ua/ua/russia-will-pay/>

10. Як українські підприємства підтримують ЗСУ та постраждалих від війни. *Перше медіа про благодійність*. URL: <https://media.zagoriy.foundation/velyka-istoriya/biznes-tyl-yak-ukrayinski-pidpryemstva-pidtrymuyut-zsu-ta-postrazhdalyh-vid-vijny/>

References

1. Dykan V., Frolova N. Directions and instruments of state support for the development of small and medium businesses in Ukraine during war time. *Economy and Society*. 2022. № 38. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-56> [in Ukrainian].

2. Skok P.O., Sotnyk Y.P. Formation of a competitive enterprise strategy in wartime. *Business Inform*. 2023. № 11. pp. 347–352. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-11-347-352> [in Ukrainian].

3. Vasylytsiv T.H., Mitsenko N.T., Mulska O.H., Zaichenko V.V. Economic potential VS economic security of the enterprise: points of convergence and divergence. *Scientific notes of Lviv University of Business and Law*. 2023. № 36. pp. 23–29. [in Ukrainian].

4. Finance.UA. Losses of Ukrainian business from the war - Finance.ua. *Finance news of Ukraine and the world - Finance.ua*. URL: <https://news.finance.ua/ua/vtraty-ukrains-koho-biznesu-vid-vijny> [in Ukrainian].

5. Report on direct damage to infrastructure from destruction as a result of Russia's military aggression against Ukraine in the year since the beginning of the full-scale invasion. pp. 38-39. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/03/UKR_Feb23_FINAL_Damages-Report.pdf [in Ukrainian].

6. Which enterprises suffered the most from the Russian occupiers. List of assets. *Economic truth*. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/04/12/685601/index.amp> [in Ukrainian].

7. Tarasovskiy Y. Because of the war, 840 enterprises moved to safer places. What regions does business choose - Forbes.ua. *Forbes.ua. Business, billionaires, news, finance, investments, companies*. URL: <https://forbes.ua/news/cherez-viynu-840-pidpriemstv-pereikhali-u-bilsh-bezpechni-mistsya-yaki-regioni-vibirae-biznes-23102023-16831> [in Ukrainian].

8. Kunytskyi O. Business recovery after evacuation. Success stories - DW - 24.03.2023. dw.com. URL: <https://www.dw.com/uk/vidnovlenna-biznesu-pisla-evakuacii-istorii-uspihu-ukrainskih-kompanij/a-65078564> [in Ukrainian].

9. Russia will pay. *Kyiv School of Economics*. URL: <https://kse.ua/ua/russia-will-pay/> [in Ukrainian].

10. How Ukrainian companies support the Armed Forces and the victims of war. *The first media about charity*. URL: <https://media.zagoriy.foundation/velyka-istoriya/biznes-tyl-yak-ukrayinski-pidpryemstva-pidtrymuyut-zsu-ta-postrazhdalyh-vid-vijny/> [in Ukrainian].

Nataliia PETRYSHYN

PhD in Economics, Associate Professor, Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4642-1778>

e-mail: natalya.petryshyn@gmail.com

Liubov NODZHAK

PhD in Economics, Associate Professor, Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8908-4241>

e-mail: liubov.s.nodzhak@lpnu.ua

Nataliia DANYLYSHYN

student, Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-3637-793X>

e-mail: nataliia.danylyshyn.me.2021@lpnu.ua

Tetiana KOLOMIETS

student, Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-2894-8362>

e-mail: tetiana.kolomiets.me.2021@lpnu.ua

BUSINESS PROBLEMS IN THE CONDITIONS OF WAR

Introduction. War is a complex phenomenon that is determined by many elements of public policy, including political, social, historical and, of course, economic. Supporting and rebuilding domestic enterprises is important because they make up a significant part of the country's economy, which in turn provides the resources needed to fight the war. Without a strong economy, it is impossible to provide the army with weapons, ammunition, food and other necessary resources.

The purpose of the paper is to investigate how the hostilities and destruction have affected the continuity of production, supply chains and product quality. Determine the extent of damage to production facilities, infrastructure and equipment. Determine how quickly and efficiently enterprises can rebuild their production lines and switch to new products. Identify the key factors that facilitate or impede the resumption of production and development of enterprises.

Results. Due to the war, many businesses were unable to withstand the economic hardships and were forced to shut down. Even a year and a half after the introduction of martial law, most of them have not yet resumed their operations in full. Ukrainian businesses faced such challenges as instability as the war makes it difficult to predict future economic development, the shrinking domestic market and reduced purchasing power led to a significant reduction in demand for goods and services. The operations of businesses were also affected by risks associated with government policies, limited access to finance and a shortage of skilled personnel due to people leaving the country and mobilization.

Conclusion. The main task of the state is to develop a strategy for post-war recovery and development of Ukraine. The strategic plan of reasonable actions developed by the state should optimize processes within the country and establish cooperation at each level. Of particular importance is risk management to minimize and prevent the consequences of their impact on the optimal functioning of the enterprise. Ukraine's reconstruction will be carried out both with domestic resources and with the involvement of foreign investment.

Keywords: management, domestic enterprises, impact of war, risk management at enterprises

Андрій Васильович ТОДОЩУК

к.е.н., доцент, Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9406-4846>

e-mail: a.todoschuk@gmail.com

Наталія Ярославівна ПЕТРИШИН

к.е.н., доцент, Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4642-1778>

e-mail: natalya.petryshyn@gmail.com

Вікторія Олегівна ПОДОБІНСЬКА

студентка, Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-5763-6839>

e-mail: viktoria.podobinska.me.2021@lpnu.ua

НАСЛІДКИ ВПЛИВУ НА МІЖНАРОДНИЙ БІЗНЕС БЛОКАДИ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО КОРДОНУ

У статті проаналізовано роботу міжнародного бізнесу під час повномасштабного вторгнення та причини і наслідки блокування українсько-польського кордону; розглянуто основні проблеми міжнародних перевезень з якими зустрілись українські експортери; запропоновано рекомендації з можливих шляхів вирішення проблем перевезення товарів через кордон та припинення блокади українсько-польського кордону.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, міжнародні перевезення, блокада українсько-польського кордону

ВСТУП

Міжнародний бізнес – сфера діяльності, яка охоплює ділові операції між суб'єктами господарювання різних країн. Вона базується на принципах взаємовигідного співробітництва і прагне отримати економічний прибуток та досягти міцних позицій на світовому ринку. У сучасному взаємопов'язаному світі міжнародна торгівля відіграє вирішальну роль у стимулюванні економічного зростання, розвитку глобальної співпраці та покращенні рівня життя людей у всьому світі. Важливість міжнародної торгівлі неможливо переоцінити, оскільки вона пропонує численні переваги та можливості для країн, підприємств і окремих осіб [1]. Блокада українсько-польського кордону стала значним викликом для міжнародного бізнесу в Україні. Цей кордон не лише важливий з географічної точки зору, але й має ключове значення для транскордонної торгівлі та мобільності робочої сили між Україною та країнами ЄС. Закриття або обмеження руху через кордон спричинило численні негативні наслідки, зокрема для логістики, поставок товарів, а також для економічної стабільності малих та середніх підприємств. Крім того, закриття кордонів відзначилось зменшенням потоку іноземних інвестицій, що ускладнило відновлення української економіки в умовах кризи. У цьому контексті важливо вивчити, як саме блокада кордону вплинула на різні аспекти міжнародного бізнесу та визначити можливі шляхи подолання цих перешкод для збереження стабільності економічних відносин між Україною та Європою. У цій статті досліджено проблеми міжнародного бізнесу, зокрема вплив блокади українсько-польського кордону. Дослідження розвитку міжнародного бізнесу у складних умовах воєнного часу стало об'єктом уваги багатьох науковців. Зокрема, І.М. Козлова, О.Ю. Велика та Н.В. Козлов вивчали особливості стратегічного розвитку підприємств в умовах воєнного стану, акцентуючи на адаптаційних підходах до управління в кризових умо-

вах [2]. П.О. Скок та Ю.П. Сотник досліджували питання формування конкурентоспроможної стратегії підприємства у воєнний час, розглядаючи ключові аспекти забезпечення стійкості та конкурентоспроможності бізнесу [3].

Окрему увагу приділено аналізу викликів, які постали перед державою та суб'єктами ринку транспортних послуг в умовах війни. Так, А.В. Матвеева та В.В. Панченко проаналізували основні виклики для транспортного сектору України під час повномасштабної війни [4].

МЕТА статті – виявити ключові фактори, що впливають на міжнародний бізнес в умовах блокади українсько-польського кордону, зокрема, вплив на ланцюги постачання; визначити основні проблеми зміни структури зовнішньоекономічних операцій та вплив блокади на економіку країни; запропонувати шляхи подолання наявних перешкод, зокрема переговори між урядами обох країн, пошук компромісних рішень, впровадження спеціальних тимчасових заходів для полегшення руху через кордон, а також залучення міжнародних посередників.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Застосовано методику дослідження: аналіз наукових праць та законодавства, узагальнення, групування, систематизація тощо.

РЕЗУЛЬТАТИ

Блокада українсько-польського кордону має значний вплив на міжнародний бізнес, оскільки цей кордон є важливим транспортним шляхом між Україною та країнами ЄС. Зокрема, блокада вплинула на кілька ключових аспектів бізнесу: ланцюги постачання, структуру зовнішньоекономічних операцій та економіку країни. Важливо зазначити, що з початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р. країни-агресора, міжнародний бізнес зазнав значних змін:

1. *Логістика та ланцюги постачання.* Багато транспортних маршрутів стали небезпечними або недоступ-

ними через війну, що призвело до перебоїв у логістиці та ланцюгах постачання. Також це призвело до затримки доставки товарів та зростання їх вартості. Безліч компаній тоді змушені змінювати свої маршрути постачання, щоб обійти зону бойових дій та не зазнати втрат. Це призвело до додаткових витрат та складних логістичних завдань. Війна збільшила ризики для міжнародного бізнесу оскільки вантажі може бути пошкоджено або втрачено, а співробітники можуть опинитися у небезпеці.

2. *Зміна структури зовнішньоекономічних операцій.* Війна в Україні та закриття кордонів на півночі, сході та півдні призвели до значної зміни структури зовнішньоекономічних операцій країни. Україна переорієнтувала експорт на західні кордони, активно застосовуючи сухопутні маршрути через країни ЄС. Втрата доступу до морських портів змусила український бізнес шукати нові логістичні рішення та партнерів, що посилює інтеграцію з ЄС, але також створило інфраструктурні та економічні виклики.

3. *Економічні наслідки.* На світову економіку негативно вплинули санкції, що призвело до зростання ціни на енергоносії та інші товари. Прибуток компаній значно знизився. Також в багатьох країнах світу зросла інфляція. Наслідком цього є зниження купівельної спроможності людей та ускладнення у веденні бізнесу. Війна створила значну невизначеність на світових ринках, що негативно відобразилось на інвестиційних процесах та створило перешкоди на шляху до економічного зростання [6].

4. *Інші наслідки.* Багато компаній змушено закрились або скоротили виробництво, що призвело до втрати робочих місць як в Україні, так і в інших країнах. Війна спричинила і гуманітарну кризу в Україні, мільйони людей змушено покинули свої домівки. Здійснено масові релокації бізнесу як на захід України, так і за кордон.

Наслідком цього стало більше навантаження на міжнародні гуманітарні організації. Ситуація в Україні призвела також до геополітичних змін, оскільки багато країн переглядають свої оборонні стратегії та дипломатичні відносини.

Пункти пропуску на заході України стали єдиними транспортними коридорами для українських експортерів на ринки ЄС та й у весь світ. ЄС, підтримуючи українську економіку, на один рік скасував дозволи для наших перевізників. Влітку 2023 р. ЄС продовжив це правило ще на рік. Це негативно вплинуло на бізнес польських перевізників та аграріїв, які згодом розпочали блокаду кордонів. Значні черги на кордоні спостерігались ще до початку блокади. Федерацією роботодавців України здійснено опитування, яке дало такі результати: у 40 % середня затримка вантажу становила 5-10 днів, у 53 % респондентів – 10-15 днів. Також у 2022 р. Польща посіла перше місце за обсягом торгівлі товарами з Україною та країнами Європи, що також вплинуло на початок блокади. Тобто обсяг продовжував зростати майже на 25 %, незважаючи на війну [10].

16 березня 2023 р. ЄС продовжив дію «транспортного безвізу» до липня 2024 р. Польські перевізники оголосили страйк, та вже 6 листопада 2023 р. почалась блокада українсько-польського кордону. Тоді рух вантажівок перекрито польськими перевізниками у пунктах пропуску «Краківець – Корчова», «Ягодин – Дорогуськ» та «Рава-Руська – Гребенне». Для проїзду ванта-

жівок залишилось три пункти пропуску: «Шегині – Медика», «Устилуг – Зосин» та «Нижанковичі – Мальховіце» (згідно з міжнародною угодою між Україною та Польщею у цьому пункті пропуску здійснювався пропуск лише порожніх транспортних засобів). Станом на 22 листопада у чергах зібралось до 3 тис. вантажних автомобілів. Лише безпекові та гуманітарні вантажі мали змогу проїхати, решта пропускались лише одна вантажівка на годину. Згодом перевізники блокували проїзд вантажівок із паливом та гуманітарною допомогою для України [12]. 23 листопада також заблоковано пункт пропуску «Шегині – Медика».

До основних вимог протестувальників відносились:

1. Заборона на імпорт української сільськогосподарської продукції до ЄС.
2. Збільшення квот на експорт польської сільськогосподарської продукції до України.
3. Зниження податків та акцизів для польських фермерів.
4. Спеціальні черги для порожніх вантажівок.
5. Спеціальні черги для транспортних засобів з ЄС у системі «Є-Черга».

6. Повернення дозволів для українських перевізників.

За даними НБУ тільки в листопаді 2023 р. Україна втратила 700 млн \$ імпорту та 160 млн \$ експорту [11]. Блокада автомобільних пунктів пропуску може спричинити втрату 1 % зростання ВВП за підсумками 2023 р. [8]. Враховуючи ситуацію в країні, а саме повно масштабне вторгнення країни агресора, – це дуже великі втрати для економіки. Усі спроби українських чиновників провести переговори з блокувальниками були безуспішними. Шанси досягти компромісів були нереальними, адже вимоги протестувальників були неприйнятними для України.

1 грудня 2023 р. проведено переговори між Україною та Польщею: основне питання, що піднімалося – це розблокування кордону, а саме для проїзду пустих авто відкрити пункт пропуску «Утринів – Долгобичув»; у системі «Є-Черга» створити окремий пас для порожніх транспортних засобів на пунктах пропуску «Ягодин – Дорогуськ» та «Краківець – Корчова»; строком на 1 міс. запустити проєкт з реєстрацією «Є-Черга» на пункті пропуску «Нижанковичі – Мальховіце». 4 грудня усі вимоги блокувальників виконано, та врегулювати ситуацію на кордоні це і надалі не допомогло.

9 лютого 2024 р. фермери знову розпочали великий страйк у Польщі. Причиною блокування усіх кордонів, блокпостів, доріг та трас стало зниження цін на польські продукти через наплив українських товарів до Польщі. У пункті пропуску «Ягодин - Дорогуськ» польські фермери пошкодили українські фури із зерном та висипали його на проїзну частину. Проводилось багато переговорів, розблоковувались кордони та згодом, а інколи в цей ж день, коли кордон розблоковано, протестувальники його знову блокували та продовжували страйк [5].

Статистика перетину кордонів за жовтень 2023 р. показує, що щодня через польські пункти пропуску перетинало 1140 автотранспортних засобів. На початку блокади через 3 заблоковані пункти пропуску пропустили 960 авто. Та вже з 7 до 10 листопада 2023 р. перетинали лише близько 70 автотранспортних засобів на добу. Тобто близько 740 авто за добу на трьох прикордонних пунктах не змогли перетнути кордон і заст-

рягли в черзі [9]. Це спричинило прямі збитки у 222 тис. євро через простой. Через такі втрати страждають експортери. Імпортери, особливо палива, пластикових виробів і продуктів харчування, також зазнають значних втрат.

Зовнішньоекономічна діяльність українських компаній має значний вплив на економіку України. Саме зовнішня торгівля продукцією, яка виробляється на території України, приносить значить внесок в економіку України. Особливо в іноземних країнах ціниться товар, який є природного виробництва, містить натуральні матеріали. З початком блокади українсько-польського кордону торгівля товарами українськими компаніями значно погіршилась, особливо для компаній, які мали укладені контракти для торгівлі з іноземними країнами.

Блокада кордону має значний негативний вплив на українських експортерів, і це можна продемонструвати на прикладі компанії «Нібулон», одного з найбільших агропромислових холдингів в Україні, який спеціалізується на виробництві та експорті зернових і олійних культур [13]. Основними наслідками блокади кордону для компанії «Нібулон» є:

1. *Переешкоди в постачанні*: у зв'язку із блокуванням українсько-польського кордону терміни доставки продукції від продавця до покупця зросли у декілька разів, більшість товарів знаходяться на кордоні між двома суміжними країнами і блокування перешкоджає їхньому переміщенню, що, зі свого боку, збільшує терміни поставки необхідної продукції. Також це впливає на репутацію та подальші контракти компанії, яка надає послуги.

2. *Збільшення витрат на логістику*: компанія шукає способи зберегти свою репутацію на міжнародному ринку, забезпечуючи безперебійну доставку продукції в іноземні країни. Для цього розглядаються альтернативні маршрути поставок через країни, які не мають обмежень на кордоні. Проте такий підхід суттєво збільшує логістичні витрати, оскільки вимагає залучення додаткових транспортних компаній, а також оплати за більш складні та тривалі маршрути. Це призводить до додаткових фінансових витрат для компанії.

3. *Фінансові втрати*: за блокади українсько-польського кордону компанія повинна шукати варіанти доставки продукції у визначені терміни, що, зі свого боку, буде приносити додаткові витрати. Також фінансові

витрати можуть виникнути тоді, якщо покупець не отримає товар у визначений термін.

4. *Порушення ланцюга постачання*: якщо компанії мають складний ланцюг постачання, що охоплює кілька країн, блокада призведе до порушення цього ланцюга, особливо якщо ключові компоненти або товари постачаються через блокований кордон.

5. *Втрати ринків збуту*: якщо компанії не можуть вчасно постачати товари на заблоковані ринки або виконувати контракти, це призведе до втрати ринків збуту та клієнтів, а також конкурентних недоліків на цих ринках.

6. *Політичний ризик*: блокада кордону відобразиться на загальному політичному кліматі між країнами та вплине на міжнародні відносини. Це створить додатковий політичний ризик для бізнесу, зокрема для компаній, що працюють в обох країнах. Також призведе до втрати союзника в такий нелегкий час для України.

ВИСНОВКИ

Блокада кордону між Україною та Польщею має серйозні наслідки для обох країн і впливає на міжнародний бізнес, логістику, виробництво та інші сфери. Конфлікт потребує швидкого та ефективного вирішення для забезпечення безперешкодного руху товарів та людей через кордон. Можливі способи вирішення конфлікту включають переговори між урядами обох країн, пошук компромісних рішень, впровадження спеціальних тимчасових заходів для полегшення руху через кордон, а також залучення міжнародних посередників, якщо необхідно. Важливо підкреслити значення співпраці та діалогу між Україною та Польщею для забезпечення стабільності, розвитку та процвітання обох країн та регіону загалом. Необхідно запровадити заходи для уникнення подальших конфліктів та розробки механізмів, що сприятимуть вирішенню подібних ситуацій у майбутньому.

Отже, розуміння причин конфлікту, пошук компромісних рішень і прагнення до співпраці мають вирішальне значення для успішного вирішення проблеми блокади та підтримки стабільності й розвитку в регіоні. Важливо, щоб всі сторони конфлікту діяли з розумінням та відповідальністю, адже від цього залежить не лише економічне благополуччя України та Польщі, але й гуманітарна ситуація в обох країнах.

Список використаних джерел

1. Що таке міжнародний бізнес? URL: <https://ukrayinska.libretxts.org/%>
2. Козлова І.М., Велика О.Ю., Козлов Н.В. Особливості стратегічного розвитку підприємств в умовах воєнного стану. *Бізнес Інформ*. 2023. № 5. С. 134-140.
3. Сок П.О., Сотник Ю.П. Формування конкурентоспроможної стратегії підприємства у воєнний час. *Бізнес Інформ*. 2023. № 11. С. 347-352.
4. Матвеева А.В. Особливості міжнародних перевезень у умовах російсько-української війни. *Збірник матеріалів Науково-практичної конференції «Захист прав людини в умовах воєнного стану»*. 2023. С. 56-61
5. Вихід з Польщі: український бізнес адаптується до блокади кордону. URL: <https://www.unian.ua/economics/transport/vihid-z-polshchi-ukrajinskiy-biznes-adaptuyetsya-do-blokadi-kordonu-12483465.html>
6. Блокада кордону. Як це оцінюють у Польщі і до чого готуватися українському бізнесу. URL: <https://glavcom.ua/columns/nepran/blokada-kordonu-jak-tse-otsinjuyut-u-polshchi-i-do-choho-hotuvatisja-ukrajinskomu-biznesu-972607.html>
7. 20-mile backup as Polish truckers blockade border in standoff with Ukrainian drivers. URL: <https://www.npr.org/2024/01/07/1223065019/20-mile-backup-as-polish-truckers-blockade-border-in-standoff-with-ukrainian-dri>
8. НБУ: втрати експорту через блокади кордону становили 160 мільйонів доларів, імпорту - 700. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/12/19/707884/index.amp>
9. Price of Blockade: Consequences of Protest on Ukrainian-Polish Border. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/eng/experts/2023/11/14/7173492/>
10. Blockade of border crossings with Poland threatens Ukraine's entire economy. URL: <https://gmk.center/en/posts/blockade-of-border-crossings-with-poland-threatens-ukraines-entire-economy/>
11. Losses from the blockade on the Polish border amount to €700 thousand per company – EBA. URL: <https://gmk.center/en/news/losses->

from-the-blockade-on-the-polish-border-amount-to-e700-thousand-per-company-eba/

12. Ukraine's economy has already lost almost €400 million due to protests on the Polish border – EBA. URL: <https://babel.ua/en/texts/101167-ukraine-s-economy-has-already-lost-almost-400-million-due-to-protests-on-the-polish-border-and-worst-of-all-the-military-cargoes-are-also-stuck-we-answer-the-main-questions-about-the-blockade-and-its->

13. Блокада польських фермерів кордону не вплинула на наш бізнес - власник Нібулону. Landlord. URL: <https://landlord.ua/news/logistika/blokada-polskyh-fermeriv-kordonu-ne-vplynula-na-nash-biznes-vlasnyk-nibulonu/>

Reference

1. What is international business? URL: <https://ukrayinska.libretxts.org/%> [in Ukrainian].
2. Kozlova I. M., Velyka O. Yu., Kozlov N. V. Peculiarities of strategic development of enterprises under martial law. *Business Inform.* 2023. № 5. pp. 134-140. [in Ukrainian].
3. Skok P.O., Sotnyk Yu.P. Formation of a competitive enterprise strategy in wartime. *Business Inform.* 2023. № 11. pp. 347-352. [in Ukrainian].
4. Matvieieva A.V. Peculiarities of international transportation in the conditions of the Russian-Ukrainian war. *Proceedings of the Scientific and Practical Conference "Protection of Human Rights in Martial Law"*. 2023. pp. 56-61. [in Ukrainian].
5. Leaving Poland: Ukrainian business adapts to the border blockade. URL: <https://www.unian.ua/economics/transport/vihid-z-polshchi-ukrajinskiy-biznes-adaptuyetsya-do-blokadi-kordonu-12483465.html> [in Ukrainian].
7. Border blockade. How it is evaluated in Poland and what Ukrainian business should prepare for. URL: <https://glavcom.ua/columns/nepran/blokada-kordonu-jak-tse-otsinjuyut-u-polshchi-i-dochoho-hotuvatisja-ukrajinskomu-biznesu-972607.html> [in Ukrainian].
8. 20-mile backup as Polish truckers blockade border in standoff with Ukrainian drivers– URL: <https://www.npr.org/2024/01/07/1223065019/20-mile-backup-as-polish-truckers-blockade-border-in-standoff-with-ukrainian-dri> [in English].
9. NBU: export losses due to the border blockade amounted to 160 US dollars, imports - 700. *Economic truth.* URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/12/19/707884/index.amp> [in Ukrainian].
10. Blockade of border crossings with Poland threatens Ukraine's entire economy. URL: <https://gmk.center/en/posts/blockade-of-border-crossings-with-poland-threatens-ukraines-entire-economy/>
11. Losses from the blockade on the Polish border amount to €700 thousand per company – EBA. URL: <https://gmk.center/en/news/losses-from-the-blockade-on-the-polish-border-amount-to-e700-thousand-per-company-eba/>
12. Ukraine's economy has already lost almost €400 million due to protests on the Polish border – EBA. URL: <https://babel.ua/en/texts/101167-ukraine-s-economy-has-already-lost-almost-400-million-due-to-protests-on-the-polish-border-and-worst-of-all-the-military-cargoes-are-also-stuck-we-answer-the-main-questions-about-the-blockade-and-its->
13. The blockade of Polish border farmers did not affect our business - the owner of Nibulon. Landlord. URL: <https://landlord.ua/news/logistika/blokada-polskyh-fermeriv-kordonu-ne-vplynula-na-nash-biznes-vlasnyk-nibulonu/> [in Ukrainian].

Andrii TODOSHCHUK

PhD in Economics, Associate Professor, Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9406-4846>

e-mail: a.todoschuk@gmail.com

Nataliia PETRYSHYN

PhD in Economics, Associate Professor, Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4642-1778>

e-mail: natalya.petryshyn@gmail.com

Viktoriiia PODOBINSKA

student, Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-5763-6839>

e-mail: viktoriiia.podobinska.me.2021@lpnu.ua

THE CONSEQUENCES OF THE BLOCKADE OF THE UKRAINIAN-POLISH BORDER ON INTERNATIONAL BUSINESS

Introduction. From February 22, 2022, international business, namely the export and import of goods with Ukraine, has undergone significant changes. Many transport routes have become unsafe or inaccessible, leading to disruptions in logistics and supply chains. Checkpoints in western Ukraine have become the only transport corridors for Ukrainian exporters to EU markets. The importance of finding ways to end the blockade of the Ukrainian-Polish border determines the relevance of the research

The purpose of the paper is to identify the causes and consequences of blocking the Ukrainian-Polish border and to provide certain recommendations for resolving the conflict in order to increase the country's export-import potential.

Results. With the beginning of the full-scale war, transportation by road transport across the western borders, namely: "Krakowec – Korchowa", "Yagodyn – Dorogusk", "Rava-Ruska – Grebenne", "Shegyny – Medica", "Ustylug – Zosyn" and "Nyzhankovychi – Malchowice", became one of the safest types of export and import of Ukrainian goods with the European Union. However, due to the blockade of the Ukrainian-Polish border, international business suffered significant losses. First, the consequence of the blockade is significant losses for Ukraine, which amount to: imports - \$500 million and exports - \$160 million, according to the National Bank of Ukraine. Secondly, Ukraine suffered significant losses also due to damage to transport and the spilling of grain and other goods from trucks by Polish transporters. Thirdly, due to the blockade, organizations that provide military assistance to the Armed Forces of Ukraine face delays in the delivery of critical goods. Ending the blockade of the Ukrainian-Polish border is extremely important, because not only the economic well-being of Ukraine and Poland depends on it, but also the humanitarian situation in both countries.

Conclusion. To resolve the conflict, negotiations between the governments of both countries, the search for compromise solutions, the implementation of special temporary measures to facilitate movement across the border, and the involvement of international mediators, if necessary, are proposed. It is important to emphasize the importance of cooperation and dialogue between Ukraine and Poland to ensure stability, development and prosperity of both countries and the region as a whole.

Keywords: foreign economic activity, international transportation, blockade of the Ukrainian-Polish border

Антон **РОНЕ**

аспірант, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4014-7341>

e-mail: anparo@ukr.net

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ НЕДОТОРКАНОСТІ ЖИТЛА

У статті досліджено історичний розвиток кримінальної відповідальності за порушення недоторканності житла та виокремлено три періоди її історичного розвитку: I. Витоки кримінальної відповідальності за порушення недоторканності житла (X ст. – I пол. XIX ст.); II. Становлення кримінально-правової охорони недоторканності житла (II пол. XIX – I пол. XX ст.); III. Утвердження кримінальної відповідальності за порушення недоторканності житла (II пол. XX – теперішній час). Запропоновано розглядати забезпечення кримінальної відповідальності за порушення недоторканності житла під кутом зору визнання та захисту цього права.

Ключові слова: історичний розвиток, порушення недоторканності житла, житло, відповідальність, кримінальна відповідальність, кримінально-правова норма, законодавство

ВСТУП

Споконвіку людина дбає про своє житло, оберігає його, захищає. Житло є невід'ємним складником особистого життя людини. Вона має природне право жити так, як бажає, бути захищеною від оприлюднення фактів особистого життя. Але це неможливо без поваги до її житла, де значною частиною проходить це особисте життя, і тому людина має таке ж природне право не тільки на саме житло, а й на недоторканність його. Саме тому міжнародні правові акти декларують право людини на недоторканність її житла. Зокрема, ст. 12 Загальної декларації прав людини (прийнято і проголошено резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р.) передбачено: «Ніхто не може зазнавати безпідставного втручання в його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла... Кожна людина має право на захист закону від такого втручання або таких посягань» [1].

Історію розвитку кримінальної відповідальності за порушення недоторканності житла неможливо відокремити від історії правової охорони інституту комунальної власності в Україні загалом. Проте вона донині залишається недостатньо вивченою. У науковій літературі наявні лише поодинокі згадки про кримінальну відповідальність за порушення недоторканності житла чи взагалі про власність.

Проблемі, пов'язаній із кримінальною відповідальністю за порушення недоторканності житла, приділено досить мало уваги, хоча окремі аспекти дослідили такі автори: Н.О. Антонюк [30], П.П. Андрушко [29], О.О. Кваша [31], В.Т. Маляренко [27], О.М. Костенко [28], П.С. Матишевський [32], І.І. Присяжнюк [1], М.І. Хавронюк [8] та ін. Проте, незважаючи на значний внесок науковців у досліджувану проблему, майже всі питання залишаються актуальними і сьогодні. Зокрема, це стосується саме кримінальної відповідальності за порушення недоторканності житла, а також визначення «суспільної небезпечності» досліджуваного злочину.

Історичний розвиток кримінальної відповідальності за порушення недоторканності житла неодноразово ставав предметом дослідження науковців, серед яких

доцільно відзначити праці І.І. Присяжнюка та Ю.М. Жмур, які присвятили зазначеній темі відповідні підрозділи дисертаційних досліджень, та О.В. Сосніної, яка розглянула історичний розвиток порушення недоторканності житла в контексті кримінальної відповідальності за порушення недоторканності приватного життя [2-5]. Також окремі питання, пов'язані з історичними аспектами кримінальної відповідальності за порушення недоторканності житла у системі загального історичного розвитку кримінального права розглядали М.М. Колос, Я.В. Терлюк, М. Хавронюк та ін. [6-8]. Деякі історичні аспекти кримінально-правової охорони недоторканності житла у світлі кримінально-процесуальних гарантій досліджувались І.Ф. Літвіною, І.В. Вегера-Іжевською та ін. [9; 10].

МЕТА статті – дослідження історичного розвитку кримінальної відповідальності за порушення недоторканності житла.

РЕЗУЛЬТАТ

Розвиток та закріплення норм про відповідальність за порушення недоторканності житла або іншого володіння особи пройшло декілька етапів. Зокрема, на думку І.І. Присяжнюка, можна виокремити:

1) *Перший етап – дореволюційний (XIII ст. – кінець XIX ст.)*, який характеризується поодинокими положеннями про порушення недоторканності житла, а саме непряма згадка про злочинні посягання на особу або власність, проти яких можлива необхідна оборона (Руська правда); закріплення у законодавстві одного з видів порушення недоторканності житла або іншого володіння особи – вторгнення у чуже житло без законних для цього причин або приводу з наміром потрипати або образити господаря (ст. 2110 Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р.); порушення недоторканності житла або іншого володіння особи як одна з форм самоправства (ст. 142 Уставу про покарання, які накладаються мировими судьями 1864 р.); формування самостійних складів злочину про посягання на недоторканність житла або іншого володіння особи (ст.ст. 511, 512 Уложення про покарання кримінальні та виправні в редакції 1885 р.) [2];

2) *Другий етап – радянський (1917-1991 рр.)*: характеризується відсутністю кримінально-правових норм, в якій би передбачалася кримінальна відповідальність за порушення недоторканності житла або іншого володіння особи, та встановленням у ст. 130 Кримінального кодексу (КК) України УРСР 1960 р. кримінальної відповідальності за незаконний обшук, незаконне виселення або інші дії, що порушують недоторканність житла громадян, вчинені посадовою особою;

3) *Третій етап – сучасний (1991 р. – дотепер)* охоплює: наявність кримінально-правової норми попереднього етапу (ст. 130 КК України УРСР 1960 р.); встановлення кримінальної відповідальності за незаконне проникнення до житла або до іншого володіння особи, незаконне проведення в них огляду чи обшуку, а так само незаконне виселення та інші дії, що порушують недоторканність житла громадян (ст. 162 КК України 2001 р.) [2].

На нашу думку, хоча наведена класифікація є хронологічно послідовною в частині розвитку кримінальної відповідальності за порушення недоторканності житла, з нею важко погодитись, виходячи з таких міркувань. Перший етап об'єднує як джерела права, в яких містилась лише поодинокі згадки про окремі діяння, обумовлені порушенням недоторканності житла (Руська Правда), так і кодифіковані акти права, які відображали системний підхід до кримінального переслідування за порушення недоторканності житла (ст.ст. 511, 512 Уложення про покарання кримінальні та виправні в редакції 1885 р.). Другий етап поєднує в собі ідеологічно різні нормативні акти – від КК УРСР 1922 р. та 1927 р., які характеризувались тенденціями до заперечення приватності як суспільної цінності, що виключало її кримінально-правовий захист взагалі, до КК України 1960 р., в якому недоторканність житла та іншого володіння особи стала об'єктом кримінально-правового захисту [11]. Також другий етап, виходячи зі збереження чинності ст. 130 КК УРСР 1960 р. до прийняття КК України 2001 р., частково співпадає з другим етапом. Крім цього, вважаємо, що, досліджуючи кримінальну відповідальність за порушення недоторканності житла, потрібно враховувати, що встановлення кримінальної відповідальності за це діяння обумовлено державним визнанням недоторканності житла як складника недоторканності приватного життя та як суспільної цінності. Так, право на недоторканність приватного життя (приватність) відноситься до прав людини другого покоління, яким, як зазначає О.Р. Дашковська, притаманний дозаконодавчий та позазаконодавчий характер, оскільки вони не надаються державою, а визнаються та захищаються нею, внаслідок чого право особи на недоторканність приватного життя, яке охоплює право на недоторканність житла та кореспонденції становлять визнаний напрям індивідуальної свободи, втручатись в який не повинні ні приватні особи, ні державні органи [12].

Сучасне розуміння приватності ґрунтується на виділенні її чотирьох таких аспектів: 1) інформаційна приватність (встановлення правил збору та обігу персональних даних); 2) тілесна приватність (захист від втручання стосовно фізичного стану людини); 3) комунікаційна приватність (безпека та таємниці поштових відправлень, телефонних розмов, електронних повідомлень та інших видів комунікацій); 4) територіальна приватність (обмеження на втручання в домашнє та інше нав-

колишнє середовище) [13]. Тобто право на недоторканність житла перебуває в площині територіальної приватності, правовою основою захисту якої є Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р., Міжнародний пакт про громадянські й політичні права від 10 грудня 1966 р., Європейська конвенція з прав людини. Так, відповідно до ст. 12 Загальної декларації з прав людини (цю декларацію прийнято з метою визначення змісту понять «основні свободи» і «права людини»), що містяться в Статуті ООН, а тому є одним з установчих документів, які є обов'язковими для всіх держав-членів, зокрема й України) ніхто не може зазнавати безпідставного втручання в його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на **недоторканність його житла**, таємницю його кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання або таких посягань [1]. Згідно зі ст. 17 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права (ратифіковано Указом Президії Верховної Ради УРСР № 2148-VIII від 19 жовтня 1973 р.) ніхто не повинен зазнавати свавільного чи незаконного втручання в його особисте і сімейне життя, свавільних чи незаконних посягань на **недоторканність його житла** або таємницю його кореспонденції чи незаконних посягань на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання чи таких посягань. У ст. 8 Європейської конвенції з прав людини (ратифіковано Законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР) визначено, що кожен має право на повагу до приватного і сімейного життя, до свого **житла** і кореспонденції, причому повага до житла є ширшим поняттям, ніж його недоторканність. До переліку міжнародно-правових стандартів права особи на недоторканність житла, які випливають із зазначених вище актів, належать: 1) визнання права особи на недоторканність житла за кожним індивідом незалежно від наявності громадянства чи будь-яких інших ознак; 2) недопущення державою свавільних чи незаконних посягань стосовно права особи на недоторканність житла; 3) необхідність законодавчого захисту від свавільних чи незаконних посягань стосовно права особи на недоторканність житла [14]. Саме в цей час недоторканність житла визнається соціальною цінністю, суспільна небезпечність посягання на яку обумовлює її захист засобами кримінального права. М.М. Колос слушно звертає увагу на те, що лише у КК УРСР 1960 р. у гл. 4 «Злочини проти політичних і трудових прав громадян» закріплено ст.130 «Порушення недоторканності житла громадян» [6].

Починаючи з XVIII ст., у Конституціях США (1787 р.), Французької Республіки (1799 р.), Королівства Бельгії (1831 р.), Японії (1889 р.), ФРН (1919 р.) вперше відокремлено й закріплено право людини і громадянина на недоторканність житла, що стало підставою для кримінально-правового захисту порушення недоторканності житла [3]. Що стосується України, вперше право людини на недоторканність житла (недоторканність домашнього вогнища) закріплено у ст. 15 Конституції УНР від 29 квітня 1918 р. (Статут про державний устрій, права і вольности УНР) [3; 5; 15]. Проте внаслідок втрати влади керівництвом УНР її конституційні над-

баня не стали передумовою кримінально-правової охорони порушення недоторканності житла. Подібна доля спіткала і положення «Законів про тимчасовий державний устрій України», ухвалених гетьманом П.П. Скоропадським ухвалив акт «Закони про тимчасовий...», відповідно до яких житло кожної особи вважалося недоторканим; обшук і виїмка в будинку без згоди господаря були можливими лише у випадках і в порядку, визначених законом (п. 17) Конституції Української Народної Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР [6].

В подальшому, хоча право особи на недоторканність житла закріплено у ст. 128 Конституції СРСР від 5 грудня 1936 р., це положення довгий час залишалося декларативним [9].

Ст. 162 КК України розміщена у розд. V «Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина», а вчинення діянь, передбачених ст. 162 КК України, безпосередньо посягає на визначений аспект права на недоторканність приватного життя – недоторканність житла особи. З огляду на це, на нашу думку, історичний розвиток кримінально-правового забезпечення кримінальної відповідальності за порушення недоторканності житла доцільно розглядати під кутом зору визнання та захисту цього права. З огляду на це можна виокремити три періоди історичного розвитку кримінальної відповідальності за порушення недоторканності житла.

Перший період (X ст. – I пол. XIX ст.) характеризується відсутністю виділення кримінальної відповідальності серед інших видів юридичної відповідальності та лише поодинокими згадками у правових пам'ятках про негативні наслідки порушення недоторканності житла особи, насамперед, тих що належали до вищих станів суспільства. Зокрема, певна модифікація правового припису про заборону порушення недоторканності житла міститься у п. 65 Широкої редакції «Руської Правди» за текстом Пушкінського списку, згідно з яким йде мова про заборону вторгнення до садиби під час переслідування холопа (залежного селянина), який вдарив вільну людину та переховується у садибі свого господаря, який відмовляється видати його та сплачує 12 грн [16]. Подібну норму також закріплено у Короткій редакції «Руської правди» (п. 17) [5; 17]. Водночас у п. 11 Короткої редакції «Руської правди» також передбачено норму про те, що якщо челядин втече від господаря та знайде притулок в інших народів «любо у варяга, любо у кольбяга», та протягом двох днів його не видали, то на третій день господар має право здійснити вторгнення до помешкання з метою захоплення втікача [17]. У зв'язку з цим можна дійти висновку про те, що заборона проникнення до чужого житла або володіння була відносною, оскільки залежала від станової приналежності особи та мети такого вторгнення.

У статті 1 Розд. XI Другого Литовського Статуту містяться положення про умисний напад на чужий будинок або садибу, причому розмежовуючи напад відповідно до його мети: з метою вбивства або поранення господаря, заповдіння майнової або іншої шкоди втікача [18].

У козацькому звичаєвому праві не було норм, якими встановлено відповідальність за порушення недоторканності житла, [5].

У проєкті зводу законів Гетьманщини XVIII ст. – «Права, за якими судиться малоросійський народ», як і у Другому Литовському Статуті, охорона недоторканності житла полягає у встановленні правових наслідків нападу на житло, зокрема, такого, що поєднано з убивством, застосуванням насильства, викраденням майна, або не поєднано з умислом на вчинення вказаних дій, але спричинив порушення спокою (п. 1 статуту 1 гл. 10). Причому у нормах статуту 1 гл. 10 «Права, за якими судиться малоросійський народ» покарання за вчинення вказаних вище дій є різним, залежно від стану, до якого належить потерпілий – шляхецького, військового або інших станів. Окремою нормою передбачено відповідальність за напад на дім особи духовного звання (статут 2 гл. 10). В статутах 1 та 3 гл. 10 «Права, за якими судиться малоросійський народ» володіння особи охоплює не лише дім, але й подвір'я, будівлі для господарської діяльності, зберігання реманенту та місця утримання свійських тварин [19].

Отже, основними ознаками першого періоду історичного розвитку кримінальної відповідальності за порушення недоторканності житла є:

- 1) невиокремлення кримінальної відповідальності серед інших видів юридичної відповідальності;
- 2) фрагментарний характер норм;
- 3) настання відповідальності, передусім за діяння, обумовлені можливим посяганням на життя, здоров'я або майно особи, а не на її право на приватність;
- 4) відображення у нормах права станового характеру суспільства.

На відміну від інших правових норм «Права, за якими судиться малоросійський народ» не набули чинності, але варто звернути увагу, що саме у цьому проєкті вперше велась мова про відповідальність за вторгнення у житло з метою порушити спокій господаря, тобто без наміру посягати на його життя, здоров'я або майно.

Наступний період історичного розвитку кримінальної відповідальності за порушення недоторканності житла охоплює II пол. XIX – I пол. XX ст. та представлений законодавством державних утворень, до складу яких входили українські землі, зокрема, Російської та Австро-Угорської імперій, II Речі Посполитої, СРСР.

Так, в Уложенні про покарання кримінальні та виправні 1845 р., яке діяло на тих українських землях, які перебували у складі Російської імперії, вперше передбачено покарання особи, яка проникла до житла особи без умислу на вбивство, грабїж, розбій або крадіжку, але без законних для цього підстав або приводу, лише з наміром потурбувати господаря. У 1870 р. КК Австро-Угорської імперії 1852 р. доповнено положеннями про охорону особистої свободи, яка включала недоторканність житла та таємницю кореспонденції [20].

На території Закарпаття, яке тоді перебувало у складі Угорщини, діяло Угорське кримінальне уложення про злочини і проступки 1879 р., яке також передбачало відповідальність за посягання службовими особами на приватне життя особи, яке включало особисту свободу, недоторканність житла та таємницю поштових відправлень [21].

У Кримінальному уложенні Російської імперії 1903 р. розширено перелік діянь, які охоплювались порушенням недоторканності житла, яке розглядалось як злочин проти свободи: 1) насильницьке вторгнення у чужу бу-

дівлю, інше приміщення або огорожене місце; 2) умисне перебування без відома господарів у нічний час у чужих приміщеннях осіб, які проникли туди самовільно або таємно; 3) відмова залишити чуже приміщення, у яке особа проникла таємно або самовільно (ст.ст. 511, 512) [21]. Натомість після утворення УНР, хоча і проголошено право людини на приватне життя та недоторканність житла, кримінальне законодавство тоді не прийнято, що унеможливило кримінально-правову охорону вказаних суспільних цінностей. Як слушно наголошує М.М. Колос, Українська Центральна Рада, «була вимушена розробляти передусім фундаментальні проекти актів конституційного змісту й ухвалювати на їх основі закони, що стосувалися розбудови держави і розвитку полінаціонального українського суспільства на нових для нього принципах демократії, свободи, рівності, справедливості, законності тощо» [6].

Також з огляду на відсутність самостійної кримінально-правової норми, в якій би передбачалася кримінальна відповідальність за порушення недоторканності житла або іншого володіння особи у КК УРСР 1922 р. та КК УРСР, можна стверджувати що, в українському кримінальному законодавстві радянської доби кримінальну відповідальність за порушення недоторканності житла вперше закріплено в КК України 1960 р. [2]. Натомість ст. 252 КК II Речі Посполитої від 1932 р., до складу якої входила частина українських земель, передбачала відповідальність за вторгнення до чужого дому, помешкання, іншого приміщення, підприємства, огороженої території, а також за відмову покинути зазначені володіння особи за всупереч вимозі власника [22]. Так, другий період становлення кримінально-правової охорони недоторканності житла (II пол. XIX – I пол. XX ст.) характеризується двома послідовними тенденціями, зокрема запровадженням кримінально-правової охорони приватного життя, особливо недоторканності житла, у законодавстві Російської та Австро-Угорської імперій, II Речі Посполитої, до складу яких входила різні українські території, та навпаки її відсутністю у кримінальному законодавстві СРСР, оскільки КК УРСР 1922 р. та КК УРСР 1927 р. не передбачали норм про відповідальності за порушення недоторканності житла.

Третій період утвердження кримінальної відповідальності за порушення недоторканності житла, початок якого припадає на другу половину XX ст. та триває дотепер, значно є результатом збільшення взаємодії СРСР із міжнародними інституціями (ООН) та зміни курсу кримінально-правової політики СРСР, що зумовило поширення кримінально-правової охорони на права особи. Зокрема, у главі Особливої частини КК УРСР 1960 р. «Злочини проти політичних і трудових прав громадян» поміщено ст. 130 «Порушення недоторканності житла громадян». Указом Президії Верховної Ради УРСР № 4571-10 від 12 січня 1983 р. до неї внесено зміни, внаслідок яких встановлено відповідальність за незаконний обшук, незаконне виселення або інші дії, що порушують недоторканність житла громадян, вчинені посадовою особою [6].

У ст. 162 КК України від 4 квітня 2001 р. дії, які порушують недоторканність житла, викладені так: 1) Незаконне проникнення до житла чи до іншого володіння особи, незаконне проведення в них огляду чи обшуку, а так само незаконне виселення чи інші дії, що пору-

шують недоторканність житла громадян (ч. 1); 2) Ті самі дії, вчинені службовою особою або із застосуванням насильства чи з погрозою його застосування (ч. 2). До ст. 162 КК України внесено зміни Законом України № 721-VII від 16 січня 2014 р., з огляду на що ст. 162 КК України набула такого вигляду: «1. Незаконне проникнення до житла чи до іншого володіння особи, незаконне проведення в них огляду чи обшуку, блокування до них доступу, а так само незаконне виселення чи інші дії, що порушують недоторканність житла громадян – караються штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років; ч. 2. Ті самі дії, вчинені службовою особою, групою осіб, або із застосуванням насильства чи з погрозою його застосування – караються позбавленням волі на строк від двох до шести років». Зазначений Закон втратив чинність на підставі Закону № 732-VII від 28 січня 2014 р. [23]. Нині ст. 162 КК України у чинній редакції зі змінами, внесеними згідно із Законом № 767-VII від 23 лютого 2014 р., передбачає відповідальність за:

1. Незаконне проникнення до житла чи до іншого володіння особи, незаконне проведення в них огляду чи обшуку, а так само незаконне виселення чи інші дії, що порушують недоторканність житла громадян;

2. Ті самі дії, вчинені службовою особою або із застосуванням насильства чи з погрозою його застосування [23].

Незважаючи на те, що останню редакцію ст. 162 КК України прийнято у 2014 р., доцільно звернути увагу на проекти законодавчих актів про внесення змін до цієї статті кримінального закону.

Зокрема, проектом Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення захисту прав на нерухоме майно» від 10 грудня 2014 р. № 1385 пропонувалось викласти ст. 162 КК України в новій редакції. Водночас, якщо чинна ст. 162 КК України передбачає відповідальність за незаконне проникнення до «житла чи до іншого володіння особи», то у проекті йдеться про проникнення до «законного володіння особи», а зміст цього поняття визначається у примітці до цієї статті як «житлове приміщення, нежитлове приміщення, сховище, земельна ділянка, транспортний засіб, що належать на законних підставах фізичній чи юридичній особі». 29 серпня 2019 р. законопроект відкликано [24].

У проекті Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за незаконне виселення з житла» від 6 листопада 2020 р. № 4333 запропоновано передбачити нову редакцію ч. 1 цієї статті та доповнити її новими частинами 3 і 4, посиливши кримінальну відповідальність за незаконне виселення з житла, вчинення таких дій за попередньою змовою групою осіб або службовою особою чи із застосуванням насильства або з погрозою його застосування. Водночас доцільність посилення кримінальної відповідальності за незаконне виселення із житла шляхом встановлення покарання у виді штрафу від десяти тисяч до п'ятнадцяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк від трьох до шести років пояснюється збільшенням кількості випадків реєстрації кримінальних правопорушень у вигляді незаконного

порушення недоторканності житла. Проте протидія порушенню недоторканності житла лише шляхом посилення покарання сама собою не видається ефективною [25].

Так, третій період історичного розвитку кримінальної відповідальності за порушення недоторканності житла характеризується: 1) закріпленням у КК УРСР 1960 р. та КК України 2001 р. норм про відповідальність за порушення недоторканності житла, яке визнається конституційно визначеним правом людини, соціальна цінність якого є беззаперечною; 2) введенням до кримінально-правової норми про порушення недоторканності житла такої форми об'єктивної сторони кримінального правопорушення, що розглядається, як незаконний огляд та обшук, що становить додаткову гарантію захисту прав особи у кримінальному провадженні; 3) тенденцією до посилення кримінальної відповідальності за порушення недоторканності житла, що знаходить свій вияв у спробах розширення обсягу дій, які охоплюються цим кримінальним правопорушенням, та встановлення суворіших видів покарань.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи викладене, доцільно констатувати, що хоча кримінальну відповідальність за порушення недоторканності житла в її сучасному розумінні закріплено в законодавстві порівняно нещодавно, доцільно відзначити, що формування відповідних норм пройшло певний еволюційний шлях та нині стоїть перед сучасними викликами, які обумовлюють подальше вивчення та вдосконалення положень кримінального законодавства про порушення недоторканності житла.

Історичний розвиток кримінально-правового забезпечення кримінальної відповідальності за порушення недоторканності житла доцільно розглядати під кутом зору визнання та захисту цього права. У дослідженні виокремлено три періоди історичного розвитку кримінальної відповідальності за порушення недоторканності житла: 1. Витоки кримінальної відповідальності за порушення недоторканності житла (X ст. – I пол. XIX ст.); 2. Становлення кримінально-правової охорони недоторканності житла (II пол. XIX ст. – I пол. XX ст.); 3. Утвердження кримінальної відповідальності за порушення недоторканності житла (II пол. XX ст. – дотепер).

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини. База даних «Законодавство України». URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights-full-version>
2. Присяжнюк І.І. Кримінальна відповідальність за порушення недоторканності житла або іншого володіння особи в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2010. 24 с.
3. Жмур Ю.М. Кримінально-правовий захист недоторканності житла в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2012. 20 с.
4. Жмур Ю.М. Історія розвитку законодавства, що передбачає відповідальність за порушення недоторканності житла. *Підприємство, господарство, право*. 2010. № 6. С. 127-130.
5. Сосніна О.В. Кримінальна відповідальність за порушення недоторканності приватного життя (ст. 182 КК України): дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2017. 256 с.
6. Колос М.І. Українське кримінальне право: походження, розвиток і сучасність: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Ірпінь, 2019. 488 с.
7. Терлюк І.Я. Огляд історії кримінального права України. Львів, 2007. 93 с.
8. Хавронюк М.І. Віхи кодифікації кримінального законодавства на українських землях. Текст лекції. 18 с. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/about-us>
9. Літвінова І.Ф. Щодо визначення поняття права особи на недоторканність житла чи іншого володіння. *Право і суспільство*. 2012. № 2. С. 59-64.
10. Вегера-Іжевська І.В. Забезпечення права на недоторканність житла чи іншого володіння особи в кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2018. 24 с.
11. Соловей Д.Ю. Еволюція законодавства про кримінальну відповідальність УСРР (УРСР) (1919-1959 рр.): автореф. дис.канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2017. 237 с.
12. Дашковська О.Р. Покоління прав людини як соціальна форма опосередкування свободи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2016. № 22. С. 4-7.
13. Права людини в Україні – 2004. VI. Право на недоторканність приватного життя (приватність). Комплексне дослідження стану прав людини в Україні (річні звіти): Доповідь правозахисних організацій. URL: <https://khp.org/1124785474>
14. Козир О.В. Міжнародно-правові стандарти конституційного права особи на недоторканність житла. *Право і безпека*. 2009. № 5. С. 29-32.
15. Конституція Української Народньої Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-18#Text>
16. Правда Руська. Тексти на основі 7 списків та 5 редакцій / склав та підготував до друку проф. С. Юшков. Київ, 1935. Редакція IV. С. 137-144. URL: <http://litopys.org.ua/bilets/bil09.htm>
17. «Правда Руська» Ярослава Мудрого: початок вітчизняного законодавства / уклад.: Г.Г. Демиденко, В.М. Єрмолаєв. Харків, 2017. 392 с.
18. Другий Литовський Статут. Мінськ, 2003. С. 35-263. База даних «Законодавство України». URL: <http://litopys.org.ua/statut2/st1566.htm>
19. Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 року / упорядник та автор нарису К.А. Вислобоков; за ред. Ю.С. Шемшученка. Київ, 1997. 547 с.
20. Худоба Н.В. Кодифікація австрійського права ті особливості її застосування у Галичині (1772-1918 рр.). *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серія «Юридические науки»*. 2007. Т. 20 (59). № 2. С. 285-289.
21. Хрестоматія з історії держави і права України: навч. посіб.: У 2-х т. / за ред. В.Д. Гончаренка. Київ: Ін Юре. 1997. Т. 1: 3 найдавніших часів до початку XX ст. 464 с.
22. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny. URL:

<http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19320600571/O/D19320571.pdf>

23. Закон України «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України». База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/732-18#Text>

24. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо припинення норм законів, схвалених 16 січня 2014 року». База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/767-18#n84>

25. Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення захисту прав на нерухоме майно» від 10 грудня 2014 року № 1385. База даних «Законодавство України». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52853

26. Проект Закону «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за незаконне виселення з житла» від 6 листопада 2020 року № 4333. База даних «Законодавство України». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70361

27. Маляренко В.Т. Про недоторканність житла та іншого володіння особи як засаду кримінального судочинства. *Кримінальний процес України: Стан та перспективи розвитку: вибрані наукові праці*. Київ, 2004. С. 74-103.

28. Костенко О.М., Ландіна А.В. Поняття об'єкта злочину: дискусію варто продовжити. *Право України*. 2008. № 4. С. 101-105.

29. Андрушко П.П. Злочини у сфері службової діяльності: кримінально-правова характеристика. Київ, 2006. 148 с.

30. Антонюк Н.О. Кваліфікуюча ознака «проникнення в житло, інше приміщення чи сховище»: практика Верховного Суду. *Судебно-юрідическа газета*. 2020. 14 травня. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/168701-kvalifikuyucha-oznaka-proniknennya-v-zhitlo-inshe-primischnennya-chi-skhovishe-praktika-verkhovnogo-sudu>

31. Кваша О.О. Зміст та значення філософських категорій «можливість» і «дійсність» для кримінально-правових досліджень причинного зв'язку. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 301-305. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2012_1_76

32. Кримінальне право України. Загальна частина / за ред. П.С. Матишевського, П.П. Андрушка, С.Д. Шапченка. Київ, 1997. 512 с.

References

1. Universal declaration of human rights. *Database «Legislation of Ukraine»*. URL: [https://www.coe.int/uk/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights-full-version-\(in-Ukrainian\)](https://www.coe.int/uk/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights-full-version-(in-Ukrainian)).

2. Prysiazhniuk I.I. Criminal liability for violation of the inviolability of a person's home or other property in Ukraine: autoref. diss. ... PhD in legal sciences: 12.00.08. Kyiv, 2010. 24 p. (in Ukrainian).

3. Zhmur Y.M. Criminal legal protection of the inviolability of housing in Ukraine: autoref. thesis Ph.D. law Sciences: 12.00.08. Zaporizhzhia, 2012. 20 p. (in Ukrainian).

4. Zhmur Y.M. The history of the development of legislation, which provides for responsibility for violation of the integrity of housing. *Entrepreneurship, economy, law*. 2010. № 6. pp. 127-130. (in Ukrainian).

5. Sosnina O.V. Criminal liability for violation of privacy (Article 182 of the Criminal Code of Ukraine): diss. ... PhD in legal sciences. Lviv, 2017. 256 p. (in Ukrainian).

6. Kolos M.I. Ukrainian criminal law: origin, development and modernity: diss. ... Doctor of legal sciences: 12.00.08. Irpin, 2019. 488 p. (in Ukrainian).

7. Terliuk I.Y. Review of the history of criminal law of Ukraine: teaching. manual. Lviv: Liga-Press, 2007. 93 p. (in Ukrainian).

8. Khavroniuk M.I. Milestones of the codification of criminal legislation in Ukrainian lands. The text of the lecture. 18 p. URL: [https://newcriminalcode.org.ua/about-us_\(in-Ukrainian\)](https://newcriminalcode.org.ua/about-us_(in-Ukrainian)).

9. Litvinova I.F. Regarding the definition of the concept of a person's right to the inviolability of housing or other possessions. *Law and society*. 2012. No. 2. pp. 59-64. (in Ukrainian).

10. Vehera-Izhevskaya I.V. Ensuring the right to inviolability of a person's home or other property in criminal proceedings: autoref. diss. ... PhD in legal sciences: 12.00.09. Kharkiv, 2018. 24 p. (in Ukrainian).

11. Solovei D.Y. Evolution of legislation on criminal liability of the USSR (1919-1959): autoref. diss. ... PhD in legal sciences: 12.00.08. Kyiv, 2017. 237 p. (in Ukrainian).

12. Dashkovska O.R. The generation of human rights as a social form of mediation of freedom. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series «Jurisprudence»*. 2016. No. 22. pp. 4-7. (in Ukrainian).

13. Human rights in Ukraine - 2004. VI. The right to inviolability of private life (privacy). *Comprehensive study of the state of human rights in Ukraine (annual reports): Report of human rights organizations*. URL: <https://khp.org/1124785474> (in Ukrainian).

14. Kozyr O.V. International legal standards of a person's constitutional right to inviolability of housing. *Law and security*. 2009. No. 5. pp. 29-32. (in Ukrainian).

15. Constitution of the Ukrainian People's Republic (Statute on the State System, Rights and Freedoms of the Ukrainian People's Republic. *Database «Legislation of Ukraine»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-18#Text> (in Ukrainian).

16. Russian truth. Texts based on 7 lists and 5 editions / compiled and prepared for publication by Prof. S. Yushkov. Kyiv, 1935. Redaction IV. pp. 137-144. URL: <http://litopys.org.ua/bilets/bil09.htm> (in Ukrainian).

17. «Pravda Ruska» by Yaroslav the Wise: the beginning of domestic legislation / comp. H.H. Demydenko, V.M. Yermolaiev. Kharkiv, 2017. 392 p. (in Ukrainian).

18. Second Lithuanian Statute. Minsk, 2003. pp. 35-263. *Database «Legislation of Ukraine»*. URL: <http://litopys.org.ua/statut2/st1566.htm> (in Ukrainian)

19. The rights by which the Little Russian people are judged in 1743 / compiled and authored by K.A. Vyslobokov; ed Yu.S. Shemshuchenko. Kyiv, 1997. 547 p (in Ukrainian).

20. Khudoba N.V. Codification of Austrian law and the peculiarities of its application in Galicia (1772-1918). *Scholarly notes of the Tavrichesky National University named after YOU. Vernadsky. Series «Legal Sciences»*. Vol. 20 (59). No. 2. 2007. pp. 285-289. (in Ukrainian).

21. Textbook on the history of the state and law of Ukraine: teaching. guide: In 2 vols. / ed. V.D. Honcharenko. Kyiv, 1997. Vol. 1: From the earliest times to the beginning of the 20th century. 464 p. (in Ukrainian).

22. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny. URL: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19320600571/O/D19320571.pdf>

23. Law of Ukraine «On recognition of some laws of Ukraine as having lost their validity». // Database «Legislation of Ukraine». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/732-18#Text> (in Ukrainian).
24. Law of Ukraine «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding Termination of Laws Approved on January 16, 2014» // Database «Legislation of Ukraine». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/767-18#n84> (in Ukrainian).
25. Draft Law of Ukraine «On Amendments to the Criminal Code of Ukraine on Strengthening the Protection of Rights to Immovable Property» dated December 10, 2014 No. 1385 // Database «Legislation of Ukraine». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52853 (in Ukrainian).
26. Draft Law «On Amendments to the Criminal Code of Ukraine on Strengthening Liability for Illegal Eviction» dated November 6, 2020 No. 4333. Database «Legislation of Ukraine». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70361. (in Ukrainian).
27. Malyarenko V.T. On the inviolability of a person's home and other possessions as a basis for criminal proceedings. Criminal process of Ukraine: State and prospects of development: selected scientific works. Kyiv, 2004. pp. 74-103 p. (in Ukrainian).
28. Kostenko O.M., Landina A.V. The concept of the object of the crime: the discussion should be continued. *Law of Ukraine*. 2008. No. 4. pp. 101-105. (in Ukrainian).
29. Andrushko P.P. Crimes in the field of official activity: criminal-legal characteristics. Kyiv, 2006. 148 p. (in Ukrainian).
30. Antoniuk N.O. Qualifying feature «intrusion into a dwelling, other premises or storage»: the practice of the Supreme Court. *Sudebno-yuridicheskaya gazeta*. 2020. May 14. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/168701-kvalifikuyucha-oznaka-proniknennya-v-zhitlo-inshe-primischennya-chi-skhovische-praktika-verkhovno-go-sudu> (in Ukrainian).
31. Kvasha O.O. The content and significance of the philosophical categories «possibility» and «validity» for criminal legal research on causation. *Journal of the Kyiv University of Law*. 2012. No. 1. pp. 301-305. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2012_1_76 (in Ukrainian).
32. Criminal law of Ukraine. General part: textbook for law students. university / ed. P.S. Matyshevskiy et al. Kyiv, 1997. 512 p. (in Ukrainian).

Anton RONE

postgraduate student, Institute of State and Law named after V.M. Koretsky of National Academy of Sciences of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4014-7341>

e-mail: anparo@ukr.net

HISTORICAL DEVELOPMENT OF CRIMINAL LIABILITY FOR VIOLATION OF THE INVIOABILITY OF THE HOME

The paper examines the historical development of criminal liability for violation of the inviolability of housing and distinguishes three periods of its historical development: I. Origins of criminal liability for violation of the inviolability of housing (X century – the first half of the XIX century.), which are characterized by non-separation of criminal liability among other types of legal liability, fragmentary or property of a person, and not a violation of his right to privacy, reflected in the rules of law of the caste nature of society; II. Establishment of criminal-legal protection of the inviolability of the home (second half of the XIX – first half of the XX century), characterized by two successive trends, in particular, the introduction of criminal-legal protection of privacy, including the inviolability of housing, in Russian and Austro-Hungarian empires, II Rzeczpospolita, which included Ukrainian territories, and, conversely, its absence in the criminal law of the USSR, as the Criminal Code of the Ukrainian Soviet Socialist Republic of 1922 and the Criminal Code of the Ukrainian Soviet Socialist Republic of 1927 did not provide rules on liability for violations; III. Establishment of criminal liability for violation of the inviolability of housing (second half of the XX - present), which is characterized by enshrining relevant provisions in the Criminal Code of the Ukrainian Soviet Socialist Republic of 1960 and the Criminal Code of Ukraine in 2001, and the right to inviolability of housing is a constitutionally recognized human right introduction into the criminal law norm of violation of the inviolability of housing of such a form of the objective party as illegal inspection and search, which is an additional guarantee of protection of the rights of the individual in criminal. It is proposed to consider the provision of criminal liability for violation of the inviolability of housing from the point of view of recognition and protection of this right.

Keywords: historical development, violation of the inviolability of housing, housing, responsibility, criminal liability, criminal law, legislation

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.11.15>
УДК 349.6

Діана Вікторівна **БОНДАРЕНКО**

студентка, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-9722-6082>
e-mail: dianamusic214@gmail.com

Аліна Сергіївна **РУЧКО**

студентка, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-6736-0739>
e-mail: alina.ruchko2004@gmail.com

Марія Сергіївна **САВЧУК**

студентка, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-1225-8963>
e-mail: mashasav1522@gmail.com

ЕНЕРГЕТИЧНА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ: РОЛЬ ЗЕЛЕНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА

У статті висвітлено питання формування енергетично незалежної України у порівняльно-правовому аспекті з країнами Балтії, зокрема Литвою та Латвією. З огляду на узагальнену практику цих держав у визначеній сфері подано висновки з можливості адаптації їхнього досвіду до вітчизняного контексту в умовах повномасштабного вторгнення російської федерації. Акцентовано на важливості максимального забезпечення переходу України на альтернативні джерела енергії у зв'язку з необхідністю відповідати сучасним вимогам і реаліям, які постали перед нашою державою.

Ключові слова: енергетика, незалежність, енергетична безпека, екологічна безпека, досвід країн, зелена енергетика, відновлювальна енергетика

ВСТУП

Енергетика кожної країни є стратегічно важливим сектором економіки та значущим складником національної безпеки. Питання енергетичної безпеки України постали одразу після проголошення незалежності. Енергосистема України, створена ще за радянських часів, була орієнтована на потреби союзного центру, а не окремої республіки. Залежність від російських енергоносіїв призводила до геополітичних маніпуляцій і підвищувала ризики в періоди політичної напруги. У контексті енергетичної незалежності важливим є зменшення цієї залежності для підвищення національної безпеки та стабільності. Вразливість енергетичної інфраструктури до військових атак, технологічна застарілість енергетичного сектору, залежність від імпорту енергоносіїв та недостатній розвиток відновлювальної енергетики спонукають до вивчення досвіду зарубіжних країн і розроблення стратегії для переходу на т.зв. «зелену» енергетику.

МЕТА дослідження – аналіз енергетичної ситуації в Україні, визначення найближчих перспектив і шляхів побудови енергетично незалежної країни. Для її досягнення необхідно вирішити такі завдання: проаналізувати сучасний стан енергетики України та її основні проблеми, визначити шляхи подолання енергетичної залежності, ознайомитися з тенденціями правового регулювання цієї сфери в країнах Європи та дослідити альтернативні підходи до розвитку енергетики.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження ґрунтується на комплексному підході до аналізу енергетичного сектору України та окремих країн ЄС. У дослідженні застосовано низку загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, зокрема, діалектичний, системний аналіз, прогнозування, порівняльно-правовий та узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Лише 24 лютого 2022 р. Україна вийшла з енергетичної мережі Росії та Білорусі та приєдналася до єдиної енергетичної системи континентальної Європи ENTSO-E. Початок повномасштабного вторгнення росії став випробуванням для енергетичного сектору України, перетворивши його на одну з головних цілей агресора.

Атаки 2022-2023 рр. переважно спрямовувалися на об'єкти електропередачі, тоді як у 2024 р. ворог націлювався на об'єкти електрогенерації. Крім того, у 2024 р. пошкоджено втричі більше теплових електростанцій порівняно із зимою 2022-2023 рр. За даними Офісу Генерального прокурора кількість атак на ГЕС та греблі в 2024 р. зросла майже втричі.

За оцінками Моніторингової комісії ООН з прав людини в Україні, з березня до серпня 2024 р. росія здійснила дев'ять хвиль масштабних, комплексних і скоординованих атак на критично важливі електростанції, підстанції та системи передачі електроенергії на всій території України. 26 серпня 2024 р. відбулася одна з найбільших повітряних атак з початку повномасштабного вторгнення: проти об'єктів енергетичної та іншої інфраструктури застосовано понад 100 ракет і 100 безпілотників у різних регіонах України. Внаслідок цього введено стабілізаційні відключення електроенергії, які тривали до вересня [2].

Враховуючи той факт, що більшість вітрових та сонячних електростанцій розташовано на півдні країни, значних руйнувань зазнала й «зелена» енергетика.

Енергетична галузь є фундаментальною для функціонування інших секторів економіки, забезпечуючи їх необхідними ресурсами. Вона також стимулює інновації та технологічний прогрес, сприяючи розвитку суміжних галузей. Крім того, енергетичний сектор генерує значні податкові надходження та створює робочі місця. Нега-

тивні наслідки від обстрілів енергетичної системи прямо пропорційно впливають на сфери охорони здоров'я, освіти, економіки та навколишнього природного середовища [1].

Для кожної держави пріоритетом є безпека – це загальновідомий факт, підтверджений численними історичними подіями світового масштабу. Показовими прикладами виходу з енергетичної залежності є досвід двох балтійських країн – Литви та Латвії, які історично є близькими до України. Представники влади цих країн одними з перших усвідомили тісний взаємозв'язок між економікою та безпекою. Вони прагнуть підтримувати сталий фінансовий розвиток, проте саме це і породжує залежність від енергетичних ресурсів росії. Важливо також відзначити, що одним з прикладів тиску росії на балтійські держави у зв'язку з їхньою політичною лінією стали так звані «енергетичні санкції»

У 2003 р. росія односторонньо припинила транзит нафти через Латвію, а в 2006 р. компанія «Транснефть» заблокувала транзит казахстанської нафти до Литви через територію росії. Найвищий ступінь енергетичного тиску росії на країни Балтії припав на вересень 2006 р., коли у відповідь на наміри уряду Литви продати контрольний пакет акцій Мажейкяйського нафтопереробного заводу польській компанії «PKN Orlen» росія перекрила нафтопровід «Дружба-1», який постачав нафту на цей завод.

Водночас про зацікавленість москви в енергетичних ринках Балтії та проникненні на ринки ЄС свідчить і спроба нафтової корпорації «Лукойл» у лютому 2010 р. викупити Мажейкяйський НПЗ у польської компанії «PKN Orlen» [5]. З огляду на наведені факти можна стверджувати, що доти, доки Литва та Латвія залежали від енергетичних ресурсів росії, ці дві країни Балтії не могли належно здійснювати свою зовнішню та внутрішню політику.

Так, виникла нагальна потреба вирішити проблему, що перешкоджала сталому розвитку цих держав. Саме тому запропонованою план об'єднання енергетичних ринків балтійських країн – ВЕМІР (Baltic Energy Market Interconnection Plan). Його сутність полягала в тому, щоб стати безкомпромісною реакцією на полігібридну агресію росії в енергетичній галузі. ВЕМІР є однією з найстаріших і водночас найсучасніших ініціатив у галузі регіонального енергетичного співробітництва, яка досягла значних результатів, зокрема, припинення енергетичної ізоляції регіону Балтійського моря. Проміжними цілями плану стали: залучення балтійських країн до загальноєвропейського контексту безпеки постачання енергії та досягнення високого рівня диверсифікації маршрутів і джерел постачання газу. Необхідно також підкреслити тісний взаємозв'язок між Україною та балтійськими країнами, які є потужною підтримкою для України, зокрема в тому, що вони категорично забороняють будівництво «Північного потоку-2», ініційованого москвою в обхід України [6].

Після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну влада країн Балтії ухвалила рішення прискорити синхронізацію своїх енергетичних систем із континентальною європейською мережею. Литва, зокрема, заклікала відключитися від БРЕЛЛ (електричне кільце Білорусі, Росії, Естонії, Латвії та Литви) вже в 2024 р. Однак після ретельного обговорення учасники цього процесу дійшли висновку, що передчасне виходження

з БРЕЛЛ до завершення підготовчих робіт та побудови необхідної інфраструктури, може призвести до нестабільності в енергетичних системах країн Балтії. У результаті ухвалено рішення про проведення ізольованого робочого випробування системи у лютому 2025 р. та синхронізацію з європейськими мережами. Крім того, важливим зовнішнім фактором для України є те, що ще у травні 2022 р. країни Балтії повністю припинили імпорт електроенергії з Росії, що стало яскравим проявом їхньої підтримки України в особливо тяжкі часи.

Проведений компаративістський аналіз показує, що Литва, порівняно з Латвією, має обмеженіші енергетичні ресурси. Однак це стало додатковим стимулом для країни створювати власні джерела енергії та спрямовувати енергетичний курс у бік ЄС. Однією з ключових подій цього процесу стала 27 жовтня 2014 р., коли до Клайпедського порту біля Північного молу прибув плавучий газовий термінал для зберігання та регазифікації скрапленого природного газу (LNG). Корабель отримав назву *Independence*, що має глибокий символізм. Як зазначила Президент Литви Даля Грібаускайте: «Ця подія свідчить не тільки про енергетичну незалежність, але й про політичну свободу».

Литва продовжує активно розвивати альтернативну енергетику, зокрема вітрову. Представники країни чітко усвідомлюють переваги цього джерела енергії. За прогнозами, до 2030 р. вітрові електростанції забезпечать понад 50 % електроенергії Литви. Решту енергії планується отримувати з інших відновлюваних джерел, зокрема з біогазу, сонячної енергії, біопалива та гідроенергетики.

Варто зазначити, що зміни, які відбувалися в енергетичній сфері зазначених держав, не обмежувалися лише деклараціями та доктринальними підходами. Є також нормативно-правова база, що регулює цю галузь. Зокрема, у 2016 р. в Латвії прийнято Закон про енергоефективність [8].

Особливо цікавим для нас є розд. 7, який регулює функціонування фондів енергоефективності. Згідно з цим розділом кошти Державного фонду енергоефективності спрямовано на досягнення обов'язкового цільового показника економії кінцевого споживання енергії, а також на заходи з інформування та освіти населення у сфері енергоефективності. Крім того, відповідно до норм цього Закону, для досягнення вищих показників запроваджується широка децентралізація, що надає органам місцевого самоврядування певні повноваження та окреме фінансування.

Як видно з усіх вжитих заходів, Литва та Латвія впевнено і послідовно рухаються в напрямі енергетичної незалежності, зокрема від росії. Ці країни, усвідомлюючи історичні та еволюційні процеси, чітко розуміють загрози, які може становити росія, тому вони активно використовують усі наявні фізичні, правові та наукові ресурси для досягнення своєї мети. Однак варто зазначити, що найбільш перспективним варіантом є абсолютна енергетична незалежність країни без необхідності об'єднувати ресурси з іншими державами. Історія доводить, що поклатися можна лише на себе, тому важливо докладати всіх зусиль, щоб уникнути будь-якої залежності від зовнішніх чинників.

Водночас сучасна реальність переконує, що на цьому етапі це лишається лише ілюзією, і без об'єднання ре-

сурсів досягти значних результатів наразі неможливо. До того ж, враховуючи, що Україна переживає період повномасштабного вторгнення, приклад країн Балтії не можна вважати безпосередньо застосовним у нашій ситуації. Проте останні кілька років показали, що Україні слід робити основний акцент на розвитку альтернативної енергетики. Постійні обстріли енергетичної інфраструктури в усіх регіонах країни підкреслюють необхідність переходу до більш стійких джерел енергії, зокрема альтернативних. Саме цей сектор енергетики здатний забезпечити належне функціонування цивільної інфраструктури навіть у періоди війни.

Шлях до побудови енергетично незалежної країни є складним і тернистим, вимагаючи значних ресурсів, численних змін та часу. Водночас все більшу популярність здобуває альтернативна енергетика. Цивілізований світ поставив за мету перехід до відновлюваних джерел енергії до середини століття, і для України нині життєво важливо мати диверсифіковані джерела енергії. Це обумовлено тим, що ми щодня бачимо, як російська агресія намагається залишити населення України без електроенергії.

Станом на сьогодні в європейських країнах активно розвивається тренд на «зелену енергетику» (Green Energy). На нашу думку, це може стати можливістю для України зробити важливий крок до досягнення екологічної та енергетичної незалежності. Варто розглянути це не лише як наближення до ЄС, а як шлях до справжньої самостійності в енергетичній сфері. Передусім варто звернути увагу на Закон України «Про альтернативні джерела енергії» [4]. Згідно з абз. 4 ст. 1 цього Закону під альтернативними джерелами енергії розуміють відновлювані джерела енергії, до яких належать енергія сонячна, вітрова, геотермальна, гідротермальна, аеротермальна, енергія хвиль та припливів, гідроенергія, енергія біомаси, газу з органічних відходів, газу каналізаційно-очисних станцій, біогазів, та вторинні енергетичні ресурси, до яких належать доменний та коксівний гази, газ метан дегазації вугільних родовищ, перетворення скидного енергопотенціалу технологічних процесів. Згідно з цим основна ознака «зеленої енергетики» – це здатність її джерел до відновлення [9].

Одним з найперспективніших прикладів є шлях Ірландії, який розпочався в 2015 р. з документу «White Paper: Ireland's Transition to a Low Carbon Energy Future 2015-2030». Цей документ став повним оновленням енергетичної політики країни, враховуючи європейські та міжнародні цілі і угоди щодо зміни клімату, а також соціальні, економічні та трудові пріоритети Ірландії. За розроблення та реалізацію енергетичної політики Ірландії відповідає Міністерство комунікацій, енергетики та природних ресурсів. Основною метою цього Міністерства є забезпечення енергетичної безпеки країни, гарантії безпеки постачань газу та електроенергії, зростання енергоефективності економіки, а також розвиток державних енергетичних компаній. Закон Ірландії «Про сталу енергетику» передбачає, що енергетична політика країни повинна розвиватися на основі сприяння екологічно та економічно раціональному використанню енергії, стимулювання зростання енергоефективності, а також активного використання відновлюваних джерел енергії [3].

Отже, можна виокремити чотири ключові елементи

енергетичної політики: розвиток енергетичних систем, раціональне використання енергії, підвищення енергоефективності та активне застосування відновлюваних джерел енергії.

Також в Ірландії діє спеціалізований Департамент навколишнього середовища, клімату та комунікацій, який активно працює над забезпеченням енергетичної безпеки країни та звітує про виконання завдань. Одним із ключових документів є «Енергетична безпека Ірландії до 2030 року», що окреслює стратегію забезпечення енергетичної безпеки на це десятиліття, одночасно визначаючи шлях до сталого переходу на вуглецево-нейтральну енергетичну систему до 2050 р. Згідно з цим звітм енергетична безпека Ірландії в майбутньому буде забезпечена через перехід від нафтогазової енергетичної системи до електричної, максимізацію потенціалу відновлювальних джерел енергії, гнучкість енергетичних систем та інтеграцію з європейськими енергетичними мережами.

Також варто звернути увагу на «Climate Action Plan 2023» [7]. Основна його мета – вдвічі скоротити викиди до 2030 р. і досягти нульового рівня викидів не пізніше 2050 р. Це також передбачено Програмою діяльності Уряду. Дуже влучно в Плані зазначено про European Green Deal. Загалом цей зелений курс визначає реакцію Європи на зміни клімату. Ці зміни стосуються всього ЄС. Є потреба в актуалізації законодавства країн та додаткових зусиллях всіх країн-членів, зокрема Ірландії, яка повністю підтримує ці амбіції на рівні ЄС.

Зміни в енергетичній політиці також тісно пов'язані з Паризькою кліматичною угодою, яку Україна ратифікувала у 2016 р. Ця угода зобов'язує країни скорочувати шкідливі викиди в атмосферу, водночас зобов'язання стосуються всіх держав, незалежно від їхнього рівня економічного розвитку. Одними з основних заходів для виконання цих зобов'язань є розвиток відновлювальних джерел енергії та модернізація енергетичних і промислових підприємств.

Так, можна побачити, наскільки тісно пов'язані зміна клімату та розвиток відновлювальної енергетики. Для зменшення викидів у атмосферу запроваджуються різноманітні регулювання та механізми, спрямовані на запобігання глобальному потеплінню. Одним з основних інструментів реалізації цих цілей є популяризація «зеленої енергетики». Завдяки таким змінам у державній політиці ми можемо значно посилити розвиток альтернативної енергетики, що є важливим складником кліматичного законодавства та забезпечить сталий екологічний і енергетичний розвиток країни.

Попри наявні перспективи розвитку «зеленої енергетики», ми вважаємо, що здобуття повної енергетичної незалежності є складним і майже неможливим завданням. Аналізуючи Закон України «Про альтернативні джерела енергії», можна знайти підтвердження нашої думки. Зокрема, звертаючи увагу на ст. 3 цього Закону, яка закріплює основні засади державної політики у сфері альтернативних джерел енергії, слід зауважити, що неможливо виділити якусь одну головну zásadu. Всі вони є важливими та повинні виконуватись у комплексі для досягнення бажаного результату.

Зокрема, в абз. 7 цієї ж статті зазначено важливий аспект – «залучення вітчизняних та іноземних інвестицій і підтримка підприємництва у сфері альтернативних

джерел енергії, зокрема через розроблення та реалізацію загальнодержавних і місцевих програм розвитку альтернативної енергетики». Ключовим моментом тут є залучення інвестицій, без яких важко уявити масштабний розвиток цієї галузі в Україні.

Також важливу роль відіграє міжнародне співробітництво. В цьому контексті варто звернути увагу на ст. 15 цього Закону, яка регулює співпрацю України у сфері альтернативних джерел енергії на міжнародному рівні. Це співробітництво є необхідним для нашої країни, оскільки воно відкриває можливості для отримання інвестицій, а також дає змогу застосувати успішний досвід інших держав, яким вони можуть поділитися з Україною.

В абз.1 ст. 15 зазначено, що «Україна бере участь у міжнародному співробітництві у сфері виробництва та споживання енергії, виробленої з альтернативних джерел, відповідно до законодавства України та міжнародних договорів України». Водночас, якщо законодавством України встановлено інші правила, ніж передбачено міжнародним договором, то перевага надається правилам міжнародного договору. Це ще раз підкреслює важливість інтеграції України в міжнародні енергетичні процеси.

Тим часом стає все більш очевидним, що Україні необхідно готуватися до ймовірних відключень електроенергії, які прогноуються на найближчий час. Враховуючи цей контекст, а також важливість розвитку відновлювальної енергетики, варто звернути увагу на успішний досвід українських міст, які активно впроваджують «зелену енергетику» для боротьби з відключеннями. Наприклад, у Житомирі влітку не було зафіксовано жодних відключень, коли інші регіони змушені були переживати перебої з електропостачанням по 8-13 годин на добу. Це стало можливим завдяки великій сонячній електростанції потужністю 50 мегаватів, розташованій на околиці міста. Така потужність дає змогу Житомиру забезпечувати стабільне постачання енергії навіть під час загальних криз у енергетичній системі країни. Інші міста також знаходять ефективні рішення для зменшення тривалості відключень. Наприклад, у Вінниці місцевий бізнес активно залучено до цього процесу. У квітні 2024 р. в місті стартувала програма компенсації до 1 млн грн за встановлення сонячних електростанцій. Завдяки цьому 53 компанії змогли встановити сонячні панелі загальною потужністю майже 13 МВт. Багато підприємств також адаптували свої графіки роботи, щоб максимально використовувати «зелену енергію» і зменшити залежність від загальної електричної мережі.

Ми повністю усвідомлюємо, наскільки важливою та необхідною є спільна діяльність держав, особливо в таких сферах, як забезпечення населення електроенергією, а також у вирішенні світових проблем, таких як запобігання глобальному потеплінню та змінам клімату. Ці питання мають надважливий характер і вимагають зусиль усіх країн світу, адже лише через міжнародну співпрацю можна досягти реальних результатів у забезпеченні сталого енергетичного розвитку та збереженні навколишнього середовища.

Важливо відзначити активну діяльність Ірландії в

питаннях енергетичної безпеки не лише у своїй країні, але й на теренах України. Ірландія є однією з країн-членів ЄС, що активно надає енергетичну підтримку Україні. Окрім гуманітарної допомоги, яка включає автотрансформатори, генератори, електроінструменти, газове обладнання та інші необхідні матеріали, Ірландія також надає фінансову підтримку. Крім того, країна готова поділитися своїм досвідом у розвитку «зеленої енергетики». На нашу думку, така підтримка сприятиме більш швидкому відновленню української енергетики та популяризації відновлювальних джерел енергії в Україні.

ВИСНОВОК

Отже, у сучасному світі, який перебуває на етапі постійного і динамічного розвитку, важливо усвідомлювати, що проголошення держави незалежною є недостатнім важелем. Для того щоб поняття «незалежність» не було лише декларативно, а дійсно практично утверджувалось, необхідно вживати радикальних і чітких заходів.

Важливе значення для України становить досвід Латвії та Литви, які пройшли шлях для досягнення енергетичної незалежності від росії. Маніпуляції зі сторони останньої змусили їх відмовитись від російських енергоносіїв. Проект «ВЕМІР» є прикладом вдалої регіональної інтеграції та співпраці балтійських країн в енергетичній сфері.

Нині українська енергосистема працює з мінімальним запасом міцності як енергомереж, так і генерації. Важливим питанням є не лише відновлення, але й трансформації цієї галузі. Крім значних інвестицій, на етапі відбудови варто звернути увагу на диверсифікацію енергоресурсів, енергоефективність та розвиток відновлювальної енергетики. Тому, враховуючи поточну ситуацію, Україні слід зосередитися на розвитку альтернативних джерел енергії, щоб зменшити залежність від централізованих систем і підвищити стійкість енергетичних мереж перед зовнішніми загрозами.

Інвестування в зелену енергетику є стратегічним напрямом, який дасть змогу не тільки зменшити імпорт енергоресурсів, досягти низки важливих економічних, екологічних та соціальних переваг, а зміцнить енергетичну незалежність нашої держави, що дасть змогу країні проводити свою політику без ризику зовнішнього тиску.

Важливим елементом для досягнення цих цілей є вдосконалення національного законодавства у сфері енергетики. Україні слід розробити чіткіші правові механізми для стимулювання інвестицій в альтернативні джерела енергії та забезпечити відповідну підтримку бізнесу через податкові пільги та субсидії. Також необхідно гармонізувати національне законодавство з європейськими стандартами та міжнародними зобов'язаннями, зокрема в контексті досягнення цілей Паризької кліматичної угоди. Встановлення довгострокових і стабільних правил гри для інвесторів в зелену енергетику створить умови для сталого розвитку та енергетичної безпеки України.

Список використаних джерел

1. Бірюков Я. Енергетична незалежність України: проблеми та перспективи. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 8 (26). С. 53-63.

2. Бюлетень Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні. Атаки на енергетичну інфраструктуру України: шкода цивільному населенню (станом на вересень 2024). URL: <http://surl.li/gvfzjt>
3. Паламарчук Д., Паламарчук Н. Аналіз енергетичної політики країн-учасниць міжнародного енергетичного агентства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 16. С. 39–45.
4. Про альтернативні джерела енергії: Закон України від 20.02.2003 № 555-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 24.
5. Савінок В. Чинник енергетичної безпеки у відносинах Росії та країн Балтії. *Шевченківська весна*. 2013. № 23. С. 23–25.
6. Турчин Я., Івасечко О. Енергетична безпека ЄС та балтійських країн за умов полігібресії зовнішньої політики Російської Федерації. *Вісник НУ «ЛП». Політичні науки*. 2020. Вип. 6. № 1. С. 1–6.
7. Climate action plan 2023. URL: <https://www.gov.ie/pdf/?file=https://assets.gov.ie/270956/94a5673c-163c-476a-921f-7399cdf3c8f5.pdf#page=null>
8. Energy Efficiency Law. URL: <https://faolex.fao.org/docs/pdf/lat172847.pdf>
9. The White Paper «Ireland's Transition to a Low Carbon Energy Future 2015-2030». URL: <https://www.gov.ie/en/publication/550df-the-white-paper-irelands-transition-to-a-low-carbon-energy-future-2015-2030/>

References

1. Biriukov Y. Energy independence of Ukraine: problems and prospects. *Topical Issues in Modern Science*. 2024. № 8 (26). pp. 53-63 (in Ukrainian).
2. Bulletin of the UN Human Rights Monitoring Mission in Ukraine. Attacks on Ukraine's energy infrastructure: damage to civilians (as of September 2024). URL: <http://surl.li/gvfzjt> (in Ukrainian).
3. Palamarchuk D., Palamarchuk N. Analysis of the energy policy of the countries participating in the International Energy Agency. *Investments: practice and experience*. 2021. No. 16. pp. 39-45. (in Ukrainian).
4. On alternative energy sources: Law of Ukraine of 20.02.2003 No. 555-IV. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2003. № 24. (in Ukrainian).
5. Savinok V. The factor of energy security in relations between Russia and the Baltic States. *Shevchenko's Spring*. 2013. № 23. pp. 23-25. (in Ukrainian).
6. Turchyn Y., Ivasechko O. Energy Security of the EU and the Baltic States in the Conditions of Polygybrish of the Foreign Policy of the Russian Federation. *Bulletin of the National University "LP". Political Sciences*. 2020. Issue 6. No. 1. pp. 1-6 (in Ukrainian).
7. Climate action plan 2023. URL: <https://www.gov.ie/pdf/?file=https://assets.gov.ie/270956/94a5673c-163c-476a-921f-7399cdf3c8f5.pdf#page=null>
8. Energy Efficiency Law. URL: <https://faolex.fao.org/docs/pdf/lat172847.pdf>
9. The White Paper "Ireland's Transition to a Low Carbon Energy Future 2015-2030". URL: <https://www.gov.ie/en/publication/550df-the-white-paper-irelands-transition-to-a-low-carbon-energy-future-2015-2030/>

Diana BONDARENKO

student, Yaroslav Mudryi National Law University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-9722-6082>
e-mail: dianamusic214@gmail.com

Alina RUCHKO

student, Yaroslav Mudryi National Law University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-6736-0739>
e-mail: alina.ruchko2004@gmail.com

Mariia SAVCHUK

student, Yaroslav Mudryi National Law University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-1225-8963>
e-mail: mashasav1522@gmail.com

ENERGY INDEPENDENCE OF UKRAINE: THE ROLE OF GREEN ENERGY AND EUROPEAN LEGISLATION

Introduction. The paper emphasizes the importance of avoiding Ukraine's energy dependence on Russian energy carriers, as this can be one of the priority factors for enhancing national security and sustainable development of our country. The research addresses the issue of introducing alternative energy sources, which, even in the face of constant rocket attacks, allow the state to function.

The purpose of the paper is primarily to assess the current energy situation in Ukraine, which is particularly negatively affected by the Russian Federation's constant missile attacks. In addition, the goal is to identify prospects and ways to develop an energy independent state. To do this, the following tasks need to be accomplished: to analyze the current state of Ukraine's energy sector, to identify ways to overcome energy dependence, and to analyze legislative trends in the field of energy regulation in European countries.

Results. It is estimated that the period since February 24, 2022 has been the most challenging for Ukraine's energy system, as the number of attacks by the Russian Federation on our energy supplies has been steadily increasing, forcing us to respond to the challenges. The energy sector holds one of the key positions in the development of the country, as it generates tax revenues and stimulates modern technologies. We believe that the state should stimulate the development of small-scale generation, continue to implement the energy system decentralization program and actively promote the widespread use of alternative energy sources.

Conclusion. As the Ukrainian energy system currently operates with a minimum safety margin for both power grids and generation, it is worth focusing on alternative green energy. The priority is to reduce dependence on centralized systems and increase the resilience of energy networks to new challenges. Investment is not enough, and Ukraine needs to develop its own path to building an independent state, particularly in the energy sector.

Keywords: energy, independence, energy security, environmental safety, experience of countries, green energy, renewable energy

Михайло Олександрович **ШЕВЧУК**

к.ю.н., докторант, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7549-6344>

e-mail: m.shevchuk522@gmail.com

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

У статті розглянуто державне управління як засіб забезпечення інформаційної політики держави. Пріоритетними завданнями державної політики у сфері інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури є підвищення інвестиційної привабливості, створення в рамках державної інформаційної політики засад для формування єдиного інформаційного простору. Визначено тенденції розвитку медіації в Україні як форми реалізації державної влади в цілому. Запропоновано розроблення та прийняття єдиних загальних засад інформаційної політики у вигляді концепції чи інформаційного кодексу України.

Ключові слова: держава, інформаційна війна, інформаційні відносини, інформаційна безпека, державне управління, державна інформаційна політика, медіасфера

ВСТУП

Державне управління пов'язане з особливим видом публічної влади – державною владою з усіма її атрибутами: монополією на силу, легітимним характером впливу на суспільство, суверенітетом, поширенням впливу влади на все суспільство, політичною організацією. Державне управління стало засобом характеристики певного виду діяльності, тобто сукупності дій, що здійснюються для досягнення відповідних суспільно значущих цілей. Сутність управління полягає в досягненні результату шляхом цілеспрямованого впливу. Питання забезпечення інформаційної безпеки регулюється ст. 17 Конституції України, Законом «Про основи національної безпеки України», Стратегією національної безпеки, схваленої Указом Президента України.

МЕТА статті – визначення державного управління як засобу забезпечення інформаційної політики держави, набору вимог, правил, обмежень, рекомендацій, які регламентують порядок інформаційної діяльності.

РЕЗУЛЬТАТИ

Актуальність теми визначено тим, що діяльність державних органів спрямована на розвиток інформаційної сфери суспільства, яка охоплює не тільки телекомунікації, інформаційні системи чи засоби масової інформації, а й увесь спектр пов'язаних з ними виробництв і відносин; і це створення, збереження, оброблення, демонстрація, передача інформації в усіх її видах – бізнес, розваги, наука та освіта, новини тощо.

Державна інформаційна політика – це вплив держави на розвиток інформаційної сфери суспільства, до якої входять телекомунікації, інформаційні системи, засоби масової інформації та діяльність, пов'язана з реєстрацією, пошуком, отриманням, створенням, обробленням, використанням, зберіганням, розширенням, відображенням та передачею всіх видів інформації.

Сучасна наука трактує управління як практичний, організаційний і регуляційний вплив влади на життя людей за допомогою методу розпорядження.

У загальних справах, різних видах діяльності та багатьох соціальних ролях держава контролює не все, а лише ті прояви, сторони та контексти, які можуть бути важливими для загальнонаукового розуміння. Необхідність державного управління виникає з необхідності забезпечення реалізації державної політики, спрямованої

на ефективне використання природних, трудових, матеріальних та інформаційних ресурсів при забезпеченні прав і свобод людини.

О.В. Рябоконт стверджує, що під державним управлінням розуміється сукупність усіх видів державної діяльності, тобто всі форми здійснення державної влади загалом. Державне управління полягає в забезпеченні цілеспрямованого впливу на соціальну систему та її окремі зв'язки [6].

Один з провідних дослідників у галузі державного управління О.В. Манжай визначав управління як «цілепокладання, організацію та регулювання впливу людей на власну громадську, колективну та групову діяльність, що здійснюється як безпосередньо (у формах самоврядування), так і через спеціально створені структури (державні, громадські), асоціації, партії, компанії, кооперативи, спілки тощо».

Цільова спрямованість державного управління означає необхідність досягнення максимального результату з мінімальним використанням матеріальних, трудових, фінансових та інших ресурсів [12].

О.В. Литвиненко визначає, що ознаки державного управління проявляється за допомогою спільної діяльності людей, що ставить за мету впорядкування спільної діяльності шляхом забезпечення узгоджених індивідуальних дій учасників, впливу на їх поведінку (волю), управління постає регулятором управлінських відносин, що виникають між суб'єктом і об'єктом у процесі реалізації функцій соціального управління, управління є владним, оскільки ґрунтується на підпорядкуванні волі учасників управлінських відносин та має спеціальний апарат реалізації через організовані групи людей.

Аналіз наукової літератури свідчить, що більшість дослідників поділяють позицію про те, що серед усіх форм управління державне управління займає особливе місце, що зумовлено наявністю могутньої державної влади, яка поширюється на все суспільство, встановлює правові норми та через механізми примусу забезпечує дотримання всіма об'єктами господарювання встановлених правил поведінки.

Принципи державного управління – це основоположні ідеї, наукові положення виду державної діяльності. Виділяють такі групи принципів державного управління, як соціально-політичні, організаційні, принципи організації функціонування (діяльності) держав-

ного апарату управління, крім поділу принципів на групи, найчастіше пропонується поділ принципів державного управління на види: загальносистемні, структурно-цільові, структурно-функціональні та структурно-процесуальні.

Виходячи із загальнотеоретичних положень, можна виділити такі основні ознаки менеджменту, як функція, що виконує організована система (технічна – управління пристроями, машинами, технологічними процесами, біологічна – управління процесами життєдіяльності живих організмів, соціальна-управління суспільними процесами, людьми та організаціями) і забезпечує її цілісність і правильне функціонування.

Виконує конкретні завдання, відповідає інтересам взаємодії елементів, що утворюють ту чи іншу систему і являють собою єдине ціле, є внутрішньою якістю цілісної системи, основними елементами якої є суб'єкт управління (елемент управління) і об'єкт управління (елемент управління) що постійно взаємодіють на основі самоорганізації (самоуправління), найважливішою ланкою між учасниками управління є інформація, керування передбачає не лише внутрішню системну, а й міжсистемну взаємодію, оскільки така існує.

У суспільних відносинах, різноманітних видах діяльності та різноманітних соціальних ролях держава управляє не всіма, а лише тими проявами, сторонами та відносинами, які мають значення для всього суспільства і стосуються реалізації загальних потреб, інтересів і цілей, час, зміни на різних етапах історичного розвитку суспільства, керівна роль держави стосовно тих чи інших сфер суспільного життя постійно.

Інформаційний чинник суспільного розвитку набуває все більшого значення в усьому світі, що дає підстави вважати, що феномен інформаційної революції є результатом двох паралельних процесів: постійного зростання ролі та обсягу інформації, необхідної для забезпечення життєдіяльності суспільства та вдосконалення технологій їх накопичення та розповсюдження [10].

Державна інформаційна політика – це особлива сфера життєдіяльності громадян, яка пов'язана з відтворенням і поширенням інформації, що відповідає інтересам держави та громадянського суспільства, з метою забезпечення творчого, конструктивного діалогу між ними та їх представниками та діяльності з регулювання. Державні органи, спрямовані на розвиток інформаційної сфери суспільства. Державна інформаційна політика включає не тільки телекомунікації, інформаційні системи чи засоби масової інформації, але й увесь спектр виробництв і відносин, пов'язаних зі створенням, зберіганням, обробленням, демонстрацією, передачею інформації у всіх її видах – бізнес, розваги, наука та освіта, новини тощо.

Таке масштабне трактування інформаційної політики сьогодні видається доцільним, оскільки «оцифрування» інформації, новітні телекомунікаційні та комп'ютерні технології інтенсивне та стирають межі між різними секторами інформаційної індустрії. Всебічний розгляд процесів, що відбуваються в інформаційній сфері суспільства, і сучасних методів її державного регулювання має велике значення для України, оскільки держава ще не до кінця визначилася в цій сфері. Наявні запити на створення концепцій інформаційного простору лише частково розв'язують проблему, оскільки

простір формується не стільки державою, скільки ринком і новими комерційними структурами.

Інформаційну політику можна розглядати як інструмент політичного впливу та засіб досягнення політичних цілей: суб'єкти інформаційної політики можуть використовувати інформацію для впливу на свідомість, психіку, їх поведінку та дії людей, як в інтересах держави та громадянського суспільства, так і у власних інтересах. Завдяки поширенню інформації влада чи особа, відповідальна за процес, формує в суспільстві чи групі людей необхідний погляд, громадську думку, хід взаємодоповнюючих логічних думок, вичерпну систему поглядів на ті чи інші питання [3].

Проблема інформаційного суспільства вирішується у двох аспектах. По-перше, інформація є не просто товаром, а все більше стає невіддільною частиною управління економікою та іншими секторами. Відповідно до другого аспекту основним об'єктом управління стають інформаційні потоки. Отже, управління за допомогою інформації слід відрізнити від управління інформацією, інформаційними процесами та відносинами з метою підвищення обізнаності суспільства про ідентичність стратегії розвитку країни та забезпечення її інформаційної безпеки. Якщо раніше у центрі уваги було політичне виховання мас, то сьогодні мова йде про всебічну передачу інформації та соціалізацію особистості.

Основними завданнями державної інформаційної політики України є: забезпечення нормативно-правової бази для запровадження системи публічного інформування в Україні, вирішення проблеми забезпечення конституційних прав громадян на інформацію та захисту журналістів і засобів масової інформації від кримінального переслідування за критику (відповідальність за поширення недостовірної інформації, її спростування та відшкодування завданої моральної шкоди), розповсюдження, розроблення концепції розвитку електронного та радіотехнічного інформаційного простору України, розроблення концепції інформаційної безпеки України.

Сучасне інформаційне суспільство виводить на ринок новий тип влади, основою якого є опанування новими ресурсами – інформацією та знаннями.

Державне управління інформаційною сферою має галузевий характер, і до цього типу управління відноситься, як зазначає Г.В. Виноградова, реалізація таких восьми функціональних груп, як організація системи та процесу управління, визначення та реалізація політики та стратегії розвитку галузі, забезпечення розвитку науково-технічного потенціалу галузі, мобілізація та використання ресурсів галузі, ситуаційне управління галузевими структурами, управління розвитком промислової інфраструктури, маркетинг, управління інвестиціями, розвиток роботи та навчання персоналу [4].

Основою нової влади є інтелект як синтез знань, інформації та комунікації, сили духу та фундаментальних соціокультурних цінностей.

Тому особливістю державної інформаційної політики має бути надання інформації та знанням не лише статусу суто економічного товару, а й надання їм статусу духовних явищ. Для прориву в інтелектуальну епоху необхідно досягти випереджаючого інформаційного ефекту у формуванні суспільної свідомості в умовах реформування суспільних відносин [7].

Інформація має вплив на маси. Інформація, що є власністю держави або інформація з обмеженим доступом має оброблятися в інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних системах із застосуванням комплексної системи захисту інформації. Норми інформаційного права поступово зростають. Закон України «Про інформацію» регулює відносини стосовно отримання та поширення інформації. Ст. 6 Закону України «Про інформацію» визначає зміст державної інформаційної політики, її головні напрями та способи.

Громадяни України, юридичні особи та державні органи мають право на інформацію, яке забезпечує можливість вільного одержання, використання інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів, а також для виконання обов'язків і функцій, поширювати та зберігати. Реалізація громадянами, юридичними особами та державою права на інформацію не повинна порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, інтелектуальні, екологічні та інші права, свободи та законні інтереси. Кожен громадянин має вільний доступ до інформації.

Є. Калашнюк пише, що інформаційна державна політика – це діяльність з регулювання інформаційних відносин з метою реалізації прав і свобод громадян та забезпечення гідного життя і вільного розвитку людей, та виділяє три види інформаційної політики держави: політику у сфері інформатизація, політика у сфері ЗМІ, політика у сфері інформаційної безпеки та захисту інформації.

Державна політика в інформаційній сфері – це комплекс політико-правових, економічних, соціально-культурних та організаційних заходів, спрямованих на встановлення загальнодержавних пріоритетів розвитку інформаційного середовища суспільства та створення умов для переходу країни до інформаційного суспільства. Державну інформаційну політику розробляють і здійснюють органи державної влади загальної компетенції, а також відповідні органи спеціальної компетенції (ст. 6 Закону України «Про інформацію»). Закон України «Про інформацію», Концепція Національної інформаційної політики України, Державна інформаційна політика визначаються як сукупність основних напрямів і способів діяльності держави з одержання, використання, поширення та зберігання інформації. Після розвитку новітніх технологій вплив інформації на прогрес людства зріс у тисячі разів.

В Україні діяльність відносин у сенсі «влада – суспільство – ЗМІ» регулюється законом, який встановлює правові основи їх діяльності та забезпечує дотримання стандартів якості та об'єктивності інформації. З 31 березня 2023 р. набрав чинності Закон України «Про медіа». Закон встановлює значні зміни у медіа галузі та розширює сферу впливу медіа регулятора – Національної ради.

Законом розширено повноваження Національної ради з питань телебачення і радіомовлення та запроваджено нові правила на ринку. Втратили чинність шість Законів: «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про телебачення і радіо», «Про інформаційні агентства», «Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення», «Про порядок висвітлення засобами масової інформації діяльності органів

державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні», «Про захист суспільної моралі».

На повну імплементацію закону знадобиться 10 років, але деякі важливі зміни вже набули чинності. Закон «Про медіа» дає можливість каналам, які мовлять без використання радіочастотного спектра, зареєструватися як суб'єкт у сфері медіа й обрати технологію (наприклад, супутникову, ОТТ). Раніше це було можливо шляхом ліцензування. Новацією закону для провайдерів (кабельних, ОТТ, супутникових тощо) є подання до Нацради звітів про кількість користувачів свого телебачення. Це передбачено ст. 22 (ч. 3, речення 4). Законом «Про ЗМІ» встановлено річний термін реєстрації в Національній раді з питань телебачення і радіомовлення друкованих ЗМІ, інформаційних агентств і провайдерів, які раніше діяли на підставі ліцензій і сертифікатів. Після 31 березня 2024 р. реєстрація цих ЗМІ – платна. Згідно з законом «Про ЗМІ» Нацрада реагувала на порушення постановами та штрафами. Нацрада штрафувала, поперше, за мовчання, відмову від перевірок і нецензурну лексику. Це вважається істотним порушенням.

У Нацраді зареєстровані десятки іноземних каналів що можуть транслюватися, є канали з країн ЄС.

Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра, прийняла рішення про обмеження доступу до сайтів, які використовують мову держави-агресорки за замовчуванням, правила та політики яких базуються на національному законодавстві держави-агресорки.

У листопаді 2023 р. Нацрада з питань телебачення і радіомовлення затвердила стратегію роботи на 2024-2026 рр. Стратегію винесли на громадське обговорення. До розроблення стратегії залучено державні органи, громадські організації та професійні асоціації, діяльність яких повністю або частково пов'язана з медіа сферою.

Метою закону «Про медіа» є забезпечення права на свободу вираження поглядів і права на доступ до різноманітної, перевіреної та оперативної інформації, а також підтримка різноманітності поглядів і вільного поширення інформації. Його також спрямовано на захист національних інтересів України та прав користувачів медіа послуг, регулювання медіа сфери відповідно до принципів прозорості, справедливості та неупередженості, а також сприяння створенню конкурентного середовища, рівності та незалежності.

Пріоритетними завданнями державної політики у сфері інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури є сприяння подальшому розвитку інфраструктури зв'язку, підвищення інвестиційної привабливості галузей інформатизації та створення в рамках державної інформаційної політики засад для вирішення таких завдань, як формування єдиного інформаційного простору.

Нові технології призвели до швидкого поширення глобальних інформаційних мереж, особливо Інтернету, що відкриває принципово нові можливості для міжнародного обміну інформацією. Практична реалізація державної інформаційної політики в сучасних умовах суспільного розвитку потребує широкого психологічної компанії стосовно підтримки її основних положень у громадській думці, з'ясування її соціальної спрямованості, доведення її обґрунтованості тощо.

ВИСНОВКИ

Державне управління здійснюється безпосередньо державними органами виконавчої влади, в системі якої є розподіл функцій, основою якої є сфери впливу, рівень повноважень, мета діяльності та організаційні форми здійснення. За такими ж принципами можна класифікувати державні установи. Загальними функціями державного управління є прогнозування, планування, організація, регулювання, координація, облік, контроль.

Державна інформаційна політика ґрунтується на засадах законності, підтримання балансу життєво важливих інтересів держави, суспільства та особи, взаємної відповідальності держави, суспільства та осіб за стан безпеки, інтеграції в міжнародні системи інформаційної безпеки. У ст. 8 Закону «Про основи національної безпеки України» визначено основні напрями державної політики з питань національної безпеки в інформа-

ційній сфері.

Інформаційну безпеку України становлять такі структурні елементи, як інформаційна безпека у сфері прав і свобод людини та громадянина, інформаційно-психологічна безпека та інформаційно-технічна безпека.

Основними напрямками та методами державної інформаційної політики є розвиток інформаційного простору України, створення системи державних стратегічних комунікацій, популяризація України та її цінностей у світі.

Зі сказаного вище випливає один важливий висновок: ефективність та дієвість заходів, передбачених в інформаційній сфері, потребує якнайшвидшого розроблення та законодавчого затвердження єдиних загальних засад інформаційної політики у вигляді концепції чи інформаційного кодексу України.

Список використаних джерел

1. Про інформацію: Закон України № 2658-ХІІ (2658-12) від 02.10.92. *ВВР*. 1992. №48. ст.651.
2. Про медіа: Проект Закону України № 2693-д від 13.12.2022 (Прийнятий ВР України)
URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/3115>
3. Логінова Н.І. Правовий захист інформації. Одеса, 2015. 264 с.
4. Манжай О.В. Правові заходи захисту інформації. Харків, 2020. 162 с.
5. Мацюк В.Я. Інформаційне суспільство – новий шабель суспільної формації. *Часопис Київського університету права*. 2006. № 2. С. 102-106.
6. Кіричек П.Н. Сучасна інформаційна політика: імперативно-модусна трансформація. Одеса, 2021. № 3. С. 178-185.
7. Виноградова Г.В. Правове регулювання інформаційних відносин в Україні. Київ, 2006. 176 с.
8. Карпенко В.О. Інформаційна політика та безпека. Київ, 2006. 180 с.
9. Калашнюк Є. Принципи та механізми інформаційної політики Європейського Союзу. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. С. 99-101.
10. Мотлях О. Сучасна державна інформаційна політика України у сфері масмедіа. *Український інформаційний простір*. 2022. № 2 (10). С. 156-170.
11. Рябоконт О.В. Державна інформаційна політика формування інформаційного суспільства. Одеса : *Гельветика*, 2020. № 3. С. 178-185.
12. Литвиненко О.В. Інформаційні технології та Україна у світовому контексті. *Людина і політика*. 2021. № 1. 93 с.

References

1. On information: Law of Ukraine No. 2658-XII (2658-12) dated 02.10.92. *VVR*. 1992. №. 48. Article 651. (in Ukrainian).
2. On the media: Draft Law of Ukraine №. 2693-d of 13.12.2022 (Adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/3115> (in Ukrainian).
3. Lohinova N.I. Legal protection of information. Odesa, 2015. 264 p. (in Ukrainian).
4. Manzhai O.V. Legal measures of information protection. Kharkiv, 2020. 162 p. (in Ukrainian).
5. Matsiuk V.Ya. Information society - a new stage of social formation. *Journal of the Kyiv University of Law*. 2006. №. 2. pp.102-106. (in Ukrainian).
6. Kirichuk P.N. Modern information policy: imperative-modal transformation. 2021. Odesa: Helvetyka, 2021. №. 3. pp. 178-185. (in Ukrainian).
7. Vynogradova H.V. Legal regulation of information relations in Ukraine. Kyiv: Yustinian Publishing House, 2006. 176 p. (in Ukrainian).
8. Karpenko V.O. Information policy and security. Kyiv, 2006. 180 p. (in Ukrainian).
9. Kalashniuk Ye. Principles and mechanisms of information policy of the European Union. *Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University*. pp. 99-101. (in Ukrainian).
10. Motliakh O. Modern state information policy of Ukraine in the sphere of mass media. *Ukrainian information space*. 2022. No. 2 (10). pp. 156-170. (in Ukrainian).
11. Riabokon O.V. State information policy of forming an information society. Odesa, 2020. No. 3. pp. 178-185. (in Ukrainian).
12. Lytvynenko O.V. Information technologies and Ukraine in the world context. *Human and politics*. 2021. No. 1. 93 p. (in Ukrainian).

Mykhailo SHEVCHUK

PhD in Legal Sciences, Doctoral Student, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7549-6344>

e-mail: m.shevchuk522@gmail.com

PUBLIC ADMINISTRATION AS A MEANS OF PROVIDING INFORMATION POLICY OF THE STATE

The paper examines state management as a means of ensuring the information policy of the state. State information policy is the influence of the state on the development of the information sphere of society, telecommunications, information systems, mass media and activities related to registration, search, creation, processing, use, storage, expansion, display of transmission of all types of information.

The main tasks of the state information policy are presented, such as the creation of a developed information environment, the modernization of information infrastructure, the development of information and telecommunication technologies, the effective formation and use of national information resources and ensuring free access to them, the development of independent mass media and the provision of socially important information to citizens, support of the international community in the information field and the establishment of Ukraine's information sovereignty.

Public administration includes such functional groups as organization of the management system and process, definition and implementation of development policy and strategy, ensuring the development of scientific and technical potential, mobilization and use of resources, situational management of structures, management of infrastructure development, marketing, investment management, job development, staff training.

The priority tasks of the state policy in the field of information and telecommunication infrastructure are to increase investment attractiveness, to create the foundations for the formation of a single information space within the framework of the state information policy. Trends in the development of mediation in Ukraine, as a form of implementation of state power as a whole, have been determined. It was concluded that the adoption of the Law "On Media" as changes in legislation with the introduction of procedures.

It is recommended to implement the support of the main provisions in public opinion, to clarify its social orientation and justification.

The development and legislative approval of unified general principles of information policy in the form of the Information Code of Ukraine is proposed.

Keywords: *state, information war, information relations, information security, state administration, state information policy, media sphere*

Анна **ТУМАНЯН**

адвокат, аудитор, Аудиторська фірма "Аналітик"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-1062-4167>

e-mail: ao.tumanyan@gmail.com

ПОВЕДІНКОВІ АСПЕКТИ ВИЯВЛЕННЯ АУДИТОРОМ ШАХРАЙСТВА В АУДИТІ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ

У статті розглянуто поведінкові аспекти в аудиті за допомогою розгляду таких питань, як незалежність аудитора, взаємовідносин між клієнтом та аудитором, а також поведінкові аспекти аудиту у контексті незалежності аудитора, професійного судження аудитора та професійного скептицизму. Також розглянуто поведінкові аспекти шахрайства у фінансовій звітності, когнітивні дослідження в бухгалтерському обліку та когнітивні стилі, вплив когнітивного стилю аудитора на виявлення шахрайства, етичні аспекти поведінки бухгалтерів та аудиторів тощо.

Ключові слова: поведінковий підхід, біхевіоризм, бухгалтерський облік, аудит, професійне судження, професійний скептицизм, шахрайство, фінансова звітність

ВСТУП

Протягом останніх 50 років у дослідженнях зарубіжних вчених питання бухгалтерського обліку та аудиту розглядаються через теорію поведінкового обліку. Натомість у дослідженнях українських вчених поведінковий облік у бухгалтерському обліку та аудиті майже не розглядався.

Теорія поведінкового обліку на сьогодні є однією з найважливіших тенденцій у сучасних дослідженнях і теорії бухгалтерського обліку. Основний сенс в теорії поведінкового обліку – не розглядати бухгалтерію і бухгалтерів тільки в цифрах, натомість враховувати, що бухгалтері – це люди зі специфічною професією, які поведуться відповідно до своїх почуттів і думок.

Поведінковий облік досліджували такі зарубіжні вчені, як: Filiz Angay Kutluk [1], J.M. Kurawa, R.M. Hogarth, G. Kleinman, A. Medinets, D. Palmon, M.W. Nelson, M. Nowak, J.A. Schweikart та ін.

Поведінка аудиторів є важливою частиною поведінкового обліку. Аудит був однією з найпопулярніших тем у журналі «Поведінкові дослідження в бухгалтерському обліку» з 1989 р. [2].

Бірнберг і Шилдс виділили п'ять шкіл у рамках дослідження поведінкового обліку:

- управлінський контроль;
- оброблення облікової інформації;
- проектування облікової інформаційної системи;
- дослідження процесу аудиту;
- організаційна соціологія [3, с. 122].

Поведінкові дослідження полягають у з'ясуванні, як люди приймають рішення, взаємодіють і впливають на інших осіб, організації, ринки та суспільство. Охоплюють процес спілкування, облікові комунікації, поведінка одержувача облікової інформації тощо [4].

Концепцію поведінкового обліку прийнято розглядати за такими темами:

- вплив облікової інформації на поведінку;
- управлінський контроль: участь у бюджеті, нефінансові заходи, лідерство та збалансована система показників;
- аудит: незалежність, судження аудитора та прийняття рішень, професійний скептицизм, виявлення аудитором шахрайства тощо;

– етика: прийняття етичних рішень, етична орієнтація та раціоналізація неетичної поведінки.

У статті «Поведінкові аспекти бухгалтерського обліку та аудиту» [5] досліджено питання поведінкових аспектів оброблення інформації, управлінського контролю. У статті «Поведінкові аспекти професійного судження та професійного скептицизму аудитора» [6] досліджено поведінкові аспекти безпосередньо аудиторської діяльності (незалежність аудитора, взаємовідносини між клієнтом та аудитором, професійне судження, професійний скептицизм).

У цій статті розглянуто поведінкові аспекти виявлення аудитором шахрайства в аудиті фінансової звітності.

МЕТА статті – дослідження поведінкових аспектів аудитора у виявленні шахрайства у фінансовій звітності, когнітивізм, когнітивний стиль.

РЕЗУЛЬТАТИ

1. Шахрайство у фінансовій звітності

Поведінкові аспекти виявлення аудитором шахрайства вивчали такі вчені, як Bernardi R.A. [7], Vassiljev M., Alver L. [8, 9], Rossouw G.J. [10], Vlad M., Tulvinchi M., Chirita I. [11], Filiz Angay Kutluk [12] та ін.

Шахрайство у фінансовій звітності ґрунтується на свідомому намірі винного (директорів, аудиторів, співробітників тощо) неправомірно подати реальність [11].

Протягом останніх 70 років створено різні моделі шахрайства.

У 1950 р. Д. Крессі створив т.зв. «трикутник шахрайства», який мав допомогти слідчим виявити шахрайство. Трикутник шахрайства містить три елементи: можливість, мотив, виправдання.

Trompeter G.M., Carpenter T.D., Desai N., Jones K.L., Riley R.A.J [13] синтезували модель, яка ілюструє підхід аудитора до шахрайства. Їхня модель утворює своєрідний каркас, де трикутник шахрайства є станом перед шахрайством. Стан після шахрайства зосереджується на конкретних елементах шахрайства, таких як дія, спроба приховати дію та конвертація вигоди. Між етапами є заходи боротьби із шахрайством, що спрямовано на зменшення ймовірності та впливу шахрайських дій [13].

Робота аудитора має суворі інструкції або стан-

дарту стосовно того, як діяти під час процесу аудиту. Відповідно до професійних стандартів аудитор повинен мати «професійний скептицизм», щоб допомогти організувати те, як він думає і діє. Але є суб'єктивний людський фактор, який впливає на поведінку аудитора. Кожен випадок шахрайства відрізняється, і аудитор повинен прийняти рішення стосовно дій, які він/вона вживатиме.

Є кілька поведінкових теорій, які допомагають пояснити поведінку людини за допомогою постулатів психології. Однією з таких теорій є *когнітивізм*, що зосереджується на мисленні людей і прийнятті рішень [8].

2. Когнітивні дослідження в бухгалтерському обліку. Когнітивні стилі

Когнітивні дослідження в бухгалтерському обліку та аудиторській діяльності розглядали Hogarth [14], Fuller, Kaplan [15], Bernardi [16], Chen, Lee [17]. Аудитори висловлюють думки на основі досліджень, які незалежно від того, наскільки вони ретельні, неминуче включають суб'єктивні судження [14].

Когнітивні психологи, які спеціалізуються на судженні та прийнятті рішень, зазвичай зосереджують свою роботу на трьох питаннях [8]:

- наскільки добре люди виконують конкретні завдання на оцінку?
- як люди виконують певні завдання судження?
- як ви можете допомогти людям працювати краще?

Ці когнітивні дослідження застосовано в аудиті. Акцент робиться на визначення ситуацій в аудиті, де обмеження людських здібностей до оброблення інформації можуть призвести до упередженості або труднощів у прийнятті певних суджень [14].

Важливим завданням когнітивного дослідження в аудиті є дослідження того, *наскільки рішення аудиторів чутливі до помилок* [14]. Крім того, на судження аудиторів може впливати характер практик в аудиторських фірмах.

Однією з найважливіших когнітивних характеристик є *когнітивний стиль*. У дослідженнях Fuller і Kaplan [15] аудиторів класифіковано як таких, які володіють інтуїтивним, аналітичним або гібридним когнітивним стилем.

Но і Rodgers розрізняли *три когнітивні характеристики: здібності, когнітивний стиль і стратегію*. На відміну від когнітивних здібностей і стратегії, когнітивний стиль являє собою змінну рису. Когнітивний стиль – це когнітивний спосіб людини сприймати та організовувати інформацію про навколишнє середовище, і він являє собою відносно стабільну характеристику особистості [15]. Результати їхнього дослідження зробили внесок у загальне розуміння виконання завдань аудитором, продемонструвавши *систематичний зв'язок між стабільною рисою особистості та виконанням завдання аудитора*. Когнітивний стиль неможна виключити з моделей виконання завдань [15].

3. Вплив когнітивного стилю аудитора на виявлення шахрайства

Вплив когнітивного стилю аудитора на виявлення шахрайства досліджувався Bernardi [16]. Він розглядав *три когнітивні стилі*, які мають відношення до аудиту:

- дихотомію залежність-незалежність можна розглядати як здатність індивіда сортувати відповідні дані

в комплексному інформаційному середовищі;

- фокус контролю стосується того, як люди сприймають свою здатність впливати на події, що складають їх життя;

- етичний розвиток пов'язаний з процесом міркування, який люди застосовують, щоб сформулювати свої відповіді на етичні питання.

Bernardi робить висновок про те, що рівень етичного розвитку впливає на здатність менеджера виявляти шахрайство, а також те, що аудитор продовжує брати участь у виявленні шахрайства. Оскільки менеджери з високим етичним розвитком більш чутливі до питань доброчесності та компетентності, фірмам слід намагатися включити менеджерів з високим моральним розвитком до аудиторських груп для спеціальних перевірок шахрайства або для сумнівних клієнтів [16].

Espinosa-Pike and Barrainkua зазначають, що висока мораль та етика є основними когнітивними функціями, які забезпечують прийняття правильних рішень у процесі виявлення шахрайства [8].

Kleinman та ін. створили теоретичну модель когнітивних факторів, які впливають на продуктивність аудиторів і сприйняття їх незалежності [18]. Така модель включає *когнітивні основи прийняття рішень*:

- здібності (між- та внутрішньоособистісні здібності, логіко-математичні здібності);
- досвід (особи, які приймають рішення в аудиторських фірмах, повинні постійно підтримувати навички та кваліфікацію);
- знання (знання, які належно застосовуються, призводять до вибору відповідних правил прийняття рішень);
- результативність (проведення діяльності, яка є інструментом для досягнення мети);
- зіставлення пам'яті (фахівці предметної області мають ментальні уявлення про проблемну область – вони швидко зіставляють ситуаційні факти зі своїм ментальним уявленням, порівнюють їх і роблять висновки про відмінності й подібності, які вони помічають);
- стимул до мислення (ступінь відкритості, готовності докласти зусиль і відсутність упередженості до протилежних думок інших);
- когнітивна евристика (іноді має сенс не застосовувати нормативні моделі прийняття рішень, наприклад, коли час має суттєве значення або рентабельність збору додаткової інформації занадто висока);
- ясність сприйняття (здатність сприймати світ таким, яким він є – це впливає на зв'язок між знаннями та продуктивністю);
- бажаний кінцевий стан (має такий же вплив на поведінку, як стимул до мислення);
- евристика афекту (афект, емоційний зміст, який індивід асоціює з даною ситуацією, може генерувати власну евристику).

Так, вміння аналізувати та застосовувати власний досвід дає змогу аудитору оперативно прийняти правильне рішення.

Chen і Lee [17] провели дослідження з акцентом на комп'ютерних системах підтримки прийняття рішень. Вони заснували свою модель на дослідженнях у галузях когнітивної психології, теорії поведінкових рішень і стратегічного прийняття рішень, а також визначили кілька когнітивних процесів, які застосовують особи, які приймають рішення, коли мають справу зі

складними, неоднозначними та невизначеними ситуаціями (наприклад, у випадок виявлення шахрайства). Ці процеси включають ([17]:

1. *Доступність*. Люди схильні надавати більше значення (ваги) останнім подіям або знанням, оскільки їх легко згадати та уявити з пам'яті.

2. *Коригування та закріплення*. У прийнятті стратегічних рішень керівники часто роблять початкові судження з певних змінних рішень і коригують початкові судження, коли стають доступними нові дані.

3. *Упередження попередньої гіпотези*. Люди прагнуть шукати та використовувати інформацію, яка відповідає їхнім переконанням, а не інформацію, яка є суперечливою.

4. *Міркування за аналогією*. Приймаючи судження та приймаючи рішення в умовах невизначеності, особи, які приймають рішення, часто порівнюють нові проблеми з попередніми випадками чи досвідом, які може бути застосовано для отримання корисної інформації, стратегій і напрямів дій. Цей процес може значно підвищити ефективність прийняття рішень. Однак міркувати за аналогією також проблематично. Наприклад, людям важко відновити минулий досвід. Асоціації між наявними обставинами та минулими подіями іноді можуть бути недоречними та вводити в оману.

5. *Надмірна самовпевненість*. Дослідження показали, що люди мають тенденцію бути надмірно самовпевненими у своїх переконаннях і судженнях. Надмірна самовпевненість може бути небезпечною. Це вказує на те, що люди часто не знають, як мало вони знають і скільки додаткової інформації їм потрібно.

Згідно з цією моделлю люди схильні надавати більше значення минулим подіям і спиратися на досвід. Стосовно випадків шахрайства це означає, що коли шахрайство виявлено, аудитор згадує свій останній досвід виявлення шахрайства, формує судження, а потім приймає рішення на основі цього досвіду. Намагаючись забезпечити найкраще вирішення справи, було б доцільно поділитися досвідом і думками між аудитором, тому що, по-перше, не кожен аудитор має такий досвід у своїй практиці, а по-друге, останнє прийняте рішення/дія може бути неправильним. Уникнути проблеми зайвої довіри можна, ділячись різними практиками та різними випадками виявлення шахрайства у аудиті, підтверджуючи їх судовими рішеннями [8].

ВИСНОВОК

За результатами досліджень можливо зробити висновок, що шахрайство у фінансовій звітності характеризується поведінковими аспектами як з боку тих, хто його вчиняє, так і з боку аудитора. Так, шахрайство ґрунтується на свідомому намірі винного (директорів,

аудиторів, співробітників тощо) неправомірно подати реальність.

Поведінкові аспекти шахрайства з боку управлінського персоналу характеризується такими станами:

- стан до шахрайства (трикутник шахрайства – можливість, мотив, виправдання);
- стан після шахрайства (дія, спроба приховати дію, конвертація вигоди);
- заходи з боротьби з шахрайством.

Поведінкові аспекти шахрайства з боку аудитора характеризуються суб'єктивними рисами особистості аудитора, рівнем його досвіду, навичками із застосування професійного судження та професійного скептицизму. Також має значення середовище на практиці аудиторської фірми.

Виявити шахрайство аудитору допомагають поведінкові теорії, зокрема когнітивізм. Виходячи з цієї теорії розрізняються три когнітивні характеристики: здібності, когнітивний стиль і стратегія. Аудиторів класифіковано як таких, що володіють інтуїтивним, аналітичним або гібридним когнітивним стилем.

Відносно аудиту розглядаються три когнітивні стилі: дихотомія залежність-незалежність, фокус контролю, етичний розвиток.

Встановлено систематичний зв'язок між стабільною рисою особистості та виконанням завдання аудитора. Зокрема, рівень етичного розвитку аудитора впливає на здатність виявляти шахрайство.

Виявлено когнітивні фактори, які впливають на продуктивність аудиторів: здібності, досвід, знання, результативність, зіставлення пам'яті, стимул до мислення, когнітивна евристика, ясність сприйняття, бажаний кінцевий стан евристика афекту. Зроблено висновок, що уміння аналізувати та застосовувати власний досвід дає аудитором змогу оперативно прийняти правильне рішення.

Особливу увагу заслуговують когнітивні процеси, що застосовують особи, які приймають рішення, коли мають справу зі складними, неоднозначними та невизначеними ситуаціями. Вчені дослідили, що люди схильні надавати більше значення минулим подіям і спиратися на досвід. Так, аудитор згадує свій останній досвід виявлення шахрайства, формує судження, а потім приймає рішення на основі цього досвіду.

Врахування поведінкових аспектів у вивченні питань шахрайства при аудиті фінансової звітності дасть змогу більш практично підійти до даної проблематики, а також розробити більш ефективні механізми для виявлення шахрайства у фінансовій звітності практикуючими аудитором.

References

1. Filiz Angay Kutluk. Behavioral Accounting and its Interactions. September 20th, 2017. URL: <https://doi.org/10.5772/intechopen.68972>
2. Se Tin S.T., Agustina L., Meyliana M. A new classification of topics in behavioral accounting: current research direction from BRIA journal in the past 10 years. *Journal of the Academy of Business and Retail Management*. 2017. Vol. 11 (3). pp. 47–58. URL: www.jbrmr.com
3. Nowak M. Behavioral Accounting Research – Accounting Research in the Behavioral Paradigm? True or False? *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu*. 2016. Vol. 66 (1). pp. 119–127.
4. Hofstede T.R., Kinard J.C. A strategy for behavioral accounting research. *The Accounting Review*. 1970. Vol. 45(1). pp. 38–54.
5. Tumanian A. Behavioral aspects of accounting and auditing. *Economics. Finances. Law*. 2023. № 12. pp. 108–111. (in Ukrainian).
6. Tumanian A. Behavioral aspects of auditor's professional judgment and professional skepticism. *Economics. Finances. Law*. 2024.

№ 6. pp. 155-160. (in Ukrainian).

7. Bernardi R.A. Fraud Detection: The Effect of Client Integrity and Competence and Auditor Cognitive Style. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*. 1994. № 13. pp. 68–85.

8. Vassiljev M., Alver L. Behavioral aspects of auditing and the auditor's decision-making as a key cognitive process in the case of fraud. *Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości*. 2019. Vol. 104(160). pp. 149–169. URL: <https://ztr.skwp.pl/api/files/view/997883.pdf>

9. Vassiljev M., Alver L. Conception and Periodisation of Fraud Models: Theoretical Review. 5th International Conference on Accounting, Auditing, and Taxation (ICAAT 2016). Atlantis Press, 2016.

10. Rossouw G.J. Defining and understanding fraud: a South African case study. *Business Ethics Quarterly*. 2000. № 10(4). pp. 885-895

11. Vlad M., Tulvini M., Chirita I. The consequences of fraudulent financial reporting, *The Annals of the Ștefan Cel Mare University of Suceava. Fascicle of The Faculty of Economics and Public Administration*. 2011. № 11 (1). pp. 264–268,

12. Kutluk F.A. Behavioral Accounting and its Interactions. 2017. September 20th. URL: <https://doi.org/10.5772/intechopen.68972>

13. Trompeter G.M., Carpenter T.D., Desai N., Jones K.L., Riley R.A.J. A Synthesis of Fraud-Related Research. *A Journal of Practice & Theory*. 2013. Issue 32. pp. 287–321. URL: <http://doi.org/10.2308/ajpt-50360>

14. Hogarth R.M. A Perspective on Cognitive Research in Accounting. *The Accounting Review*. 1991. № 66 (2), pp. 277–290. URL: <https://about.jstor.org/terms>

15. Fuller L.R., Kaplan S.E. A Note about the Effect of Cognitive Style on Task Performance. *Behavioral Research in Accounting*. 2004. № 16, pp. 131–143.

16. Bernardi R.A. Fraud Detection: The Effect of Client Integrity and Competence and Auditor Cognitive Style. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*. 1994. № 13. pp. 68–85.

17. Chen J.Q., Lee S.M. An exploratory cognitive DSS for strategic decision making. *Decision Support Systems*. 2003. № 36. pp. 147–160. URL: [http://doi.org/10.1016/S0167-9236\(02\)00139-2](http://doi.org/10.1016/S0167-9236(02)00139-2)

18. Kleinman G., Medinets A., Palmon D. A Theoretical Model of Cognitive Factors that Affect Auditors' Performance and Perceived Independence. 2007. pp. 9–23.

Anna TUMANIAN

lawyer, auditor, Audit firm "Analitik"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-1062-4167>

e-mail: ao.tumanian@gmail.com

BEHAVIORAL ASPECTS OF AUDITOR DETECTION OF FRAUD IN FINANCIAL STATEMENT AUDITS

Over the past 50 years, in the researches of foreign scientists, the issues of accounting and auditing have been considered through the theory of behavioral accounting. On the other hand, in the studies of Ukrainian scientists, behavioral accounting in accounting and auditing was almost not considered. The main meaning of the theory of behavioral accounting is not to consider accounting and auditing exclusively in numbers, but to consider that accountants and auditors are people with a specific profession who behave according to their feelings and thoughts. It is customary to consider the concept of behavioral accounting according to the following topics: the influence of accounting information on behavior, management control, audit, ethics. The paper examines the behavioral aspects of financial reporting fraud, cognitive research in accounting and cognitive styles, the impact of the auditor's cognitive style on fraud detection, ethical aspects of accountants' and auditors' behavior, etc. The behavioral aspects of fraud from both the perpetrators and the auditor, the states of fraud, and the fraud triangle are investigated. Behavioral aspects of fraud using behavioral theories, in particular cognitivism are investigated. Thus, cognitive characteristics (abilities, cognitive style, and strategy), types of auditor cognitive styles, cognitive factors that affect auditor performance, and cognitive processes used by auditors when considering financial reporting fraud are investigated.

Keywords: behavioral approach, behaviorism, accounting, auditing, professional judgment, professional skepticism

Микола Іванович ПАШКОВСЬКИЙ

к.ю.н., доцент, с.н.с., Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса
Національної академії правових наук України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9412-3727>
e-mail: mykola.pashkovsky@gmail.com

РОЛЬ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ДОКУМЕНТУВАННІ ТА РОЗСЛІДУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ

У статті досліджено систему неурядових організацій, що здійснюють документування воєнних злочинів в умовах збройної агресії росії проти України. Проаналізовано форми та методи документування, що застосовуються неурядовими організаціями. Визначено можливості використання зібраної ними інформації як доказів у кримінальних провадженнях. Розглянуто правові механізми взаємодії неурядових організацій з правоохоронними органами та запропоновано шляхи їх вдосконалення.

Ключові слова: воєнні злочини, міжнародні злочини, неурядові організації, документування злочинів, кримінальне провадження, докази

ВСТУП

Повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України 24 лютого 2022 р. в рамках агресії росії проти України, та спричиненого нею міжнародного збройного конфлікту та окупації частини території України, що триває з лютого 2014 р., характеризується системним та широкомасштабним вчиненням найтяжчих порушень міжнародного права з боку держави-агресора та її представників. Це відзначається у звітах міжнародних урядових та неурядових організацій [1, § 7], а також підтверджується даними офіційної статистики вчинення міжнародних злочинів, що щоденно публікується на офіційному вебсайті Офісу Генерального прокурора, та ордерами Палати досудового провадження Міжнародного кримінального суду (МКС) про арешт осіб з-поміж політичного та військового керівництва рф [2]. На 31 жовтня 2024 р. до Єдиного державного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) внесено відомості про 142 501 порушення законів та звичаїв війни [3] (з 25 жовтня 2024 р. через зміни до ст. 438 Кримінального кодексу (КК) України [4] кваліфікованих вже як воєнні злочини). Такий показник свідчить про той високий рівень навантаження, що має національний механізм кримінального правосуддя (який, попри агресію та збройний конфлікт, що триває, повністю зберігає свою функціональність), оскільки саме цей механізм зобов'язаний передусім забезпечити розслідування цих подій та притягнення до відповідальності осіб, винуватих у вчиненні міжнародних злочинів (злочину агресії, геноциду, воєнних злочинів та злочинів проти людяності). Роль іноземних та міжнародних (МКС та після створення – Спеціального міжнародного трибуналу з кримінального переслідування злочину агресії проти України) юрисдикцій є допоміжною, хоча вони надають ще й серйозну технічну допомогу. Водночас російське вторгнення викликало безпрецедентну консолідацію українського громадянського суспільства за усіма дотичними до протидії агресії напрямками, і однією з громадянських активностей поряд з допомогою Силам оборони, допомогою цивільному населенню, інформаційним спротивом є документування воєнних злочинів, що вчиняються російськими військо-

вими та їх посіпаками (проксі) [5], а також вжиття інших заходів, пов'язаних з забезпеченням відповідальності за порушення міжнародного права. Зважаючи на досвід розслідування порушень міжнародного права в інших сучасних конфліктах, видається, що спроможність офіційного, державного механізму кримінального правосуддя може бути посилена (і в сучасних українських реаліях – серйозно посилюється) завдяки зусиллям недержавного сектору, зокрема діяльності неурядових організацій з документування та розслідування порушень міжнародного права під час цього російсько-українського збройного конфлікту (РУЗК). У зв'язку з цим виникає питання про можливість застосування результатів цієї діяльності в кримінальних провадженнях, зокрема щодо воєнних злочинів.

МЕТА статті – з'ясувати особливості системи неурядових організацій, що здійснюють документування міжнародних злочинів, вчинених у контексті міжнародного збройного конфлікту, спричиненого агресією російської федерації проти України, форми й методи документування, що ними застосовуються, можливості використання зібраної ними інформації про міжнародні злочини як доказів у кримінальних провадженнях.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для досягнення мети дослідження застосовано комплексну методологію, що включала: системно-структурний метод – для визначення системи неурядових організацій, що здійснюють документування порушень міжнародного права, та їх класифікації за різними критеріями; формально-юридичний метод – в аналізі правових актів, що регулюють діяльність неурядових організацій та їх взаємодію з правоохоронними органами; контент-аналіз – у вивченні звітів міжнародних урядових та неурядових організацій, офіційної статистики вчинення міжнародних злочинів; методи узагальнення та систематизації – в аналізі форм документування інформації про міжнародні злочини неурядовими організаціями; формально-логічний метод – у формулюванні висновків стосовно можливостей використання інформації, зібраної неурядовими організаціями як доказів у кримінальних провадженнях.

Емпіричну базу дослідження склали матеріали діяльності неурядових організацій з документування порушень міжнародного права в умовах збройної агресії проти України, практика взаємодії правоохоронних органів з неурядовими організаціями, а також офіційні статистичні дані щодо розслідування воєнних злочинів.

РЕЗУЛЬТАТИ

З початком повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України як в контексті спротиву агресії, так і для подолання її та збройного конфлікту наслідків громадська діяльність набула нових форм системної організації, співпраці влади, бізнесу, армії, суспільства, самоврядування [5], що вже демонструвалося українським суспільством з 2014 р. Звісно, що не завжди форми самоорганізації громадян в такому контексті відповідали й відповідають формам, визначеним законодавством для громадських об'єднань (мова йде не лише про стихійний опір агресору, коли населення в умовах наближенні ворога бралось за зброю, але й про інші аспекти, наприклад, волонтерський рух, чи документування порушень міжнародного права). Тому в цій статті вжито поняття «неурядова організація», що хоч і не визначено в законодавстві України, однак видається влучним для позначення не лише громадських об'єднань, як їх визначено у ч. 1 ст. 1 Закону України «Про громадські об'єднання» («добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів») [6], іноземних неурядових організацій, але й структур громадянського суспільства, реєстрація яких не відбулася згідно зі ст. 9 цього Закону (спорадичних рухів, спільнот тощо, утворюваних як для розв'язання питань громадянського суспільства ad hoc чи на етапі діяльності, що передують їх оформленню як громадського об'єднання).

Для забезпечення покарання осіб, відповідальних за порушення міжнародного гуманітарного права та права людини під час збройного конфлікту, а також для забезпечення компенсації завданої державою-агресором шкоди, важливу роль відіграють неурядові організації (НУО), що документують з 2014 р. наслідки війни на території України [7, с. 151].

Заважаючи на неприбутковий характер діяльності, такі НУО неможна віднести до приватних розвідувальних компаній (таких як RAND Corporation, Stratfor та інші), хоча вони також займаються розвідкою, зокрема OSINT та аналітикою [8]. Не є вони й об'єднаннями експертів, що надають допомогу виключно Україні як державі в її діяльності з розслідування міжнародних злочинів, наприклад, як Консультативна група з питань найтяжчих міжнародних злочинів (англ. Atrocity Crimes Advisory Group, ACA), яка у суті є багатосторонньою ініціативою, започаткованою США, Великою Британією та ЄС у травні 2022 р. з метою надання стратегічних консультацій та оперативної допомоги українському Офісу Генерального прокурора у розслідуванні та кримінальному переслідуванні міжнародних злочинів, пов'язаних з російською агресією, в діяльності якої беруть участь експерти з НУО «Global Rights Compliance» (GRC), Джорджтаунського університету, Кон-

сультативної місії ЄС в Україні (КМЕС), міждержавної Міжнародної організації права розвитку (International Development Law Organization, IDLO) та Проекту «Pravo Justice», що фінансується ЄС [9].

МКС та Агентство ЄС з питань співробітництва у сфері кримінального правосуддя (Євроюст) визнають, що коло НУО, що документують міжнародні злочини, є широким і включає як організації, для яких збір і фіксація інформації про злочини є головним напрямом діяльності, а також ті, що працюють за іншими напрямками, але паралельно зберігають таку інформацію для цілей кримінального переслідування [10, с. 3]. Ще ширшого підходу дотримується Офіс Генерального прокурора, взаємодіючи з широким спектром недержавних суб'єктів, які співпрацюють із системою кримінальної юстиції в Україні на запит органів прокуратури або за власним бажанням [11]. Видається, що НУО, які документують порушення МПП та права людини, а також міжнародні злочини, можна віднести до правозахисних організацій, оскільки значна частина з них має широкий предмет діяльності саме у цій сфері. Наприклад, міжнародні Amnesty International чи Human Rights Watch, чи українські: нобелівський лауреат Центр громадянських свобод, Українська Гельсінська спілка прав людини (УГСПЛ), Харківська правозахисна група (ХПГ) тощо. Серед правозахисних організацій виокремлюються ті, що спрямовано саме на забезпечення правосуддя стосовно порушень міжнародного гуманітарного права та права людини у найтяжчих формах – міжнародних злочинів. Це також міжнародні (точніше – іноземні, бо створені за іноземним законодавством) організації: вже згадана вище заснована у 2013 р. GRC, яка є міжнародною неприбутковою правозахисною організацією, що спеціалізується на міжнародному гуманітарному, кримінальному праві та праві людини, і орієнтована на роботу саме в постраждалих від конфліктів районах і зонах підвищеного ризику [12], Центр з прав людини Університету Берклі в Каліфорнії (Berkeley Human Rights Center), який досліджує та розслідує воєнні злочини та порушення прав людини, розробляє стандарти для політиків та практиків й навчає останніх [13], тощо, а також українські, наприклад: Truth Hounds, яка з 2014 р. займається документуванням та розслідуванням міжнародних злочинів і серйозних порушень прав людини, що скоєно в контексті збройного конфлікту в Україні та інших постраждалих від конфліктів регіонах Східної Європи, Кавказу та Центральної Азії [14], чи Українська правова консультативна група, що об'єднує юристів та аналітиків, що спеціалізуються на правосудді, пов'язаному з конфліктом та захисті прав людини [15]. Є ще більш вузькопредметні організації, які спеціалізуються на одній з методологій документування та розслідування міжнародних злочинів, як-от Bellingcat, заснований у 2014 р., – незалежний розслідувальний колектив дослідників, слідчих і громадянських журналістів, що діє на основі досліджень інформації з відкритих джерел, визнання якого відбулося завдяки розслідуванню обставин збиття літака рейсу MH17 у 2014 р. з використанням інформації з відкритих джерел [16] (за предметом діяльності схожа українська OSINT-спільнота Molfar), чи Mnemonic – міжсекторальна, міждисциплінарна організація з надання інструментів та методології, які дають правозахисникам

зможу використовувати цифрову інформацію в боротьбі за справедливість і вимагати притягнення до відповідальності, у суті спеціалізований цифровий архів для збереження інформації про порушення прав людини, що сталися в окремих конфліктах [17]; або ж *eyeWitness to Atrocities* – зареєстрована у Великій Британії за ініціативи Міжнародної асоціації юристів (International Bar Association, IBA) організація, яка опікується технологічною платформою, що складається зі спеціалізованих застосунків для мобільних пристроїв та серверної частини й забезпечує належну фіксацію фото, відеоматеріалів про порушення міжнародного права, їх завантаження, збереження на захищених серверах організації та подальшу верифікацію та аналіз цих даних [18]. Є організації що спеціалізуються на певних видах порушень міжнародного права, як-от Асоціація жінок-юристок України «ЮрФем» – стосовно СНПК [19], Фонд підтримки фундаментальних досліджень – стосовно воєнних злочинів проти об'єктів культурної спадщини України чи українських архівів. Такі організації як JustGroup, спрямовані на підвищення загальної ефективності кримінальної юстиції, зокрема через сприяння стандартизації досудового розслідування [20], документуванням не займаються, проте є важливим елементом у посиленні як потенціалу органів досудового розслідування, прокурорів (компетентних органів) і судів, так і НУО, що займаються документуванням. Є приклади створення й міжорганізаційних команд чи діяльності НУО в рамках спільних проєктів ad hoc. Наприклад, Фонд Клуні «За справедливість» в жовтні 2023 р. подав до Федеральної прокуратури ФРН матеріали про катування та страту чотирьох цивільних осіб під час окупації Харківської обл. Ці матеріали підготувала міждисциплінарна команда програми The Docket цього Фонду спільно з Truth Hounds, Bellingcat та Global Legal action Network [21]. Серйозний внесок у встановлення окремих обставин вчинення міжнародних злочинів в контексті РУЗК вносять окремі журналістські колективи, як-от: проєкт «Радіо Свобода» – «Схеми», «Заборона», «ВІНУС Info», «Слідство. Інфо», «Суспільне Новини» [22, с. 27-30].

Оскільки метою цієї статті не є узагальнення інформації про усі НУО, що здійснюють документування та розслідування порушень міжнародного права в контексті РУЗК (до того ж, що коло цих організацій розширюється за рахунок іноземних НУО, що діють на території своєї держави та працюють на території своєї держави з громадянами України, потенційними очевидцями чи постраждалими від таких порушень), вона не містить вичерпний їх перелік, а лише орієнтує на можливу їх кластеризацію, обумовлену спеціалізацією. Нині значна частина таких українських організацій об'єднана двома зосередженими на дослідженні РУЗК та притягненні винуватих до відповідальності коаліціями: «Україна. П'ята ранку» (38 організацій та 4 індивідуальних учасники) та «Глобальна ініціатива Т4Р (Трибунал для Путіна)» (16 організацій). Діяльності організацій, що об'єднані цими двома коаліціями, властиві більшість з відзначених А. Галаєм видів співпраці недержавних організацій між собою: кооперація (в рамках окремих проєктів), координація (в рамках функціонування єдиних аналітичних баз) [23, с. 336].

Слід враховувати, що мета документування органі-

заціями воєнних злочинів може різнитися:

- збігатися з завданнями, визначеними ст. 3 КПК;
- переслідувати певні адвокаційні цілі, наприклад, «показати масштабність воєнних злочинів та особистий вимір жертв воєнних злочинів та потерпілих» [24, с. 279];
- забезпечувати обґрунтованість звернень до інших, аніж кримінальні процесуальні механізми (наприклад, міжнародних механізмів з захисту прав людини, компенсаційних механізмів тощо).

Здійснення НУО документування наслідків збройного конфлікту можна охарактеризувати такими перевагами, зокрема порівняно з подібною діяльністю правоохоронних органів:

- гнучкість в організації документування, наприклад, в залученні необхідних ресурсів (зокрема іноземних чи міжнародних), їх масштабуванні, у вжитті комплексних рішень (з документування, адвокації результатів розслідування, супроводження постраждалих осіб тощо);
- незв'язаність процесуальною формою стосовно пошуку, збирання, перевірки та аналізу інформації стосовно порушень міжнародного права, а тому відсутність відповідних проблем, що постають перед правоохоронними органами у документуванні міжнародних злочинів [7, с. 152];
- більша довіра громадян до діяльності НУО, аніж до правоохоронних органів [7, с. 151];
- швидкість обміну інформацією [10, с. 3];
- свобода вибору способів розпорядження отриманою інформацією та результатами її дослідження (аналізу), зокрема ініціювання проваджень в українських правоохоронних органах, чи в іноземних юрисдикціях, чи комунікація з МКС.

Застосовуючи свої канали, НУО можуть отримувати інформацію з окупованої території або ж здійснювати первинне документування події ще до прибуття представників компетентних органів [10, с. 3].

В умовах дотримання НУО певних загально визначених стандартів документування наявність різних систем документування інформації про воєнні злочини (*юрисдикційної* – правоохоронними органами в порядку, передбаченому КПК України або ж іноземними юрисдикціями чи МКС; *міжнародно-контрольної* – місіями міжнародних міжурядових організацій; та *громадянської* – інституціями громадянського суспільства в Україні) – є засобом покращення якості збирання такої інформації [24, с. 278], в кінцевому підсумку значно підвищує шанси встановлення обставин конкретної події, з'ясування причетних до неї осіб та правильної її правової кваліфікації.

Можливі форми документування НУО інформації про міжнародні злочини, визнані в міжнародній практиці:

- опитування особи [10, с. 17-29];
- обстеження місць вчинення злочинів [10, с. 41-44];
- фото-, відеофіксація [10, с. 30-32];
- виявлення, вилучення або отримання предметів, речей, документів, цифрової інформації [10, с. 33-36];
- виявлення і збирання інформації в Інтернеті (онлайн-розслідування) [10, с. 37-38];
- документування тілесних ушкоджень [10, с. 39-40];
- самодокументування очевидцями чи постраждалими особами – через забезпечення функціонування на веб-сайтах НУО форм опитувальників про подію з можли-

вістю надіслати електронні файли або під час польових місій поширення між місцевими мешканцями бланків для самостійного заповнення та надання інформації НУО [24, с. 279].

Водночас слід враховувати можливий негативний або навіть руйнівний вплив НУО на кримінальне провадження або на його учасників, що може бути наслідком:

- фрагментації використовуваних підходів, методів, відсутності стандартизації своєї діяльності, – ризик ускладнення оцінювання та подальшого використання компетентними органами як доказів переданої від НУО інформації;

- недотримання НУО базових принципів документування (не нашкодь, інформованої згоди, об'єктивності, неупередженості й незалежності, відповідальності та законності, професіоналізму та поваги [10, с. 6-9]) – «ризик надмірного документування, ризик заподіяння потерпілим і свідкам вторинної психологічної травми... , погіршення якості доказів, які в майбутньому можна було б застосувати для притягнення до відповідальності» [10, с. 4];

- несвоєчасність надання інформації та/або аналітики про міжнародні злочини компетентним органам (держав або МКС) [10, с. 3] – ризик втрати можливості процесуального закріплення інформації, її перевірки, а отже, й втрати доказів тощо.

Є й інші ризики в діяльності НУО: упередженість НУО через уразливість конфліктом; відсутня або недостатня транспарентність діяльності НУО, зокрема методів та інструментів документування, що мало б забезпечувати зокрема відтворюваність результатів їх діяльності; порушення конфіденційності та дискредитація НУО, результатів її роботи (випадкова, неумисна або через зумисну діяльність третіх осіб, зокрема державних органів).

Слід враховувати й виклики, що стоять перед НУО у здійсненні документування:

- забезпечення безпеки, оскільки вони діють на власний ризик, а їх представники не мають тих державних гарантій як працівники компетентних органів;

- узгодження діяльності з документування з компетентними органами [24, с. 280];

- забезпечення захисту персональних даних, інформованої згоди та обмеження доступу до зібраної інформації [24, с. 280];

- подолання заборони фото-, відеофіксації наслідків нападів, доступу до місця події [24, с. 279];

- неможливості використання частини негласних способів отримання інформації, зокрема для верифікації зібраної інформації, які доступні для компетентних органів.

6 вересня 2024 р. Офісом Генерального прокурора укладено меморандум про взаєморозуміння та співпрацю Офісу Генерального прокурора з організаціями (інституціями) громадянського суспільства, який передбачає, зокрема взаємодію за напрямом «збору та передачі інформації, фактів, доказів організаціями (інституціями) громадянського суспільства органам прокуратури стосовно ймовірного вчинення міжнародних злочинів для реєстрації кримінальних проваджень на національному та міжнародному рівнях» [25, пп. 2 п. 2.1]. У зв'язку з цим сторони Меморандуму взяли зобов'язання розглядати у межах компетенції звернення представ-

ника Сторони стосовно фактів, які можуть свідчити про порушення законів і звичаїв війни, та вживати заходів для відновлення справедливості [25, п. 3.2].

Додаток до цього меморандуму – Стандарти взаємодії органів прокуратури з інститутами громадянського суспільства у питаннях притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винних у вчиненні воєнних злочинів, передбачає декілька траєкторій використання інформації:

- якщо відомості про відповідний воєнний злочин ще не внесені до ЄРДР, то НУО надається інформація про реєстраційний номер в ЄРДР, а якщо внесено, то – відповідний номер кримінального провадження, а далі – надана НУО інформація повинна бути перевірена та підтверджена або спростована, щоб забезпечити її допустимість у процедурах кримінального провадження... [26, пп. 4.1.1 п. 4.1];

- якщо НУО надає інформацію про потерпілих або свідків, то орган прокуратури встановлює таких осіб, перевіряє чи відповідають вони ознакам потерпілого або свідка та їм надається відповідний статус, надалі з такими особами взаємодіє Координаційний центр підтримки потерпілих і свідків [26, пп. 4.1.3 п. 4.1].

Також відповідно до цих Стандартів впроваджуються інститути періодичних зустрічей, координаторів та зворотного зв'язку [26, п. 5].

Узагальнення інтерв'ю українських прокурорів дає змогу зробити висновок, що інформація, яку компетентні органи отримують від НУО, використовується більш широко, аніж це передбачено Стандартами, зокрема:

- як підстава для внесення відомостей до ЄРДР за ст. 214 КПК України;

- для планування досудового розслідування кримінальних проваджень, зокрема стосовно збирання нових доказів за підтвердженими документуванням джерелами (як орієнтуюча інформація);

- для перевірки доказів, що вже зібрані у кримінальному провадженні [27, 28].

НУО можуть надавати інформацію компетентним органам як ініціативно, та і за запитом останніх [29].

Дослідники погоджуються, що пряме використання інформації, зібраної НУО, як доказів у кримінальному провадженні є обмеженим. Зокрема, розглядаються три можливих ситуації:

- Допит як свідка представника НУО, який зібрав відповідну інформацію [7, с. 153] (очевидно, що йдеться про показання з чужих слів – показання стосовно певного факту, яке ґрунтується на поясненні іншої особи; такі докази згідно зі ст. 97 КПК України визнаються допустимими у виняткових випадках і здається, що суд має оцінювати їх у сукупності з протоколом опитування або іншим документом, яким цей представник НУО оформив відповідні пояснення іншої особи, а також матеріалами аудіо-, відеозапису опитування, якщо така технічна фіксація здійснювалася).

- Неможливість застосування як речових доказів матеріальних об'єктів, зібраних представниками НУО на місці події чи отриманих від очевидців, потерпілих, а потім переданих НУО до компетентних органів, оскільки порушено процедуру їхнього вилучення [7, с. 153] Дозволимо собі не погодитися з таким твердженням. Видається, що немає жодних перешкод для оформлення слідчим, прокурором в порядку, передбаченому

ч. 2 ст. 93 КПК України, отримання від представника НУО таких матеріальних об'єктів разом з відповідними документами, що пояснюють їх походження та містять записи ланцюга зберігання цих об'єктів. Крім того, доцільним є допит як свідка представника НУО, який збирав/отримував відповідний матеріальний об'єкт, оформлював цю дію, забезпечував збереження такого об'єкта. Звісно, що є ризик «забруднення» такого об'єкта, втрата якихось елементів ланцюга його зберігання до передачі компетентному органу, але ці обставини впливатимуть на оцінювання лише достовірності цього доказу, а не його допустимості.

– Надання НУО до компетентних органів звернень – письмовою передачею інформації стосовно фактів вчинених злочинів та відповідних контактів постраждалих осіб, з їх дозволу [7, с. 153]. Такий підхід свідчить про невизначеність джерела цього доказу, або взагалі про неможливість оцінки такого «звернення» як доказу у кримінальному провадженні. Проте видається, що будь-яке письмове звернення НУО до компетентного органу, що містить інформацію про будь-які обставини вчинення воєнного злочину чи інші обставини, що мають значення для кримінального провадження, відповідає ознакам документа за ч. 1 ст. 99 КПК України, а отже, може бути допущене як доказ і оцінене відповідно.

Здається правильним, щоб НУО, звертаючись до компетентного органу з повідомленням про вчинений воєнний злочин, оформлював повідомлення відповідно до вимог ч. 1 ст. 214 КПК України та додавав усі наявні джерела інформації, матеріальні об'єкти, що стосуються такого повідомлення. Так, буде спрощуватися введення цих об'єктів до кримінального провадження як доказів.

Що стосується інформації, відшуканої та зібраної, збереженої НУО з відкритих джерел, то можливими є дві ситуації залежно від того, чи доступна вказана інформація у відкритому джерелі в Інтернеті. У разі доступності слідчий, прокурор повинні з дотриманням вимог ст. 237 КПК України та рекомендацій Протоколу Берклі [30, §§ 153-156] провести огляд комп'ютерних даних. За потреби слідчий або прокурор можуть отримати додаткову інформацію від представника НУО стосовно застосованих інструментів та методів для збирання вказаної інформації. У разі, якщо інформація з відкритого джерела вже недоступна, результати документування НУО повинні оцінюватися як документи за ст. 99 КПК України, а представник НУО, який відшукав та зібрав цю інформацію, повинен допитуватися як свідок про ці свої дії. Особливу увагу в цьому разі має

бути звернено на повноту застосованих методів вилучення та зберігання інформації з відкритого джерела, на записи ланцюга зберігання, умови збереження інформації до її передачі компетентному органу.

ВИСНОВКИ

Застосування можливостей неурядових організацій для документування наслідків російської агресії проти України та спричиненого нею збройного конфлікту дає змогу посилити можливості сторони обвинувачення зі збирання доказів у кримінальних провадженнях за ст. 438 КК України. Враховуючи зростання потенціалу спеціалізованих НУО, слідчі та прокурори можуть застосувати проактивний підхід до взаємодії з ними та звертатися в порядку, передбаченому ч. 2 ст. 93 КПК України за отриманням інформації, що вже є у розпорядженні такої організації або може бути нею віднайдена та зібрана. Це стосується й пошуку інформації у відкритих джерелах, встановлення та ідентифікації осіб, причетних до воєнних злочинів, можливих очевидців чи потерпілих від цих злочинів, що може потребувати значних часових і людських ресурсів, а також спеціального програмного забезпечення. Стандарти взаємодії органів прокуратури з інститутами громадянського суспільства у питаннях притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винних у вчиненні воєнних злочинів є важливими для розбудови такої взаємодії. Проте видається необхідним напрацювання стандартних операційних процедур, спільних для слідчих, прокурорів та НУО стосовно запитування та надання (обміну) інформації про воєнні злочини та інші наслідки РУЗК, що має спростити не лише комунікацію, але й виявити проблемні сторони й перспективи для зростання такої взаємодії. Така взаємодія з обміну інформацією про воєнні злочини видається формою державно-приватного (громадського) партнерства у розслідуванні міжнародних злочинів, яке, зважаючи на кількість зареєстрованих воєнних злочинів, має розвиватися. Зважаючи, що взаємодія слідчих, прокурорів та НУО не вичерпується лише обміном інформацією, яку може бути використано в процесі доказування, бажаною уявляється розроблення та прийняття стратегії співробітництва органів досудового розслідування, прокуратури та інститутів громадянського суспільства з розслідування міжнародних злочинів.

Статтю підготовлено на виконання фундаментальної теми «Теоретико-правові проблеми цифровізації кримінального провадження в Україні» (№ державної реєстрації в УкрІНТЕІ: 0121U114401).

Список використаних джерел

1. Report of the Independent International Commission of Inquiry on Ukraine. UN, 2024. 24 с. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n24/315/17/pdf/n2431517.pdf>
2. Ukraine. Situation in Ukraine. ICC-01/22. *International Criminal Court*. URL: <https://www.icc-cpi.int/situations/ukraine>
3. Злочини, вчинені в період повномасштабного вторгнення рф, станом на 31.10.2024. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://www.gp.gov.ua/>
4. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України від 09.10.2024 № 4012-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4012-20#Text>
5. Безпрецедентна консолідація українського громадянського суспільства у протидії російському вторгненню / Ю. Тищенко та ін. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL: <https://niss.gov.ua/news/novyny-nisd/bezpretsedentna-konsolidatsiya-ukrayinskoho-hromadyanskoho-suspilstva-u-protydyi>
6. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI: станом на 3 верес. 2024 р. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>

7. Оцінка потреб правової системи України: забезпечення якісного правосуддя для постраждалих від війни та уцілілих. Київ, 2024. 216 с. URL: <https://ulag.org.ua/wp-content/uploads/2024/09/na-ukr-web-1.pdf>

8. Паливода В.О. Приватні розвідувальні компанії: іноземний досвід залучення приватного сектору до виконання завдань розвідки : аналіт. доп. Київ, 2022. 20 с.

9. Міжнародне співробітництво Офісу Генерального прокурора. Ключові напрями та результати. *Головна - Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/miznarodne-spivrobitnictvo-ofisu-generalnogo-prokurora-klyucovi-napryami-ta-rezultati>

10. European Union Agency for Criminal Justice Cooperation. Документування міжнародних злочинів і порушень прав людини для притягнення до кримінальної відповідальності осіб, що їх вчинили – Рекомендації для громадських організацій. Publications Office of the European Union, 2022. 76 с. URL: <https://doi.org/doi/10.2812/084834>

11. Стандарти взаємодії органів прокуратури з інститутами громадянського суспільства у питаннях притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винних у вчиненні воєнних злочинів. 6 верес. 2024 р. *Офіс Ген. прокурора*. URL: <https://www.gp.gov.ua/storage/files/9/n/4/Стандарти.pdf>

12. Home Foundation. *Global Rights Compliance*. URL: <https://globalrightscpliance.com/>

13. About. *Berkeley Human Rights Center*. URL: <https://humanrights.berkeley.edu/about/>

14. About. *Truth Hounds*. URL: <https://truth-hounds.org/about/>

15. Про нас. *Ukrainian Legal Advisory Group*. URL: <https://ulag.org.ua/uk/about-us/>

16. Who We Are. *Bellingcat*. URL: <https://www.bellingcat.com/about/who-we-are/>

17. Home. *Mnemonic*. URL: <https://mnemonic.org/en/about>

18. Перевірка фактів: хто ми. *EyeWitness to Atrocities*. URL: <https://www.eyewitness.global/documents/who-we-are-UA.pdf>

19. Насильство під час війни. *Jurfem*. URL: <https://jurfem.com.ua/nasylstvo-pid-chas-zbroynogo-konfliktu/>

20. Стандарти розслідування воєнних злочинів. Загальна частина. Схвалено методичною радою, протокол засідання від 16.03.2023 № 3, затверджено Генеральним прокурором України 28.04.2024 / М.І. Пашковський та ін. Київ, 2023. 122 с. URL: https://justgroup.com.ua/wp-content/uploads/2023/05/standart-rozsliduvannya_zagalna-chastyna.pdf

21. Коваленко О. Фонд Клуні подав до прокуратури Німеччини три справи про воєнні злочини росіян. Юристка фонду Анна Нейстат пояснює, чому це важливо. *Бабель | Розповідаємо про політику, культуру і суспільство в Україні. Останні новини детально і неупереджено*. URL: <https://babel.ua/texts/99992-fond-kluni-podav-do-prokuraturni-nimechchini-tri-spravi-pro-voeyenni-zlochiny-rosiyan-yuristka-fondu-anna-neystat-poyasnyuye-chomu-ce-vazhlyvo>

22. Когут С.В. Як українські журналісти розслідують воєнні злочини Росії після 24 лютого 2022 року : магістерська робота зі спеціальності 061 Журналістика. Київ, 2023. 71 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/c3b78d6e-f227-48e3-9cf7-b281af071bc7>

23. Галай А.О. Недержавні організації юридичного спрямування як учасники публічного управління. Київ, 2015. 408 с.

24. Тополевський Р.Б. Порушення прав людини та воєнні злочини за римським статутом міжнародного кримінального суду внаслідок агресії російської федерації: особливості документування громадськими правозахисними організаціями. *Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану*: матеріали наук. семінару, м. Львів, 23 черв. 2022 р. Львів, 2022. С. 277–280.

25. Меморандум про взаєморозуміння та співпрацю Офісу Генерального прокурора з організаціями (інституціями) громадянського суспільства : Меморандум від 06.09.2024. URL: <https://www.gp.gov.ua/storage/files/9/n/4/Меморандум.pdf>

26. Стандарти взаємодії органів прокуратури з інститутами громадянського суспільства у питаннях притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винних у вчиненні воєнних злочинів. 6 верес. 2024 р. *Офіс Ген. прокурора*. URL: <https://www.gp.gov.ua/storage/files/9/n/4/Стандарти.pdf>

27. Світлевська А. Керівник "департаменту війни" Офісу генпрокурора Юрій Белоусов: Через тисячі проваджень ми бачимо спільний "почерк" росіян - свідомий намір знищити українців. *Новини України - останні новини України сьогодні - УНІАН*. URL: <https://www.unian.ua/war/kerivnik-departamentu-viyni-ofisu-genprokurora-yuriy-byelousov-cherez-tisyachi-provadzhen-mi-bachimo-spilniy-pocherk-rosiyan-svidomiy-namir-znishchiti-ukrajinciv-12163986.html>

28. Доказування у воєнних злочинах: основні тенденції та погляди різних учасників процесу. *Сайт про кримінальну юстицію простою і зрозумілою мовою – JustTalk*. URL: <https://justtalk.com.ua/post/dokazuvannya-u-voennih-zlochinah-osnovni-tendentsii-ta-poglyadi-riznih-uchasnikiv-protsesu>

29. Воєнні злочини РФ в Україні: громадські організації, що документують їх та збирають свідчення для трибуналу. Центр прав людини ZMINA. *ZMINA - Центр прав людини*. URL: <https://zmina.ua/media/voeyenni-zlochyny-rf-v-ukrayini-gromadski-organizaciyi-shho-dokumentuyut-yih-ta-zbyrayut-svidchennya-dlya-trybunalu/>

30. Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations. A Practical Guide on the Effective Use of Digital Open Source Information in Investigating Violations of International Criminal, Human Rights and Humanitarian Law. New York and Geneva : United Nations, 2022. 102 p. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-04/OHCHR_BerkeleyProtocol.pdf

References

1. Report of the Independent International Commission of Inquiry on Ukraine. UN, 2024. 24 p.

2. Ukraine. Situation in Ukraine. ICC-01/22. International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/situations/ukraine>

3. Crimes committed during the full-scale invasion of the Russian Federation as of October 31, 2024. Office of the Prosecutor General. URL: <https://www.gp.gov.ua/> [In Ukrainian].

4. On Amendments to the Criminal and Criminal Procedure Codes of Ukraine in Connection with the Ratification of the Rome Statute of the International Criminal Court and Amendments Thereto: Law of Ukraine dated 09.10.2024 № 4012-IX. [In Ukrainian].

5. Tyshchenko Yu. et al. Unprecedented consolidation of Ukrainian civil society in countering the Russian invasion. National Institute for Strategic Studies. [In Ukrainian].

6. On Public Associations: Law of Ukraine dated March 22, 2012 № 4572-VI. [In Ukrainian].

7. Assessment of the needs of the legal system of Ukraine: ensuring quality justice for war victims and survivors. Kyiv, 2024. 216 p. [In Ukrainian].

8. Palyvoda V.O. Private intelligence companies: foreign experience in involving the private sector in intelligence tasks: analytical report. Kyiv: NISS, 2022. 20 p. [In Ukrainian].

9. International cooperation of the Office of the Prosecutor General. Key directions and results. Office of the Prosecutor General. [In Ukrainian].
10. European Union Agency for Criminal Justice Cooperation. Documentation of international crimes and human rights violations for criminal prosecution of perpetrators – Recommendations for civil society organizations. Publications Office of the European Union, 2022. 76 p.
11. Standards of interaction between prosecution authorities and civil society institutions in matters of criminal liability of persons guilty of war crimes. Office of the Prosecutor General. September 6, 2024. [In Ukrainian].
12. Home Foundation. Global Rights Compliance. URL: <https://globalrightscpliance.com/>
13. About. Berkeley Human Rights Center. URL: <https://humanrights.berkeley.edu/about/>
14. About. Truth Hounds. URL: <https://truth-hounds.org/about/>
15. About us. Ukrainian Legal Advisory Group. URL: <https://ulag.org.ua/uk/about-us/> [In Ukrainian].
16. Who We Are. Bellingcat. URL: <https://www.bellingcat.com/about/who-we-are/>
17. Home. Mnemonic. URL: <https://mnemonic.org/en/about>
18. Fact checking: who we are. EyeWitness to Atrocities. [In Ukrainian].
19. Violence during war. Jurfem. URL: <https://jurfem.com.ua/nasylstvo-pid-chas-zbroynogo-konfliktu/> [In Ukrainian].
20. Pashkovskiy M.I. et al. Standards for investigating war crimes. General part. Kyiv, 2023. 122 p. [In Ukrainian].
21. Kovalenko O. The Clooney Foundation filed three cases of Russian war crimes with the German prosecutor's office. Babel. [In Ukrainian].
22. Kohut S.V. How Ukrainian journalists investigate Russia's war crimes after February 24, 2022: master's thesis in specialty 061 Journalism. Kyiv, 2023. 71 p. [In Ukrainian].
23. Halai A.O. Non-governmental legal organizations as participants in public administration. Kyiv, 2015. 408 p. [In Ukrainian].
24. Topolevskiy R.B. Human rights violations and war crimes under the Rome Statute of the International Criminal Court due to Russian Federation aggression: peculiarities of documentation by human rights organizations. Constitutional rights and freedoms of human and citizen under martial law: materials of scientific seminar, Lviv, June 23, 2022. Lviv, 2022. pp. 277-280. [In Ukrainian].
25. Memorandum of Understanding and Cooperation between the Office of the Prosecutor General and Civil Society Organizations: Memorandum dated 06.09.2024. [In Ukrainian].
26. Standards of interaction between prosecution authorities and civil society institutions in matters of criminal liability of persons guilty of war crimes. Office of the Prosecutor General. September 6, 2024. [In Ukrainian].
27. Svitlevska A. Head of the "War Department" of the Prosecutor General's Office Yurii Belousov: Through thousands of proceedings, we see a common "handwriting" of Russians - a conscious intention to destroy Ukrainians. UNIAN. [In Ukrainian].
28. Proving war crimes: main trends and views of different process participants. JustTalk. [In Ukrainian].
29. War crimes of the Russian Federation in Ukraine: civil society organizations that document them and collect evidence for the tribunal. ZMINA Human Rights Center. [In Ukrainian].
30. Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations. A Practical Guide on the Effective Use of Digital Open Source Information in Investigating Violations of International Criminal, Human Rights and Humanitarian Law. New York and Geneva: United Nations, 2022. 102 p.

Mykola PASHKOVSKYI

PhD in Legal Sciences, Associate Professor, Senior Researcher, Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems of National Academy of Law Sciences of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9412-3727>

e-mail: mykola.pashkovsky@gmail.com

THE ROLE OF NON-GOVERNMENTAL ORGANISATIONS IN DOCUMENTING AND INVESTIGATING WAR CRIMES IN UKRAINE

The paper examines the system of non-governmental organizations (NGOs) documenting war crimes in the context of Russia's armed aggression against Ukraine. The research analyzes the unprecedented consolidation of Ukrainian civil society in documenting international crimes committed since 2014, particularly focusing on the period after February 24, 2022. The study reveals the classification of NGOs involved in documentation activities, including international human rights organizations, specialized NGOs focusing on specific documentation methodologies, and organizations specializing in particular types of international law violations. The paper identifies the advantages of NGO documentation activities, including flexibility in resource allocation, freedom from procedural constraints, higher public trust, rapid information exchange, and liberty in choosing ways to utilize collected information. The research outlines various forms of documentation used by NGOs: interviewing individuals, examining crime scenes, photo and video recording, collecting physical evidence and digital information, Internet-based investigations, documenting injuries, and self-documentation by witnesses or victims. The study analyzes the risks and challenges in NGO documentation activities, including fragmentation of approaches, non-compliance with basic documentation principles, untimely information sharing, and security concerns. Special attention is paid to the procedural aspects of using NGO-collected information as evidence in criminal proceedings. The paper examines the recent developments in the framework for cooperation between NGOs and law enforcement agencies, particularly focusing on the Memorandum of Understanding signed by the Office of the Prosecutor General. The research concludes by proposing the development of standard operating procedures for information exchange and recommending the adoption of a comprehensive strategy for cooperation between investigative bodies and civil society institutions in investigating international crimes.

Keywords: war crimes, international crimes, non-governmental organizations, documentation of crimes, criminal proceedings, evidence